

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO
HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA
U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRANO RADIĆ

TEORETIČNI UČITELJ STRUKOVNOG TEČAJA U KORČULI.

God. II. Br. 2.

„Starohrvatska Prosvjeta“ izlazi četiri puta na godinu najmanje na dva tiskana arka. Predbrojba za nečlanove u monarkiji iznosi 8 kruna, a u inozemstvu 9 kruna ili 9 franaka. Predbrojba, knjige i listovi šalju se upraviteljstvu društva u Knin, a starinarske viesti, rukopisi i slike za časopis uredniku u Korčulu.

U KNINU 1896.

NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA.

DIONICKA TISKARA U ZAGREBU.

Sadržaj.

	Strana
1. Grobna raka iz starohrvatske biskupske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina i u njoj nadjeni mrtvački ostanci. (<i>Sarcophagum cum spoliis in eo repertis in vetero-croatica episcopalis basilica S. Mariae in Biskupia de Thinin.</i>) Sa slikama. Frano Radić	71
2. Topografičke crtice o starohrvatskim županijama u Dalmaciji — nastavak. (<i>Notiones topograficae antiquarum jupaniarum Croatarum in Dalmatia — res incepta porro tractatur.</i>) Iz ostavštine ot. Stjepana Zlatovića	87
3. O stećcima — nastavak. (<i>Marmora — res incepta porro tractatur.</i>) Pop Petar Kaer.	91
4. Podatci za kranilogiju iz grobova pod stećcima. (<i>Documenta quoad craniologiam ex saepuleris supter marmoribus.</i>) Sa slikama. Dr. Božo Peričić	100
5. Stećci u Konavlima u Dalmaciji. (<i>Marmora in Konavle.</i>) Vid Vuletić-Vukasović	103
6. Sredovječna bazilika S. Duha u Škripu na otoku Braču. (<i>Basilica mediae aetatis in Škrip insulae Brachiensis.</i>) Sa slikama. Frano Radić	105
7. Predstavlja li ploherezba na ploči spljetske krstionice Spasitelja ili kralja? — nastavak. (<i>Numnam imago supra pluteo in baptisterio spalatensi sit Salvatoris an regis?</i>) — <i>res incepta porro tractatur.</i> Frano Radić	109
8. Starohrvatska bazilika u selu Žažviću u bribirskoj županiji. (<i>Basilica vetero-croatica in pago Žažvić jupaniae breberiensis.</i>) Sa slikama. Fra Luigj Marun	116
9. Izvještaj upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjesec. (<i>Curatores societatis Archeologicae Croaticae Thiniensis referunt, quae proximis elapsis tribus mensibus acta quaeque assecuta</i>)	124
10. Nekrolog. (<i>Necrologium</i>)	126
11. Razne vesti. (<i>Variae rerum notiones</i>)	129
12. Bibliografija. (<i>Bibliographia</i>)	131
13. Da li je suvišno naše glasilo „Starohrvatska Prosvjeta“? (<i>Utrum nostrum organum „Starohrvatska Prosvjeta“ [„Paleocroatica Cultura“] supervacaneum sit?</i>) Fra Luigj Marun	138

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO

HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRANO RADIĆ

TEORETIČNI UČITELJ STRUKOVNOG TEČAJA U KORČULI.

God. II. Br. 2.

U KNINU 1896.

NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

KNJIŽNICA MHAŠ
SPLIT

Grobna raka iz starohrvatske biskupske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina, i u njoj nadjeni mrtvački ostanci.

(Sa slikanim tablicama.)

redovitom tromjesečnom izvješću, što ga je g. 1891. upraviteljstvo našega društva objelodanilo u br. 2. (God. XIII. str. 61—62) „Viestnika hrv. ark. društva“ iste godine, čita se sljedeće:

„Dne 6. ožujka t. g., buduć napućeni radnici da potražuju najdonji slog zemljišta u predvorju i mrtvačnicama, namjeriše se u onoj sjevernoj na jedan sarkofag. Okrenut je uzduž kapele, nešto malo navinut prama sredini bazilike. Dug je 2·20, poklopac na brid 2·30, i iztesan je od bijeloga vapnenca. Pročelje u reliefu predstavlja dva morskog konja, jedan prama drugomu zievajuć. Na poklopcu urizan je krst. Donji dio sarkofaga sa ornamentalnog pogleda nije u skladu sa poklopcem, pa se razložito može tvrditi, da su česti dvaju sarkofaga. To je izvjestno, da je sarkofag iz dobe rimske, a kasnije da je krst na poklopcu urizan. Poklopac je bio nacikao, te se odmah predvidilo, da će prigodom otvaranja u dva se diela prelomiti. Pošto se pomljivo poklopac otvorio, društveni predsjednik, koji u društvu ot. Vukičevića tu je nazočan bio i radjom upravljao, najprije napravio je nacrt o položaju mrtvaca i o predmetim što su uzanj našasti. Mrtvac nauznačice položen, glavom uprtom u zapad a pogledom na iztok, opruženih uza tielo rukuh, bio je zaodieven sitnom tkaninom, koja se još u laptim nešto slabo sačuvala. Na glavi nije imao ništa, a na noguh, sudeć po slabih ostancih, neke lagane cipele, uz koje su bile spojene teške ostruge od tuća, pozlaćene. Ostruge su liepo izradjene sa križićima i drugim arabeškam, i sastojale su od četiri komada: ostruga, sapon, srednja petlja i šnica. Sve je bilo pozlaćeno dobrim zlatom. Vrh glave našasta su dva mala skudelata, srebrena novca, jedan: Ario-Dux (god. 1178—1192); drugi: Emericus (god. 1196—1204). Uz lievu ruku našast je zlatni novac. Kod lievoga ramena našasto je jedno puce jajaste forme od agate sa trojim odzgora prama dolje fildegranim obručem opasano, i teži 17·75. Bezdvojbeno je služilo za sponu, koja je gornju haljinu pod vratom sapinjala. Na sve krajeve oko mrtca našasto je sitne crnjenje zemlje, koja je unutra kroz koju pukotinu dospjela. Lubanja se najgore srušila, od koje u pepelu preostaje samo po koji fragmenat. Veličina kostura iznosi: columna vertebralis 0·78 m., os femoris 0·45 m., os tibiae 0·39 m. Širina pelvisa, od jednoga do drugoga rastavljenoga caput femoris

*

0·32 m. Kako lubanja tako i calcaneus (tarsus) sasut je u neznatne fragmente. Svakako konstatalo se, da je mrtvac bio visoka stasa. Pošto je predsjednik pomljivo posakupio sve dragocijenjene predmete, pomljivo je sarkofag opet poklopljen, pukotine sadrom zamazane, te sad ostaje da strukovnjaci odluče, ima li se ovo velevažno našašće ostaviti u bazilici, koja je jako izložena pakostnoj ruci, ili i sarkofag i mrtvačke ostanke prenieti u Knin.¹ Radja se nastavlja u atriju.“

Uredništvo „Viestnika“ dodalo je ¹ bilježku: „U Knin čim prije“.

Razumije se pak, da je upraviteljstvo uvidilo nuždu prenosa sarkofaga, jer se u „Narodnom Listu“ dneva 18. ožujka iste godine u zanosnu članku, pod naslovom „Kninsko starinarsko društvo“, čita, da je sarkofag sa mrtvačkim ostancima bio prenešen u Knin „dne 11. istoga u predpolnočno doba“.

Sl. 1.

— Gosp. predsjednik sad popravlja izvješće od g. 1891. u onom što govori, da mrtvac „na glavi nije imao ništa“, jer da je ostalo nešto tkanine, kojom mu je glava bila pokrivena. Tako i o zlatuom novcu kaže gosp. predsjednik, da se nije našao „uz lievu ruku“ nego točnije rečeno uz lievo rame.

Raka je duga 2·24 m, široka 0·82 m, visoka 0·445 m.; poklopac na oblik krova, bez akroterijâ, dug je 2·34 m., širok 0·47 m., visok 0·47 m. Obadva komada sarkofaga uzeta su sa ostanaka peristila kakvog sjajnog staro-rimskog hrama ili druge javne sgradje. Raka ima s jedne uzdužne po-bočne strane ploho rezana dva krasna hipokampa sa plitvama mjesto kopitâ, simetrično postavljena jedan prama drugomu. Na donjoj strani rake površina nije ravna, nego je razdjeljena na uzdužne stepenovane pojase, tako, da neima sumnje, da je izdjelana i izkopana od jednog komada epistila (arhi-trava), kojemu je lice sa hipokampima bilo s donje strane, uprav u medju-stuplju (intercolumniu). Hipokampi bili su tu urezani samo za ures, premda

bi se po njima moglo slutiti, da je hram, kojemu je epistil pripadao, mogao biti posvećen zar bogu Neptunu ili drugom kakvom vodenom ili morskom božanstvu. Poklopac je iztesan od jednog komada friza rimskoga, kako se razabire po rubu bogata plohorezana nakita lišéem i cviećem, kako se običavalo na rimskim frizima. Na sredini druge kose strane poklopca urezan je staro-kršćanski križ dug 34 cm., širok 19 cm.

Da nadopuni svoj opis mrtvaca pri otvoru sarkofaga naš gosp. predsjednik dodaje sljedeće: „Kad se prvi put otvorio sarkofag, mrtvacu nije se vidilo kostiju, doliš članaka rukû i nogû, pošto je vas bio prekriven odjećom. Nu buduć da su sutradan neki neprijatelji našega društva odvalili poklopac i, nečuvenim vandalizmom, teškim kamenjem mrtvacu kosti smrvili, to je i odjeća dosta postradala. Ali ipak uz sve drmanje dok se je sarkofag vozio hrdjavim putem u Knin, ostala je odjeća prilično sačuvana, tako, da desetak dana poslie našašća sarkofaga, kad ga je bio došao pregledati veleuč. prag.

Sl. 2.

Dn. Fr. Bulić, obzirom na sačuvanost odjeće, na prvi mah je bio izjavio, da može biti četiri-pet godina od smrti mrtvaca; nego kašnje, naravski, nakon pomnijijeg promatranja, uvjerio se je o velikoj davnini njegovo. Kad je trebvalo posakupiti odjeću, da se bolje protraži nutrnjost rake, odjeća se je razkidala kao paučina, tako, da se je moglo dignuti tek nekoliko lapata. „Po analizi dra. Janečeka, sveuč. prof. u Zagrebu, komadi odjela su svileni, pozlata na nekim kovinskim predmetima bila je izvrstna i na ognju obavljena. Zlato je najčistije“.

„Doisto sarkofag nije bio ničim zamazan pri poklopcu te je voda sa svih strana oko mrtvaca unela unutra po dva prsta širok i $\frac{1}{2}$ cm. debeo sloj zemlje, pa nije izključena vjerojatnost, da su i ona sitna dva srebrna novca sa zemljom prodrila unutra, a to tim vjerojatnije, što se uprav u onoj kapeli, gdje je sarkofag bio, našlo nekoliko komada sličnih novaca“.

„Od lubanje našlo se je samo malo ulomaka pošto je voda curila kroz poklopac i valjda na lubanju kapala i s toga je postradala. I ostale su kosti jako iztrunule, tako, da naliče spugi“.

„One neke sigle oštrim orudjem urezane na zlatnom novcu, bez sumnje treba da nešto znače, a bile su urezane pri polaganju mrtvacu, jer su se pri otvoru rake našle pilotine ili ljuštre zlatne od urezotina na novcu“.

Prije nego iznesem opis predmeta nadjenih u raki, dobro će biti da priobćim ovdje sadržaj dvaju pisama slavnog Nestora hrvatskih arheologa, prof. dra. Simeona Ljubića našem predsjedniku o zlamenitosti otkrića sarkofaga i ob opisima unutra nadjenih novaca.

Dne 27. ožujka 1891. piše prof. Ljubić O. Marunu:

„U zadnjem Vašem listu našao sam otiske novca zlatnoga bizantijskoga, nadjena u slavljenom sarkofagu, ponješto bolje napravljene i podpune.

Sada smo s tim novcem sasvim na čistu. Novac je Basila I. i njegovih sinova Lava VI. (otca Porfirogenita) i Aleksandra. Opis:

Predak: Poprsje Basila I. istočnoga cara, odjeven odjećom na četvorine (quadrelli), drži u desnici dug krst sa pružicama poprieko na krajevih (potencée).

Zadak: Poprsja Lava VI. i Aleksandra, sinova Basila I., oba u naboranom (a plis) odjelu. Medju glavama krst.

Nadpis na obih stranah je barbarski, t. j. nerazumih, ako su slova i sasvim čista, jer je novac samo nalikovanje (imitacija) suvremena drugoga isto takova novca.

Vriednost ovoga novca po Sabatieru jest 100 franaka. U našoj sbirki imamo dva takova novca našasta u Hrvatskoj. Po istom Sabatieru ovi novci kovani su od godine 880. do 886. t. j. zadnjih godina vladanja Basila I., koj je počeo vladati g. 867“.

Vaš je novac naokolo veoma obrubljen i tim je ponestalo nadpisa. Vidi se, da su već onda lakomi zlatari obrezavali zlatne novce, jer se nije pazilo na težinu njihovu u prometu“.

Drugo pismo dneva 13. travnja 1891.:

„Primio sam Vaš list od 1. i 4. travnja, te i škatulju sa predmeti. Čim otvorih škatulju i uvidih važnost ovih predmeta, podjoh u prvi kat (akademičke sgrade), da o tom Račkoga obavjestim.“

„Sadje dakle u moju kancelariju, i razgledavši predmete, i on jim se divio, te mi reče, da bi jih trebalo risati i fotografirati. A pošto mu odvratih, da za to hoće se novaca, a da je naše arheologičko društvo u defičitu, reče na mah, da će za to rado jugosl. akademija pružiti trošak, i da čim prije opravim posao. Ja sam dakle danas bronzene predmete, privjesak zlatom

obložen i zlatni novac odnio najvještijem risaru, što ovdje imamo, da jih što bolje plastički riše. Ovaj mi reče, da mu se hoće za to najmanje 15 dana, a da će radnjom akademija biti bez dvojbe sasvim zadovoljna. Nego pokle se obavi risarija, gledat ću da budu i fotografirani od Standela, ali jih fotografija shvaća samo s jedne strane. Treba dakle, da se malko ustrpíte do povratka Vaših predmeta. Po obavljenju ovoga posla onda ćemo riešiti, kako da se na svietlo dadu. Mislim, da bi želio Rački jih izdati, a ja ću rado na to pristati. Ona dva novca srebrna čini se i meni da su jedan mletački, a drugi ugarski“.

„Od mletačkoga, koj je malko dubčast, kao obično iz one dobe, našao sam sliku, koja s njim podpunoma sudara, u djelu „Numismatica Veneta. Venezia 1863.“, ne poznatoga pisca. Ali na slici ima AVRIO DVX., dočim na našoj slici vide se samo dva slova R. D., nadpis morao je dakle biti AVR. DVX. Ali da se je na novcih Oria Maripetro nalazio i ovakav skraćeni nadpis, svjedoče nam gg. Padovan i Cecchetti, koji u svom djelu „Somnario della Nummografia Veneta“ na p. 10. veli, da su bile od ovoga dužda „due varietà, una AVRIO · DUX, l'altra AVR · DUX“. Ono prvo djelo kaže, da dužd Orio je kovao onaj dinar g. 1178.“

„Glede magjarskoga novca, onakav novac troje vrsti donosi Jacobus Rupp u svom djelu „Numi Hungariae. Budae 1841.“ na Tab. V. br. 128.—130. ali mu revers nješto različan. Opisuje jih na str. 392.—399. Čudnovato ipak, da Venerle, koji je sastavio table svih novaca ugarskih, te živio poslie Ruppia i poznavao njegovo djelo, nije ipak donio ona tri Ruppova novca“.

„Je li je nadjen pokrov na sarkofagu dobro postavljen tako, da iz okola nije moglo ništa prodrieti kroz pukotine u sarkofag? Jer ako je bilo pukotinâ na pokrovu, voda je mogla unieti unutra kašnje ona dva novčića srebrna. To treba dobro izpitati, pošto su ovi iz konca 12. stoljeća, a zlatni iz devetoga, a predmeti čine se stariji od 12. vieka“.

Ostruga, sapon, petlja, žujica i privjesak, nacrtani u naravskoj veličini, otjesnuli su na našoj tablici II. po nacrtu, što ga je blagopokojni naš slavni dr. Rački u ime jugosl. akademije platio sa for. 32.

Oko lubanje, na prsima, na trbuhu i niz bedre mrtvaca skupljeni komadi tkanine, koja je pripadala odjeći i pokrivalu glave, jest iztrunula fino tkana debela svila, tako obugljevljena, da se odmah uprašuje netom je se dotakneš.

Uz prsi mrtvača nadjen je gvozden skroz zahrđjao sapon polukružna oblika sa gvozdenom pločicom, privitom oko osovine. Kako je taj sapon bio na pojasu, kojim je mrtvac opasan bio položen u grob, tako se izpod saponâ hrdja spojila sa tri četiri sloja tkanine, od kojih su dolnja dva fino platno, gornji svila. Po tomu se može nagadjati, da je pokojnik pod svilenim plaštom ili klamidom nosio još dvoje donjih odjeća, zar dalmatiku

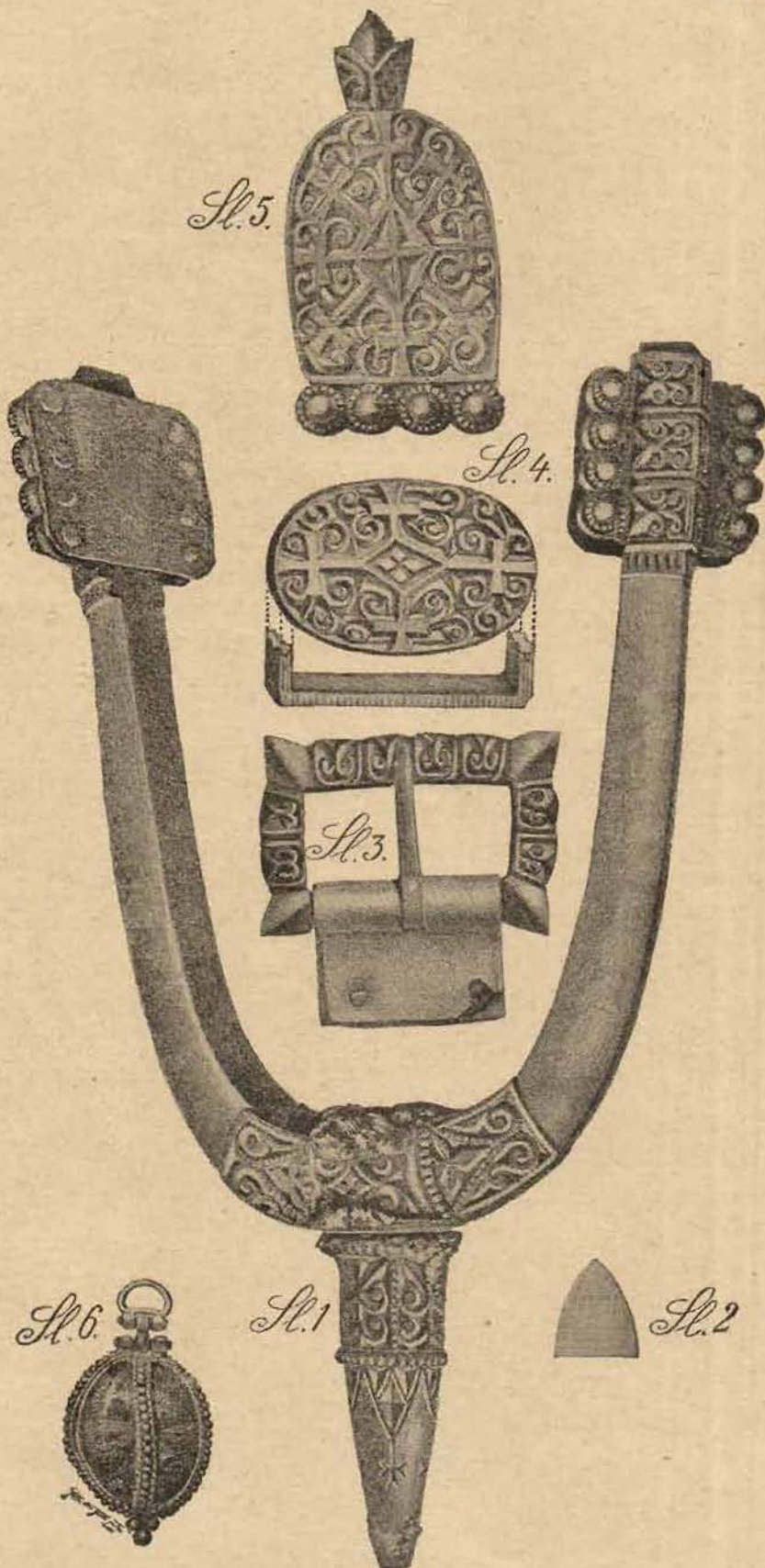
tuniku i košulju. Pločica na saponu je široka 2·8 cm., a sapon oko 4 cm. Igla je u zatvorenu položaju. Uza sapon nadjen je i prelomljen gvozden kolobar, koji ima 3·8 cm. u promjeru, debeo je oko 3 mm., a širok 1 cm., pa i komad upravne gvozdene zahrdjale šibice dug 6·7 cm, širok oko 1 cm., debeo oko 8 mm.

U raci su se našli i ulomci posve obugljevljenog štapića, od kojih je najdulji 22 mm. Debljina komada iznosi 8 mm., a imaju po sriedi rupicu u promjeru od 4 mm. Ti komadići pišu na hartiji poput lipova ugljena.

Okolo nogu nadjeni su obilni ostanci iztrunuta kožnata remenja od ostrugâ, što se poznaje po tomu, što imaju širinu pločica na saponima, i što je pri kraju jednog laptâ ostao čist biljeg utisaka četvero klinaca, kojima je bio pritvrđen na pločici ostruge. Taj je lapat bolje sačuvan od drugih, te nije posve po crnio.

Najznamenitiji predmeti nadjeni u raci jesu ostruge (mamuze) sa dotičnim saponima, petljama i žujicama sve od tući (bronzâ) pozlaćene na vatri. Svaka je ostruga teška 344 gr., svaki sapon 35 gr., svaka petlja 17 gr., a svaka žujica 52 gr. tako, da obadvie ostruge skupa sa ostalim pripadajućim jim komadima teže 896 gr.

Ostruge (Tab. II. sl. 1.) Ukupna duljina 18 cm., otvor medju nutrnjim pločicama 8·4 cm., duljina pločica 2·7 cm., širina 2·9 cm., visina pri dnu luka 1 cm., pri pločicama 0·7 cm., širina pri dnu luka 1·4 cm., pri pločicama 1·2 cm.; ukupna duljina šiljka 5·3 cm., visina podnožja šiljka 1·8 cm., visina čunja šiljka 3·5 cm., manja ovjesna osovina pakružnice sredine luka iznutra 1·7 cm., velika osovina biserna niza donje osnove podnožja šiljka 2·1 cm., mala osovina istoga 1·8 cm., promjer biserna niza gornje osnove podnožja šiljka 1·7 cm. Oblik presjeka krakova ostruga pri luku pokazuje sl. 2. (Tab. II.) Sredina ostruga (koje u obće naliče ostrugama, obielodanjenim u prošastom broju ovog časopisa te pripadaju istomu tipu), kao i vanjska strana krajnih pločica urešene su krasno složenim cezelovanim nakitima. U sredini ostrugâ isti je ures s gornje i donje strane, te su izrađeni na osobitom polju, koje za 1 mm. oskače nad površinom luka ostruge. Ures svake od spomenutih strana razdieljen je na tri polja: srednje i dva pobočna, koja imaju oblik inosmjernjakâ, kojih istosmjernje stranice jesu česti luka vanjske i nutrnje strane ostruge. Srednje polje pokriva onaj naskoćeni dio luka, koji pripravlja temelj šiljku, i ima oblik istokraćna inosmjernjaka. Razstavljeno je od pobočnih prostim žliebom. Urešeno je na kut položenom četvorinom, u kojoj je, smjerom dvokutnicâ, istokraćan križ, sastavljen od krakova u obliku kosih četvorinica. Desni i lievi prostor oko te četvorine izpunjeni su dvostrukim kukama (zavojećama), koje izlaze iz vrhova desnog i lievog kuta četvorine. Kuke okrenute put vanjske širje strane inosmjernjaka imaju još i po dugoljast listić, koji napunja praznine one dvojice

oštrih kutova. Pobočni raznokračni inosmjernjaci izpunjeni su trokutom kojega su stranice sastavljene od pupica gusto nanizanih poput biserova zrnja. Osnovicom upire se trokut o petnjak šiljka ostruge; nutrina mu je izpunjena kopljaslim trolistom, koji smjera od osnovice k vrhu. Iz vrha trokuta izvijaju se dvostruke kuke, od kojih ona s nutrnje strane ostruge završuje dugoljastim listićem, a iz druge, niz dulju inosmjernjakovu istosmjernicu, razvija se manja kuka, koja opet završuje dugoljastim listićem.

Jedna i druga osnovica kuso-čunjastog podnožja šiljka ostruge jednako su opasane obrućem nanizanih pupica poput biserova zrnja, kao i na prije opisanim malim ostrugama (str. 7. ov. časopisa br. 1. ov. god.). Ovdje je donja osnovica pakružnica, a gornja krug. Površina kusočunja razdijeljena je uzdužnim prućima pupicâ na četiri jednaka inosmjerna polja, tako, da dva ostaju s gornje, a dva s donje strane. Sva ta četiri polja jednako su izpunjena istokračnim trokutima, kojih se osnovice upiru o rub donje osnovice kusočunja, i su dva para simetrično podijeljenih kuka, koje rastu iz vrhova trokutâ. Iz pazušaca gornjih parova kukâ izlaze pupoljci, koji naglašuju sredine. Nutrnjosti trokutâ su okomicom s vrha na osnovicu razdijeljene svaka na dva izkopana trostrana šiljnika. Čunjasta površina šiljka urešena je sa četiri takozvana vitežka krsta, nasadjena na vrhovim istokračnih trokuta. Krstovi su tako porredani, da dolazi po jedan s gornje, doluje, desne i lijeve strane šiljka. Trokuti se podižu iz osnovice šiljka i međjusobno se dotiču osnovicama. Razdijeljeni su iznutra na kosu četvorinu pri vrhu i dva trokutića pri osnovici. Kose četvorinice i trokutići izdubljeni su u šuplje četvero-, dotično trostrane šiljnike.

Kraci ostrugâ nisu opljošteni pri kraju, kao na već opisanim malim srebrnim ostrugama (vidi br. 1. od ove godine str. 5—9 ovog časopisa), nego se malo otanjuju i dovršuju sličnim trostranim presjekom (sl. 2.) kao pri luku. Pločice za klince remenja izlaze simetrično kao krila iz njihove nutrnje strane. Ta su krila u glavnom jednako izradjena kao i ona na već opisanim malim srebrnim ostrugama, samo su na njima pri početku, medju obručićima pupicâ, koji obkoljuju glavice klinaca, koji su ovdje srebrni, i dna krajeva krakova ostrugâ, umetnute šibice, sastavljene od gusto nanizanih malo spljoštenih pupica. Ti krajevi krakova iz kojih izlaze pločice za 3 cm. duljine, udebljani su nad izbočenim stranama kao i urešeni lukovi ostrugâ, ali ne za 1 mm. samo, nego od 2 mm. do 3 mm. S nutrnje i sdvornje strane tih udebljanih krajeva izlaze uzporednim uzdužnim žljebićima naznačene rese. Svaka od tih naskočenih strana, su dva podublja popriečna žljeba, razdijeljena je na tri pačetrovna polja, izpunjena istokračnim trokutima, koji na vrhovima nose po dva simetrična para kukâ. Trokuti su izkopani na trostrane šuplje šiljnike.

I na ovim su ostrugama šiljci utvrđeni na lukovima jakim gvozdenim prutovima, koji u isto doba služe kao tvrde i čvrste dušice šiljaka.

Propale su untrnje tanke srebrne pločice, na kojima su bili zavrnuti krajevi klinaca, i koje su služile za pritvrđivanje krajevâ remenja.

Žujice (Tab. II. sl. 5). Duljina 6 cm., širina po sriedi 3 cm., debljina po sriedi 0·5 cm., pri rubu od 2 do 3 mm. Po sriedi je malko svedena i udebljana. Zarez za remen dubok je 1·1 cm. Pupaljak pri kraju žujice dug je 1·4 cm., širok 1·15 cm., debeo ili visok 9·5 mm. Sredinu žujice sačinjava pačetvorina, koja s vanjske strane završuje u polukrug, kojemu je pričvršćen pupoljak. Na sred polja žujice je smjerom duljine na kut postavljena kosa četvorina, kojoj se iz vrhova podižu četiri starokršćanska latinska krsta, pri kraju razširenih krakova, smjerom dvokutnicâ kose četvorine, t. j. dva uzduž a dva poprieko žujice. Četiri druga, prvima slična, krsta podižu se iz sredinâ stranicâ kose četvorine, koso, smierom dvokutnicâ pačetvornog diela polja žujice. Uzdužni i poprični krstovi tiču se gorujim kracima ruba žujice, kosi ne dopiru do njega. Prostori medju krstovima urešeni su kukama, kojih po najviše po dvie izlazi iz svakog kraja popričnicâ krstova, a po jedna ili dvie i iz gornjih krakova, koji ne dopiru do ruba žujice. Namjera majstoro-va razumije se dakle da je bila, uresiti krstove dvostrukim kukama na sva tri goruja kraka, a samo ograničenost prostora i nesavršenost nacrla, zapriječile su mu izvedenje svoje osnovne namisli, te su nastale sliedeće nepravilnosti: Goruji križ ima na lievom (prama gledaocu) kraku samo goruju kuku; gornji lievi kosi križ neima na lievom kraku nijedne kuke, a na gornjem samo lievu; gornji, desni kosi križ ima obedvie kuke na gornjem kraku, ali mu je desna kržljava i nerazvijena, lievi mu krak neima nego dolnju kuku; dolnji, lievi kosi križ ima samo dvie kuke, lievu na gornjem kraku i gornju na desnomu; dolnji, desni kosi križ ima takodjer samo dvie kuke, desnu gornjeg kraka i gornju lievoga. Sredina kose četvorine urešena je krstom smjerom dvokutnicâ.

Pupaljasti završetak žujice ima četiri gornje pobočne plohe; dvie trokutaste sprednje, a dvie stražnje veće u obliku raznosmjerujaka, od kojih je svaki urešen trokutom, kojemu se iz vrha razvija koso put jedne strane kuka. Trokuti su izkopani na trostrane šuplje šiljnike.

Saponi (Tab. II. sl. 3.). Četverokutni su, sprieda dugi 4·3 cm., zada 4·2 cm., široki na lievoj strani 3 cm., na desnoj 2·9 cm. Otvor je dug 3·15 cm. sprieda, 2·85 cm. zada; širok 1·6 cm. Lapti pločice zavrnutе oko osovine dugi su 2 cm., a pločica je debela $\frac{2}{8}$ mm. Medju laptima ostali su iztrunuti krajevi remena s untrnje strane dvaju prostih klinaca, kojima su bili utvrđeni na sapon. Remenje je bilo široko kao i pločica, a debelo 2·5 mm. Prednja i dvie pobočne stranice saponâ svedene su i izšupljene na četvrtinu kruga. Uglovi su kljunasto izradjeni, a površine medju tim

kljunovima razdijeljene sa popriečnim žljebovima na prednjoj strani na četiri, a na pobočnim na dvie pačetrovine urešene istokračnim šiljasto izkopanim trokutima, kojima su iz vrhova iznikle po dvie simetrične, sa strane malko spljoštene kuke. Igle su dobro sačuvane kao i cijeli saponi.

Petlje (Tab. II. sl. 4.) Duljina velike osovine pločice 3·85 cm., duljina male osovine 2·53 cm., debljina pločice po sriedi, gdje je malko svedena, 0·4 cm., pri rubovima od 1·5 mm. do 2 mm. Provieslo četverokutno, visoko 2·1 cm., široko 3·6 cm., debelo od 2 mm. do 2·5 mm., napravljeno od pločice široke od 5 mm. do 6 mm. Vanjski su bridovi proviesla zatupljeni. Pločica ima oblik nepravilne pakružnice. U središtu joj je na kut položena kosa četvorina, urešena krstom poput onih u srednjem inosmjernjaku luková ostrugá. Smjerom velike i male osovine pakružnice izlazi iz svakog vrha kose četvorine po križ poput onih opisanih na žujicama. Gornji krajevi križeva liču se ruba pločice. Iz krajevá popriečnicá krstová izvijaju se dvostruke kuke, od kojih su doluje na krstovima u velikoj osovini pakružnice opet podvostručene tako, da ovi krstovi imaju po šest, mjesto četiri, kuke. Poveći prostori, nastali iz nepravilnosti nacрта, napunjeni su ili osamljenim prutcima, ili dugoljastim listićima, koji se izvijaju iz kuká.

Treba osobito iztaknuti, da i na petljama i na žujicama, kojima su krstovi poglaviti ures, a kuke su samo podredjene naravi, krstovi su i bolje naskočeni od kuká, te imaju goruju ravnu površinu, dočim kuke svršuju gori *samim oštrim* bridovima.

Prikladna stilistična uporaba i rasporedanje, kao što i organičan razvitak uresá na opisanim kovinskim komadima, odavaju sigurnu ruku vještaka i ukus pravog umjetnika. A po tomu, mogu spomenuti predmeti da se broje medju najbolje proizvode hrvatsko-bizantinskoga umjetnog obrta.

Srednje polje luka ostruge je kao zatvorena sredina celog kompleksa uresá luka i šiljka s njim spojena. Ostali uresi na dva pobočna polja inosmjernjaka i na šiljku slobodno se razvijaju iz toga zajedničkog središta prema krajevima. Tako i uresi na krajevima kraková ostrugá, s nutrnje strane, kao iz koriena, rastu put vanjske strane.

Ukupan ures žujicá sastavljen je na način, da je naglašen centralni razvitak krstova iz zatvorena središta, dok u isto doba nutrnji krst, t. j. onaj koji se tiče strane, kojom je žujica pritvrđena bila na kraju remena, sa svojim podnožjem na rubu žujice a vrhom na vrhu kuta kose četvorine i drugi krst, ovomu tako reći protunožac, izrazuju službu žujice kao okovani ures kraja remena. Pakružna pločica petlje, koja je samo odredjena, da prihvaća kraj saponom nategnuta remena, toliko da ne klemuca po obući, ima polje urešeno samim centralnim nakitom, kao nehajno od svih straná jednako zatvoreno polje.

Poglaviti elementi uresa opisanih predmeta jesu *trokuti*, *kuke* i *pupice*. *Trokut*, i ako pripada svim narodima, koji su doprli do svijesti svojih duševnih sposobnosti¹, te je ures najviše razprostranjen, dolazi skoro na svakom geometričnom uresu, i razširen je po svim stranama svijeta, ipak se često nalazi na predhistoričkim i na sredovječnim predmetima, izkopanim u zemljama gdje su prije živili i gdje sad žive Slaveni, pa ga i današnji Česi², Slovaci i svi južni Slaveni u velike upotrebljuju u zlatarstvu, lončarstvu, a navlaš u narodnom vezivu. Trokutima je urešeno mnoštvo predhistoričkih predmeta, izkopanih u Bosni, kao: na Debelom Brdu kod Sarajeva („Glasnik zem. Muz. u Bosni i Hercegovini“, VI. 1., Tab. III., sl. 11. i 22., Tab. II., sl. 9.), u Rudinama kod Rusanovića („Glasnik“ VI. 4., str. 752, sl. 47.), u gradini Čungar kod Čazina („Glasnik“ VI. 3., Tab. VII., sl. 95. i 96., Tab. VIII., sl. 100., 102., 104.), u predhistoričkoj sojenici kod Ripča blizu Bišća („Glasnik“ V., 1., Tabla II., sl. 3.), na golemoj fibuli iz Ivanjske kod Banjeluke iz hallštatskog doba (Gl. V., 3., str. 495), na izkopinama iz Jezerinâ u Pritoci kod Bišća (Gl. V., 3., Tab. L., sl. 1., Tab. 49., sl. 5., Tab. 46., sl. 19., Tab. 45, sl. 1., 2., 3. i 6., Tab. 37., sl. 5.), iz grobova na Debelom Brdu kod Sarajeva („Glasn.“ VII., Tab. I., sl. 1., 5., 6., 9.). Hrvatski ga narod upotrebljuje vrlo rado još i na lovačkim rogovima i na uresnim tikvicama.

O *pupicama*, upotrebljenim kao ures na kovinskim predmetima, znade se, da se one nahode navlaš na srebrnim i zlatnim predmetima, izkopanim iz takozvanih skitskih grobova iz staro-grčkih nekropola na Meotidi i uz sjevernu obalu Ponta, koji pripadaju razdoblju cvjetanja grčkih naselbina. Blago takovih predmeta skupljeno je u Eremitage u Petrogradu i u krasnoj sbirki gospodina Lemée u Odesi³. Da su i stari Slaveni prihvatili tu vrst uresa za kovinske predmete, najbolje nam dokazuje srebrna ploča, nadjena u Dunavu kod Linca, o kojoj je pisao A. Müllner i priobćio joj sliku⁴, a ja sam skupa s kolegom V. Vuletić-Vukasovićem priobćio neke primjetbe o njoj u „Viestniku“ (God. X., br. 3., str. 84.—86). Ta je ploča nepreporno staroslavenska i na njoj su obilno upotrebljene pupice, uz druge hrvatske motive uresa. Kolike su znamenitosti pupice u starohrvatskom zlatarstvu, vidit će se tek onda, kad budu obielodanjeni ostali mnogobrojni kovinski predmeti, izkopani iz starih hrvatskih grobova u kninskoj okolici, a navlaš na groblju u Biskupiji u i naokolo bazilike S. Marije. Otkada se pamti pak, zna se, da su uresi sa pupicama jedno od poglavitih obilježja jugoslavenskog zlatarstva.

¹ Dr. Wankel u članku „Mährische Ornamente in archäologischer Beziehung“ u knjizi „Mährische Ornamente. Herausgegeben von dem Vereine des patriotischen Museum zu Olmütz“. Olmütz 1888. str. 12.—32.

² Nav. mj. nav. knj.

³ Dr. Wankel. Nav. mj. nav. knj.

⁴ Mittheilungen der k. k. Centr. Commiss. zur Erforschung und Erhaltung itd. XIII. Bd. IV. Heft.

I *kuke* su u pravom smislu rieči slavenski ures. Dvostruke kuke nahodi Dr. Wankel¹ na slovačkim pokrivačima; kuke u vrh trokuta, izbrazdana isto-smjerno s jednom kosom stranicom, na uresima odjeća u Moravskoj, a navlaš kod Slovaka. Na mnogim uresima šaranih uzkrasnih jajá u Moravskoj nahodi Dr. Wankel² jednostruke i dvostruke kuke. Kod Hrvatá i Srbá kuke su objubljen i mnogostručno upotrebljen ures u narodnom vezivu. Dvie kuke na vrhu trokuta nazivlju hrvatske djevojke u Lici „*kuke poklopljene*“, jednu kuku višekrat euritmčno opetovanu, „*kuke okretuške*“, ili, na drugi način upotrebljene „*kuke dvostruke*“. Dr. Wankel, u svojoj ovdje navedenoj komparativnoj studiji, izliče kuke upotrebljene na koturastoj fibuli iz Hallstatta, na ulomku posude iz gromile u Wiesu u Štajerskoj, te na više bronzanih predmeta iz predhistoričkog takozvanog Hallstatskog razdoblja. Gospodja Vlasta Havelka, u predgovoru spomenute knjige „*Mährische Ornamente*“, kaže, „da se tom knjigom učenjacima pruža prigoda, da urese na uzkrasnim moravskim jajima prispodobu s onima, koji se nahode na arheologičnim predmetima, kao n. pr. na bronzanim i srebrnim predmetima, oružju, predhistoričkim posudama; neka se osvjedoče, da su posljednji predmeti slavenskog poriekla, da su ostanci neke stare slavenske kulture, koja je u nekom obziru nadkriljivala proizvode moderne kulture“. Zadnje se rieči mogu čisto odnositi na opisane naše kovinske predmete. Prisodobu željenu od gospodje Havelka učinio je Dr. Wankel u spomenutom članku iste knjižice, te je došao do ovih zlamenitih zaključaka: „1. Zapadni i južni Slaveni stanovali su dugo već prije poroda Isukrstova, i to u doba takozvanog Hallstatskog razdoblja na iztoku srednje Evrope, gdje je učinjeno najviše našašća iz tog zemana. 2. Da su ti Slaveni već tada posjedovali visoku kulturu, koja se je na žalost uživala samo u uspomeni kod pojedinih od tih slavenskih plemena“. Naši staro-hrvatski spomenici pružaju obilno gradivo za dokaz, da su Hrvati jedno od tih slavenskih plemena, koje je najvjernije uživalo tradicije najstarije slavenske kulture. Koristno će biti za čitaoce „*Starohrv. Prosvjete*“, da ovdje prenesem još i sliedeći komad Dr. Wankelova razlaganja: „Slavenima je trebovalo, ako su hotili da jim trgovina bude od koristi, da budu ne samo trgovci nego i proizvođitelji, a zato su bili stvoreni njihovi društveni odnošaji. Dok se je jedan dio obitelji bavio ratarstvom, drugi je proizvodjao robu za prodaju, koju je opet treći dio porodice nosio u sviet i ukorišćivao. Da je uprav tako bilo, zato govore odkrića, koja se svedj to više umnažaju, lievaonicá i kovnicá i mnoga takozvana skladišna nalazišta (*Depôt-Funde*) skoro u svim zemljama, gdje stanovahu i još danas stanuju Slaveni, i koja se pogriešno pripisivahu pojedinim inostranim putujućim trgovcima. Takovim domaćim obrtom i tim nastalim živim prometom

¹ Nav. razprava u nav. knj.

² Nav. mj.

bilo je jedino moguće, da se postigne istovrstnost robe, a navlaš bronzane, i njezinih uresa, i da se u njih uvede takovo slaganje, koje se označuje kao Hallstattski tip, a ja se mogu bezuvjetno zato priključiti izrazu prof. Hochstettera, koji je tvrdio, da je kovinska tehnika hallstattskeg razdoblja bila zajedničkom svojinom svih ondašnjih naroda srednje Evrope. Ti uresi, koje je sam narod stvorio, jesu i svojinom toga naroda, i kao takova su se tradicionalno uživali i baštinili u cijeloj izvornosti svojoj ča do sadašnjosti. Još i sada čine se isti i neopazice, tek malo ili baš nimalo promijenjeni i to zamjernim sudaranjem“. Kuke je preko Slavena primila i bizantinska umjetnost, te jibi navlaš u klesarstvu vidimo u velike upotrebljene kao ovjenčavajući vanjski obrubni ures, na tegurijim ciborijâ, na vratnim pragovima, na lukovima i kao ures plohozezanih krstova VIII i IX. vieka, upravo na način, kao na krstovima naših petalja i žujica. To opažamo na mnogobrojnim domaćim hrvatskim i na talijanskim spomenicima¹. To sam bio primjetio objelodanjujuć ulomak pilastra iz našeg Muzeja, kojega križ završuje takovim viticama, da su takovi križevi iz VIII. ili IX. vieka („Starohrv. Prosvjeta“ god. I, br. 3., str. 170., sl. XII. na str. 166. sa Biskupinske bazilike) na ulomku tegurija Mućimirove zadužbine sv. Luke na Uzdolju kod Knina. Tu su i dva ulomka sa obrubom, sastavljenim od izšupljenih trokuta sa jednom viticom u vrhu, kao na stranama pupoljka u vrh opisanih žujica iz našega sarkofaga. Takovih krstovâ ima i na starohrvatskim stećcima („Starohrv. Prosvjeta“ god. I, br. 1. na tablici uz članak o stećcima, i to zadnji u trećem redu).

Privjesak (Tab II. str. 6.) je jajast ili točnije elipsoidičan gladak kamen od staklene paste, kako bi se sudilo po njegovoj iridescenciji, ili zar od agate, ako se uzmu u obzir neki istosmjerni gusti mlazovi, kao na presječenom drvu, koji se u ostalom pojavljuju i na staklu, koje je za dugo vrijeme ležalo u zemlji. Jajce je dugo 21 mm., široko 18 mm., te je na križ opasano sa dva zlatna meridijana pása. U gornjem križalištu pasova pritvrđena je ušica za vješanje sa dvostrukim šarnirom. Pasovi sastoje od zlatnih tankih pločica, širokih od 2.5 mm. do 3 mm., koje između dvie na uže uvijene filigranaste zlatne žice nose niz zlatnih krugljica poput biserova zrnja. Izpod šarnirâ je okružna pločica, obrubljena kolobarom sitnih zlatnih pupica. Dolnje je križalište ovako urešeno: pločica križališta je razširena u

¹ Križ na ninskoj krstionici u Museo Correr u Mletcima (Cattaneo: L'architettura in Italia dal secolo VI. al Mille circa, str. 101), na krni bunara u lateranskom dvorištu (Cattaneo: N. dj. str. 149), oboje iz VIII. vieka, na pluteju S. Marije u Trastevere iz god. 827 (Catt.: N. dj. str. 157), na ulomku pluteja u S. Agnese fuori le mura u Rimu (Catt.: N. dj. str. 161) iz VIII. v., na tri križa s pobočne strane sarkofaga nadbiskupa Gracijosa u S. Apollinare kod Ravenne iz god. 788, pa i na tri križa na poklopcu istoga (Catt.: N. dj. str. 170) na pluteju u S. Pietro di Villanova iz svršetka VIII. v. (Catt.: Nav. dj. str. 177), na krni bunara u Mletcima iz druge polovine IX. v. (Catt.: Nav. dj. str. 261), na neizdanom teguriju ciborija u našem Muzeju u Kninu iz IX. v., na teguriju istog Muzeja iz VIII. v., na ulomku tegurija istog Muzeja iz VIII. i na ulomku iz IX. v.

čtvorinu, kojoj je stranica duga 9 mm.; svaki kutić čtvorine pokriven je križićem, sastavljenim od 4 zlatne pupice; sredinu križališta izpunja krug zlatnih pupica, na kojem su pričvršćene na trokut tri poveće zlatne krugljice, izpod kojih je prilvrđena najveća zlatna pupica, kojoj su 3 mm. u promjeru.

Na Tab. I. predstavlja sl. 1. uzdužnu stranu grobne rake sa poklopcem, sl. 2. drugu uzdužnu stranu rake sa poklopcem.

Pril. sl. je šematičan nacrt koštura mrtvaca, kako se je našao u raki pri prvom otvoru, pružena, na uznak naslonjena tiela. Ruke su mu pružene niz boke, poplati se dotiču petama, a oko njih su ostruge sa ostalim njima pripadajućim komadima. Brojevi prikazuju sliedeće predmete u dotičnim položajima: sl. 1.—2. zlatni novac, 3. privjesak, 4. usta sa novcem, 5. gvozdren sapon pojasa, 6. uz lievu nogu sapon, 7. petlju, 8. žujicu, 9. lievu ostrugu, 10. i 11. odlomljene šiljke ostruga, 12. desnu ostrugu, 13. sapon desne ostruge, 14. desnu petlju, 15. desnu žujicu.

Opisu prof. Ljubića o zlatnom novcu dodati mi je: Careva odjeća rek bi da je kazula; četvorinice odjeće nose po sriedi po pupicu. Na carevoj je glavi vienac (στρωμαξ) sa dvostrukim pasom pupicâ, a u vrh sriede vienca bio je križ, koji je odkinut sa rubom novca. Niz sljepočice do visine podbradka vise mu obični privjesi (cattaseista). S desne strane aversa ostala su slova: TAMP. Na reversu Basilovi sinovi, imaju takodjer u vrh krune križ. Njihove su odjeće klamide, zakopčane na desnom ramenu, odkud vise po tri puca. Mladji je bez brkova. Prof. Ljubićevu opisu

srebrnih novaca dodati mi je: ugarskomu je premjer dug 11 mm., a s jedne strane medju dva okomita stupa slova

T
O
E
A

s druge mu je strane u sriedi krug sa nekim piknastim uresom, kao grbom, a naokolo je bio nadpis, koji je izlizan. Drugoga se novca nahode dva ulomka. Premjer mu je 13 mm., pretanak je. S jedne mu je strane po sriedi kolobarić, a u njemu zarezan krst. Naokolo tekao je nadpis, od kojega još preostaju slova gotička R i D. I s druge mu je strane po sriedi kolobarić sa naskočenim krstom jednakih, pri kraju razširenih, krakova; naokolo je bio nadpis, od kojega još preostaje slovo N.

Još bi preostajalo sad, da se odgovori na pitanja: *iz kojega je doba i čija li je opisana grobnica?*

Da odgovorimo na prvo pitanje, pri ruci su nam podatci o dobi kovinskih predmeta i u grobu nadjenih novaca, te sud prof. Ljubića, koji je kazao, da su srebrni novci „iz konca 12. stoljeća, a zlatni iz devetoga, a predmeti čine se stariji od 12. vieka“. Po novcima sudeći, mrtvac dakle nije stariji od god. 880—886., kad je kovan zlatni bizantinski novac, niti mlađji od svršetka 12. stoljeća, iz kojega su srebrni novci. Pošto poklopac sarkofaga nije bio ničim zamazan, a u njega je voda uniela dosta zemlje, ništa lašnje nego da su sa zemljom prodrila unutra i ona dva tako tanka, pa uz to još iztrošena novca, da su kao prave ribje ljuske, te bi jih i vjetar, a kamo li ne voda mogla lako prenašati. A pošto je još po svemu jasno, da grob pripada odličnoj osobi, nije moguće pomisliti, uz tolike druge bogate dodatke, da bi uza nju bila naročito položena ona dva kukavna srebrna novčića. Opetovanje krstova razširenih krakova (*croix pattée*) jest obilježje bizantinskih krstova¹, počamši od petoga i šestoga stoljeća, a, po mojem dokazivanju, kuke na krstovima jesu slavenski dodatak VIII. i IX. vieka; pa se samo tomu zemanu može pripisati postanak ostruga i drugih njima pripadajućih kovinskih predmeta hrvatsko-bizantinskoga sloga, nadjenih u sarkofagu. Ako su dakle ostruge i drugi njima pripadajući predmeti i nešto stariji od svršetka IX. vieka, mogli su biti u grob položeni zajedno s novcem iz toga zemana. Predmeti s krstovima i kukama teško da su mlađji od IX. vieka. Sad ako se još obazremo na okolnost, kako prof. Ljubić kaže, da su se novci stavljali uz mrtvace, da jim se označi visina roda i doba smrti, onda je stalno, da ne možemo vele pogriješiti, uzmemo li *svršetak IX. vieka kao doba smrti pokojnika, zakopana u sarkofagu*.

Da je mrtvac odlična roda, o tom neima sumnje. Svilna odjeća, pozlaćene ostruge i drugi kovinski predmeti, te zlatni privjesak pod grlom i zlatni novac u ustima, kažu nam ga *vitezom i velikašem hrvatskoga kraljestva*. Pa ima njemu još i drugih odlikovanja. Od stotina i stotina, a možda tisuća i tisuća mrtvaca, zakopanih oko drevne hrvatske bazilike S. Marije, samo dvojica su u sarkofagu, ovaj o komu je govor i jedan drugi; ostali su u zidanim grobnicama ili prosto u zemlji, a nad njima je stećak ili prosta ploča. I ne samo to. Ostali su mrtvaci zakopani oko crkve, samo riedki odličnjaci, zaslužni za vjeru i crkvu katoličku, te hrvatski kraljevi, zakopani su „in atrio basilicae sancti Stephani“ kod Spljeta i „Sanctae Mariae“ u Solinu (Thom. archid. Hist. Sal. ed. Rački, pag. 55.), a prije toga valjda neki i u bazilici S. Marije u Kninu, a medju njima i mrtvac našega sarkofaga. Ovaj je sarkofag sám nadjen u sjevernoj kapeli atrija bazilike, a drugi sam u južnoj.

¹ Labarte: Histoire des arts industriels. T. I. pag. 261.—62.

Što bi drugo moglo to značiti, nego da su tu zakopana uprav dva hrvatska vladaoca? *Štapić*, kojega su se obugljčevljeni ulomci našli u podan rake, pokazuje još bolje, da se ovdje radi o *velikašu hrvatskomu*. Karlo Čelavi predstavljen na minijaturi biblije, pisane u opatiji S. Martina Tourskoga, prikazan je, gdje lievom rukom drži tanak dug štap, završen gori krugljicom.¹ O tomu štapu kaže Louandre, da nije žezlo, nego tada *kod velikaša uobičajen štap*. U IX. vjeku bili su Hrvati često u doticaju osim s Greima jošte i s Francima, s kojima su dapače i zajedno vojevali u Italiji protiv Saracena;² pa se nije čuditi, ako su gospoda hrvatska primala kojekakve običaje i od Franka, a po našem sarkofagu vidi se, da su naši vladaoci bili od njih poprimili i običaj nositi tanki štapić. Po vremenu najvjerojatnije je, da u našem sarkofagu budemo naišli na dragocjene *smrtne ostanke velikoga župana ili kneza Branimira*, Basilova suvremenika, koji je po crkvu katoličku i po svoj hrvatski narod stekao uprav velikih i neizbrisivih zasluga tim, što je povratio narod iz Focijevog razkola u krilo katoličanske crkve i uveo slavensku službu božju u gradove, sela i u najzabitnije krajeve hrvatske tako, da se je tek za njegova vladanja „pravo i podpuno svršilo pokrštenje hrvatskoga naroda“³.

U Korčuli, o Antunovu dne 1896.

F. Radić.

¹ Ch. Louandre: Les arts somptuaires I. Text expl. IX. siècle, pag. 38.

² T. Smičiklas: Poviest Hrvatska I. str. 190.

³ Smičiklas: Nav. dj. I. str. 194.—195.

Topografičke crtice

o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve.

Napisao

Fr. Stip. Zlatović.

(Nastavak v. br. 1. god. 1896.)

Županija imala je sljedeće tvrde gradove:

Gradovi.

1. *Bribir*. Na izločnom kraju visoka brda, koje razstavlja Bukovicu od Kotarâ, na uzvisitu humcu, iznad Ostrovice k iztoku, u skradinskoj občini, vide se nevoljni ostanci slavnoga grada Bribira, glavnog grada županije, od kojega više neostaje kuće ni kućišta, nego na sjevernom kraju razrovani tvrdi bedemi i podanak velike oble kule; ostalo je sve propalo! Bribir osvojiše Turci god. 1523., zapališe i razkopaše. Franovci se zakloniše u Šibenik, tako i nekoliko gospodskih obitelji, ostali puk razbježe se k moru, na otoke i u Hrvatsku.

2. *Jarebnjak*. Iznad Loparâ k sjeveru, u selu Brgudi benkovačke občine, na odignutu briegu, stoji obla kula i razvale grada poput ostalih po Kotaru. Kao suvišna Turci ga zapustiše, te od nazad trista godina sam se ruši i obara.

3. *Otavac*. Niže Brguda na zapad diže se veliko brdo i na vrh njega velika obla kula još cjelokupa, a okolo nje razvaline ogradâ i kućišta. Nakon turskoga osvojenja (1523.) valja da je taj grad zapušten ostao, jer mu nestade spomena.

4. *Zelengrad*. U obrovačkoj občini, izmedju sela Medvidja i Kruševa nad selom Zelengradom, diže se na oblu humcu stari hrvatski grad Zelengrad, spomenut u nagodbi izmedju kralja Sigismunda sa Mletčani god. 1433. Velika obla kula još je cjelokupa, ali dvorane i ograda sve do zemlje obojene. U svem je sličan Zečevu i Zvonigradu. Smiešno je, što neki tvrde, da ga je sagradio neki Turčin Zele i svoje mu ime nadio!¹ Osvojiše ga Turci god. 1523. i održaše do 1684. Od tad stoji zapušten.

¹ God. 1509 spominje se medju gradovima krbavskoga kneza Ivana Karlovića. (Klaić, Nav. dj. II., str. 52.)

5. *Kaštel*. U selu Žegaru obrovačke občine, blizu rijeke Zrmanje, s lijeve strane, na briegu vide se obrdane zidine kulâ i ogradâ stare tvrđave. Seljani, neznaduć joj imena, zovu ju Kaštel.

6. *Biline-Bjeline*. Između sela Nunića i Bruške u mjestu Biline, občine kistanjske, po vrh klisurasta brežuljka, vide se kukavni ostanci jednoga od najstarijih hrvatskih gradova, koga u X. vijeku spominje Const. Porfirogenit imenom *Belitzin*.¹ Najzadnji mu gospodari bili su velmože Draškovići, i u njem se rodi slavni ban, zagrebački biskup Juraj Drašković². Godine 1523. uzeše ga Turci, zapališe i razkopaše. Jedino mu ostadoše razvale dviju tvrdih kula.

7. *Gradina Žeželj*. U selu Donjem Erveniku, kistanjske občine, s lijeve strane rijeke Zrmanje, na brežuljku vide se ruševine staroga grada, komu seljani neznaduć imena, po blizini obitelji zovu ga Žeželjeva gradina. Većinom leži u ruševinama.

8. *Čučevo*. Kako rieka Zrmanja od sela Pagjenâ kreće k zapadu, da se izlije u velebitsko more prama Novigradu, tako rieka Krka od Knina tekuć k zapadu, kod sela Ivoševci kreće k jugu do pod Šibenik. Između dva kraka riekâ, cijenimo da je bio medjaš medju županijom bibrskom, podgorskom i kninskom, kako i danas občini kninskoj pripada iztočni dio, a ostalo kistanjskoj. Malo niže krčkoga lakta, na samoj brini rijeke, niže Šupljaje (*Burnum*) kistanjske občine, na klisurastu grebenu, stoji cjelokup grad *Čučevo*, posve naličan starim gradovima Vrlici, Ključicu i Karinu sa visokom oblom kulom, kućami i visokom ogradom. Osvojiše ga Turci kad i Knin, god. 1522., i u njemu mamjestiše agu, dizdara i kadiju zakrčkoga, te i održaše do god. 1684. Prama njemu bijaše jednak grad Nečven sa lijeve strane rijeke i medju njima na Krki most i poglaviti put u Bukovicu i Kotare.

9. *Zečevo*. Na sjever grada Bribira u skradinskoj občini, posred krševite ravnice, podiže se obao humac i na vrh njega vidi se velika obla kula, sa ruševinama ogradâ i utvrđâ grada *Zečeva*. On je posve naličio Zelengradu i Zvonigradu i s njima je spomenut u nagodbi kralja Sigizmunda (god. 1433.) sa Mletčanima. Uzeše ga Turci god. 1523. i uzdržaše za stražu puta u Kotare. Mletačko izvješće godine 1626. kaže: *Città piccola murata con poca fortezza*. (Starine XIV. 184.) Zapustiše ga god. 1684.

10. *Rogovo*. Na pustošnu mjestu između visovačkoga jezera i rožkoga slapa, pri tjesnacu rijeke Krke s desne strane Rupâ skradinske občine, na iztok, povrh strme klisure nad riekom Krkom, stajaše grad *Rogovo*, koji u XIII. vijeku bijaše u vlasništvu velmoža Ugrinića s Bribira³, a najzad velmoža Martinušića rogovskih, koje obitelji bijahu dva skradinska biskupa i Ana, majka kardinala Jurja Utišenovića. Prama njemu je preko rijeke grad

¹ Rački, Doc. VII. str. 413. ad voc.

² Prof. S. Ljubić: Dizionario biografico itd. str. 123.

³ Vidi D. Gruber: Vojevanje Ljudevita. 6.

Kamičak. Rogovski grad dade nazov gornjemu slapu te se zove: *roški slap*. Zapremiše ga Turci god. 1523. i zapustiše. Kašnje čobani strmoglaveć kamenje u rieku, srušiše ga do temelja. Još se mjestu obćuva ime Rogovo i Babingrad.

11. *Ostrovica*. Na podnožju visokoga brda, koji razstavlja Bukovicu od Kotarâ; gradu Bribiru na zapad, iz nizine kotarske ravnice diže se visok oštrljast humac, i na vrh njega tvrđjava Ostrovica, znamenita u poviesti našega naroda. Samo sa sjevera zaklanja grad poveće brdo visoćina bukovaćkih; na sve ostale strane pukle su kotarske ravnice, ter se vidi sa najvećih daljina. Grad se pokazuje cjelokup, visokom ogradom naokolo a iz sriede visokom se diže krupna obla kula. Tu cjelokupu tvrđjavu nije gradila ljudska ruka, nego riedak pojav u prirodi, ona je tako stvorena od stanca kamena! Po donjem kraju tvrđjave opaža se gdje koji biljeg kućnih temelja, tako i na vrhu samogradne oble kule na sriedi, uz koju do vrha naokolo ljudska je ruka prosjekla stepene u živu kamenu. Ostrovica bila je u vlastnićtvu bribirskih Šubića i za kratko doba kninskih Nelepića, kašnje hrvatskih bana, dokle ju godine 1407. kralj Vladislav darova vojvodi Šandalju, a ovaj prodade Mletćanom. Kašnje ju preuze ban i predade vitezu baniću Štrbcu Kožuliću. Po njegovoj smrti god. 1523. zaposjedoše ju Turci, a ovi, gospodari svih ostalih gradova Bukovice i Kotara, malu joj važnost davali, te i zapuštali. Kašnje nije uzdržavana te je i propala. Mletaćko izvješće kaže 1626: *Città murata in collina et è fortezza con borgo*. (Starine XVII. XIV. 184.)

12. *Uzdah*. Izmedju Skradina i Rogova, izmedju sela Čulišića i Rupâ u skradinskoj obćini, na vrh strma briega ćuli visoka obla kula i okolo iste razrovane visoke ograde gradića *Uzdaha*. Kako je blizu Skradina do pet kilometara u sjever, cienimo, da je to ona tvrda kula, koju su u blizini Skradina god. 1512. Turci zauzeli, a god. 1518. slavni ban Petar Berislavić spremao se, da će ih potjerati, sa banićem Štrbcem Kožulićem. (Smićiklas. Poviest hrvatska I. 689.) Kašnje kao suvišnu zapustiše ju Turci. Mletaćko izvješće kaže god. 1630. *Vldarz Uzdasc una città murata sopra (collina) un monticello disabitata* (Starine XIV. 183.)

13. *Sonković*. Na zapad Skradinu do pet kilometara, u selu Sonkoviću, pri briegu, koji od jugozapada razstavlja ga od Prukljana u skradinskoj obćini; brieg se razstavlja pod crkvom sv. Marka na zapad, kao da tuda bijaše sam put, kuda se prolazilo k moru, gdje bijaše pristanište brodova i moglo se doći u latinski grad *Scardomu*, koga se ruševine nalaze po sonkovaćkom polju sve do sadanjega hrvatskoga Skradina. Pri tom otvoru na istom briegu s iztoćne strane stoji stari gradac *Sonković* sa oblom kulom i razrovanom ogradom. Cienimo, da je jedna od onih četiriju kula, što su Turci zajedno sa Uzdahom okolo Skradina zauzeli godine 1512. Kada su Kotare osvojili, kao suvišnu, Turci ju zapustiše. Mletaćko izvješće o njoj

kaže godine 1630.: *Sophovich era prima città.* (Starine. XIV. 182), a starije godine 1626. *Topcovich città disabitata.* (Starine XVII. 143.)

14. *Skradin.* Stari latinski Skradin, kako njegove ruševine kažu i nadpisi, sa novcima i krnjotinama opekâ i posudja, ležao je na zapad sadanjega Skradina, od sela Sonkovića do Pavasovića. Hrvati naseliše sadanji Skradin i nazvaše ga imenom stare *Scardone* u blizini. Današnji podiže se na ugled tek godine 1125., kada Mletčani razoriše Biograd, te se njegovo pučanstvo s biskupom zaklonilo u ovaj grad. Od polovice XIII. vieka, kad dopade banâ Šubića, diže se na veću slavu, jer im bijaše poglavito svratište na moru, gdje su spravljali svoje brodovlje i držali skladište svoje snage na moru. Kašnje ga prodade udovica Šubića Mletčanima, al' jim ga oduze kralj Ljudevit. Pade pod Tvrta bosanskoga kralja, pak ga Ladislav napuljski darova god. 1407. vojvodi Sandalju, a on Mletčanima, dokle ga god. 1523. osvojiše Turci i održaše do 1647. Opet ga zaposjedoše 1670. i ostaviše g. 1684. Od starih skradinskih utvrda jedino preostaju temelji na briegu istočnoga kraja, i k zapadu tvrđavica posljednjih vremena. Kroz 150 g. Turci znadoše uništiti u Skradinu ne samo kršćanske uspomene, dali i sve stare sgrade prvašnjih stanovnika, kako je današnji Skradin iz temelja vas obnovljen. Po mletačkom izvješću god. 1630.: *Da una parte cinta da muro, ha due castelletti;* dočim u starijemu godine 1626. kaže: *Scardona città murata con Castello.* (Starine XVII.—XIV. 182.)

(Dalje sliedi.)

Rimskih nadgrobnih ploča bez nadpisa može biti, ali na podlogu samih figuralnih predstava, kakvih je u užičkomu okružju, da se mogu rimskoj i baš zadujoj dobi pripisati, to nije dosta uztvrditi, nego je potrebno i dokazati, osobito kad se oni nahode, kao u našem slučaju, u sporu sa drugim istonaravnim spomenicima, koji se broje u kašnja doba, i pripadaju drugomu daleko različitomu narodu po vjeri i po običajima.

To ćemo pitanje, jer sasvim važno i donekle odlučno, u smieru naše radnje dalje pretresati.

(Nastavit će se.)

O stećcima.

Piše

Pop Petar Kaer.

(Sa tablicom.)

(Nastavak. Vidi br. I. str. 18.—24. God. II.)

Do dva smo puta spomenuli ime gosp. F. Kanitz-a; sad je došao red, da se nešto obširnije bavimo njegovim izvještajem o srbskim stećcima.

God. 1888. proputovao je on u znanstvene svrhe neki dio Srbije. Njegovo pažnji nisu izbjegli ni srbski stećci, o kojizim je napisao kratku, ali zanimljivu monografiju, pod naslovom: „*Aeltere und neuere Grabdenkmalformen im Königreiche Serbien*“.¹

Ono što su prije njega pisali ob istim spomenicima M. Gj. Miličević, i suradnici „Starinara“, ako mu je bilo i poznato, svakako ne spominje, te samo letimice navadja svez. 51. „*Glasnika srpskog učenog društva*“, u kojemu su izvjestili „o starom groblju u Podrinju“ gg. Ljub. Klerić i dr. Lazo Dokić.²

I gosp. Kanitz opisuje srbske stećke u Podrinskomu i Uzičkomu okružju, te u obće govoreć u tim spomenicima veli, da jih muhamedovci zovu „*gjaursko groblje*“, a kršćani „*Kameni*“, dok strukovnjaci sude ob istim, da su grobovi feudalnih plemića i njihovih kmetova, koji su kroz zadnja stoljeća bosansko-srbske neodvisnosti pripadali Bogumilskoj sljedbi.

I sam Kanitz sumnja o pravilnosti tog naziva, te veli, da se isto osniva više na prostu nagadjanju, nego li na povjestnim dokazima; i kao dokaz te neizvjestnosti kaže, da postoji fakt, da se na tim spomenicima sasvim riedko prikazuje izklesan znamen križa.³

Mi nećemo sliediti gosp. pisca, u kratkim njegovim crticama o postanku Bogumilâ, o proširenju te sekte, o raznim imenima, pod kojim se je pojav-

¹ Cfr. Mittheil. d. Anthrop. Gesell. in Wien. XIX. Band, III. Heft, pag. 153.—159.

² Starohrv. Prosvjeta, god. I., br. 4., str. 219.

³ To se nikako neda tvrditi glede stećaka dalmatinskih i bosansko-hercegovačkih, na kojima se pretežnije vide uklesani križevi.

Mi smo u 1. i u 3. br. I. god. naše „*Prosvjete*“ narisali do 68 različitih oblika križeva, snimljenih sa raznih stećaka; a sakupljamo i druge oblike, što ćemo jih objelodaniti u dojdućim tablama. Po tomu se dakle ima suditi, da se taj biljeg često ponavlja na tim spomenicima.

Kad bi se moglo dokazati da su steći bogumilski spomenici, tada bi jih valjalo uprav tražiti medju onima, koji nenose tog znamenâ, i to s uzroka, što su Bogumili držali križ kao biljeg sramote, te su ga obredovno izključivali iz svojih crkava i grobova. (Cfr. Dr. F. Rački „*Bogumili i Patareni*“ „*Rad*“ 8. str. 130.)

ljivala u Njemačkoj, u Italiji, u Francuzkoj; o progonstvu, što je ista pretrpjela u Srbiji za doba Nemanjića i o preseljenju iste u Bosnu i u Hercegovinu; pošto smo tvrdo uvjereni, da *stećci* nisu osobitost Bogumilâ. Dok izostavljamo to pitanje do bolje i umjestnije sgođe, bilježimo, da *stećci*, vidjeni od g. Kanitza u Podrinskomu i Užičkomu okružju, jesu od vapnenjaka, mramora, tinjčeva škrljavca (Glimmerschiefer), sienita itd., a glede oblika pločasti, kockasti i poput sarkofaga, dapače veli on, da je taj zadnji oblik imitacija rimskih grobova tom samo razlikom, što su *stećci* masivni, dok su rimski sarkofazi šuplji, pak zato pod onim se ukopavala tjelesa, a u rimskim se sahranjivala.

Kao na bosanskim tako i na srbskim *stećcima* vidjeti je osobito na rubovima linearnih nakita, a po sriedi prilika i znakovâ, koji po mnienju g. Kanitza odnose se na stališ i zanimanje pokojnikovo, premda su većinom mučna tumačenja.

Još riedje nego li na bosanskim, na *stećcima* položenim na desnoj obali Drine, naići je na kakav nadpis.

Veli nadalje g. Kanitz, da je obašao do 80 *stećaka* na putu od *Karaul-Batara* spram *Malog Zvornika* i da je samo na jednom *stećku* vidio nekoliko slovâ, ali i ta da su iztrošena. Donaša slike dvaju *stećaka* s *Paluvice* kod *Borina*, koja smo prečtali u Tabli 4-og br. lanjske „Prosvjete“ pod sl. 3. i 4. O njima su prije njega pisali gg. Klerić i Dokić.¹

Drugih *stećaka* sa nakitima, mačevima, konjima itd. vidio je izvjestitelj na iztočnoj strani *Bele Crkve* kod rieke *Jagodnje*, te opet k sjeveru kod *Kučevca* na *Jabučaru*.

I gosp. Miličević spominje sve te *stećke*, zato kod gosp. Kanitza do sada ništa nova ni nepoznata.

Na putu s *Užice* do *Banje-bašte* namjerio se je na tri kolosalna i prosto izklesana *stećka*, koji su bili kao predstraža više stotina drugih, koji su se redali na istosmjerne redke i na zaokružene skupine na deset mjestâ od *Rastišta* do *Okletca*.

Kod *Dobrotina* nabrojio jih je do 20 položenih u 4 redka, a na sjeveru od *Kostojevića* veli, da imade brojnih skupina istih.

Još je g. Kanitz vidio *stećaka* u *Besarovini* u *Rastištu* i u *Peručcu*; veli pače, da na samomu *Peručcu* imade do 200 *stećaka* poput sarkofagâ od mjestnog vapnenjaka.

U *Rogačici*, na njivi nekoga Laze Jovanovića, vidio je *stećak*, na kojemu je bio izklesan mač sa držkom i jabukom dug 1·5 m. Sam oštrac mjerio je 0·80 m., k tomu luk od 1 m. dužine i striela duga 0·22 m. Blizu

¹ Cfr. „St. Prosvjeta“, god. I., br. 4., str. 219.

tog stećka bilo je još drugih nu jako iztrošenih, a nad mnogima, plugom se je oralo.

Drugu je nekropolu vidio na 7 kil. daljine od potoka *Ovčine*, kod mlinicâ sela *Gvozda*. Tu je bilo 15 stećaka, a na jednomu izklesan mač i bodež.

Šest drugih kilom. dalje, na lievoj obali potoka *Okletca*, stajalo je ne-taknuto 11 stećaka. Najveći imaju 2 m. dužine, 0.80 m. širine, 1.20 m. vi-sine; neki su bili bez nakita, a drugi su nakićeni prilikama, znakovima i nakitima.

Na protustojećim visočinama gosp. Kanitz namjerio se je na dvaestak stećaka, jedan od kojih ima 1.80 m. dužine i 0.50 m. širine od vapnenjaka; na istomu je basrelief, koji, po mnienju gosp. izvjestitelja, prikazuje *sidro*, te bi morala biti grobnica nekoga mornara.¹

Jednakih grobnih spomenika imade na 5 kilom. k sjeveru od *Baševca* i nešto dalje u *Bukovici* na *Trešnici*, pak blizu utoka *Ijubovice* u *Drinu*. Na svim sada spomenutim mjestima imade *jednostavnih* i *dvostrukih* stećaka sa basreliefima koji predstavljaju nakite, polumjesece, mačeve, vience itd.

Na 23. oktobra 1835. barun Herder, cienesć, da su to rimski grobovi, dade kopati izpod jednog stećka, te na 2.5 m. dubine naidju kopači na čovječju lješinu, uz koju nije se našlo ni oružja, ni posudja, niti šta sličnoga. Samo iztrunuli ostanci dasaka bijahu biljegom, da je mrtvo tielo bilo sa- hranjeno u drvenoj škrinji.²

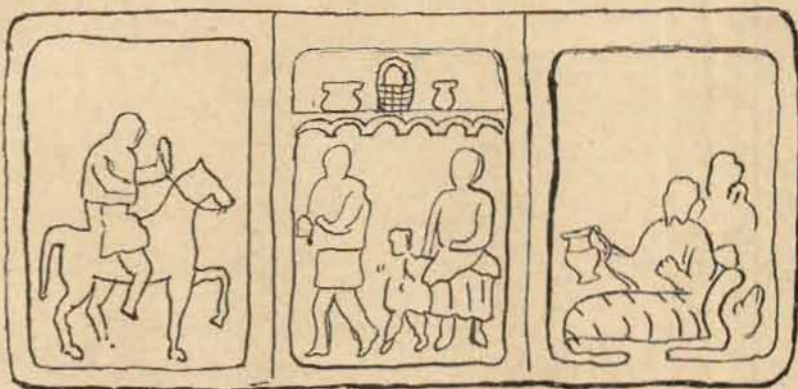
Zanimljivo je za naša iztraživanja ono, što nam gosp. Kanitz izvješćuje o stećcima na tako zvanomu „magjarskom groblju“ u *Markovom polju*, nedaleko od *Ogradjenice*. — Tu je on nabrojio do 30 stećaka srednje ve- ličine, ukrašenih križevima, mačevima itd. u oblik sarkofagâ i prostih ploča. Donaša sliku jednog stećka osobita oblika, koji smo precrtali pod sl. 2.

Po njemu je taj stećak slaba preradba rimske zavjetne ploče (stela), koja se nalazi u okolici, i na kojoj je izklesan neki trački konjanik, i veli, da se je namjerio na sličan rimski spomenik u blizini *Kremne*, gdje je ta- kodjer grobište sa „*Bogumilskim sarkofazima*“, koji smo precrtali pod sl. 3. Jedna od najvažnijih nekropola ne samo u Srbiji, već možemo reći u svim predjelima do sad po nami proučenima, i koja bi sama vriedna bila, da raz- rieši čvor, okolo kojega se od davna mučimo, jest po opisivanju g. Kanitz-a ona kod *Skrapiškog* vrela *Ježevice*, zvana „*Staro grobište*“, i to porad ve-

¹ Vidi sl. 1. pridružene Table. *Sidro* je starokršćansko zlamenje, upotrebljeno od početka III. vieka, i označuje najprije disimulovano znamenje krsta, a kašnje tek ulvanje u Gospodina. Op. Ur.

² To je stari narodni hrvatski običaj, kako razabiremo po pjesmi, koja se pjeva na otoku Korčuli „Ženidba Milića barjaktara“, gdje o pokopu kaže:

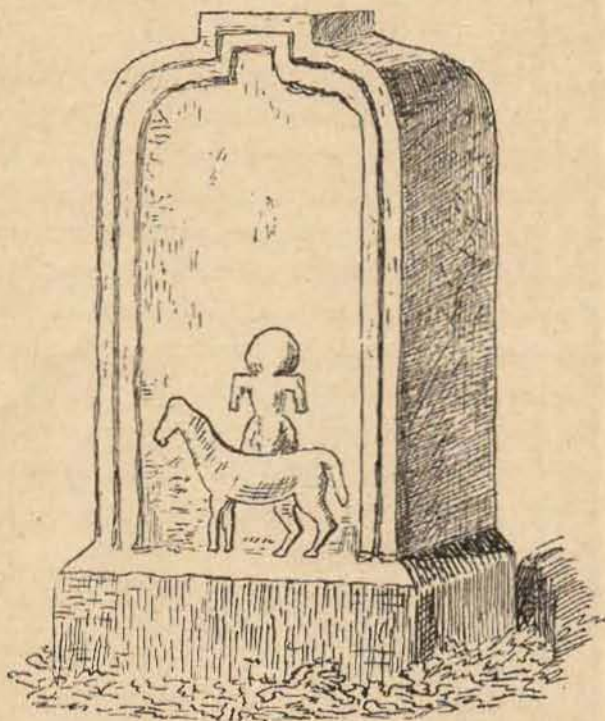
„Štastanu se kićeni svatovi,
„Sabljama joj škrinju iztesaše;
„Nadžaćima raku izkopaše,
„Sahranije lijepu djevojkū“ itd.

sl. 3.

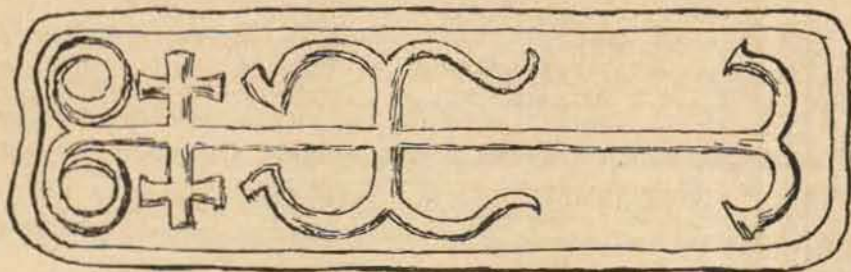
sl. 4.

sl. 2.

sl. 5.

sl. 1.

Peter Knapp
Inventor

likog broja spomenika, porad razredjenja istih i porad raznog doba i raznih narodnosti, kojima ti spomenici pripadaju.

Oni, koji su po vrhovima briegova, od gusta vapnenjaka rek bi, po mnienju gosp. izvjestitelja, da su *rimski*; drugi medju njima, a mnogi na podnožju istih, od mladjeg konglomeratnog vapnenjaka sa križevima, polumjesecima, mačevima itd., nose biljeg bogumilskog doba, što ipak ne smeta, veli gosp. K., da se zaključi, da su pod svim tim spomenicima ukopani sljedbenici ove zadnje sekte.

Medju rimskim zavjetnim pločama opaža se, da su četverouglasta polja, na kojima morao se je urezati nadpis, bolje sačuvana, bogato uokvirena, a povrh njih i podno istih imade izklesanog nekog posudja (Vasen) sa simetrično razredjenim loznim lišćem.

Uza sve to, nije vidjeti na njima ni najmanjeg biljega nadpisa; samo na jednoj od tih ploča sačuvala su se u jednom redku sljedeća slova:

HPARTON:CV

Bilo je za mene zanimivo, veli g. K., vidjeti na užoj strani jedne ploče (stela) 0·80 m. široko, 1·40 m. visoko izklesanu *Attis-braču* (Attis-brüder), kojih je štovanje bilo obćenito u području Morave.

Nedaleko od te stele ležala je u šikarju druga 1·50 m. duga, a 0·65 m. široka. Na pročelju iste, više polja za nadpis, stajaše konjanik, a više njega, u osobitomu okviru, tri osobe sjedeće.

Gosp. Kanitz-u su tamošnji seljaci pripoviedali čudovišta od tih ploča, pak su mu obećavali, a i on sam se je nadao, da će izpod istih štogod naći, ali, velikim razočaranjem u dubini od 1·40 m. nenadjoše već ljudski koštur, koji je bio orientiran od sjevera k jugu, i ništa drugo.

Po mnienju izvjestiteljevu, te su ploče kadre ustanoviti tiesni odnošaj, što postoji medju mladjim rimskim i starosrbskim nadgrobnim spomenicima. I premda su, veli on, rimske skulpture na ježevičkoj glavici, u Karanu, Kremnu, Visibabi i drugim mjestima, tek slabo oponašanje rimskih i grčkih pralikova, ništa ne manje vriedne su u istoj svojoj surovosti ustanoviti neki odnošaj oblika i nakita medju rimskim sarkofazima i bogumilskim nadgrobnim pločama, što se opaža i u srodnim spomenicima na desnoj obali Drine.

Ne možemo tajiti, da nam je izvješće gosp. Kanitz-a nešto pomutilo pojmove, koje smo dosad imali o tim spomenicima u obće; i uprav kad uvažimo istomjnost grobnih spomenika dvaju sasvim različitih naroda,¹ k tomu neku tipičnu imitaciju u obliku i u nakitu, tada nam se obzorje glede postanka *stećaka* znatno udaljuje, t. j. nadali bi se naći jih upotrebjenih daleko prije nego li smo cienili.

¹ U istomjnosti starih srbskih i hrvatskih spomenika sa rimskim nije ništa izvanredna; dapače se već stalno znade, da su se stari Srbi i Hrvati naseljivali uprav na ruševinama rimskih naselbina.

Ali u isto vrijeme predstavlja nam se pitanje: jesu li uprav nadgrobne ploče, što jih je g. Kanitz vidio na Ježevičkoj glavici, u Karanu, Kremnu, Visibabi i drugamo, uprav rimski rukotvori, ako ćemo i iz kašnijih doba, ili možda ukusniji primjerci slavenskih grobnih spomenika?

U nestašici viernih snimaka jednih i drugih, po kojima bi se mogla barem približno ustanoviti njihova razlikost, morali smo prikupiti bolje izvještaje ob istima, i zato nam sgodno poslužuje radnja gosp. S. Obradovića „Opisanje okružja užičkoga“¹, iz koje donášamo ono, što se tiče te vrsti spomenikâ.

„U srezu Zlatiborskom, koji je to nazvanje dobio od bogatog pašnjaka Zlatibora, ima sljedejuće drevnosti: u selima *Kremnima* i *Ravni* ima Rimsko groblje sa grdno velikim kamenjem, a medju njima naodi se, i to u *Kremnima* šest najodličniji. Ovi su fat dugi i $\frac{1}{2}$ fata široki i debeli i raznim figurama ukrašeni. Na njima su izrezani mrtvi ležeci ljudi sa desnom rukom na prsima, lievom na obrazu i desnom nogom preko lieve prelurenom. Na jednom je izrezan riter (konjanik) rimski sa šlemom na glavi i mačem o bedrima. U selima *Mokroj-Gori* i *Mačkatu* imadu groblja, koja se sasvim od rimskog razlikuju. Tamo ima grdno velikih ploča iztoku okrenutih, a dosta veliko čislo naodi se i takovih kamenova, koji su samotvorno na podobje kuće, koliko je god grob sasječeni, samo što im je s ploče povedena uzvišenost do streje, sve više na stranu izvodjena, a odozgo kao kućno sleme na nož doterano. Ovakova kamenja nadgrobnog naodi se na više mesta i drži se pouzdano, da su srbski, jer se daje primjetiti na nekim mjestima, da naši Srbi i danas mrtvacima ovakove spomenike dižu samo u manjem formatu. Kamenje ovo nema nikakva nadpisa niti je krstom označeno“.

O starinama u *Visibabi* isti *Obradović* nadalje piše: „U *Visibabi* najdjeno je više lepa s izrezima kamenja, od koji su odneti: jedan pod kujazem Milošem u Kragujevac, gdi se i sad naodi, a dva u Požegu, koji se takodjer hrane. Ova dva u Požegi kamena samo su jedan rif sa sviju strana visoki i široki, sa tri su strane lepim ksimsovima ogradjeni a jedna strana nije ugladjena.“

Na jednome od ovi izrezan je: s jedne strane bolesnik u krevetu s podignutom malo glavom i kod njega doktor, držeći ga za ruku, s desne strane čovek na konju, a s treće dva čoveka stoje, jedan drži skiptar i nešto pružio onome drugom, a ovaj njemu kujigu. Oba imaju neke kape na glavi i aljine do kolena. Na drugome kamenu: s jedne strane bolesnik u krevetu s doktorom, s druge čovek na konju, a s treće žena stoji držeći u ruci kotaricu s cviećem.

¹ Cfr. Glasnik Društva Srb. Sloven. Svez. X., str. 322.—3.

Ovakovi isti jedan kamen ima i kod *Bele Crkve* pred ženskom prepratom s polja, a na njemu izrezi: s jedne strane naslonjen bolesnik u krevetu a više glave mu stoji žena, s druge čovjek na konju, a s treće žensko u bogatijem nekome odjevanju, držeći na stolu čašu u ruci. Sva tri ta kamena odozgo su probijena donekle, iz čega se daje zaključiti, da su kakvi stubovi u njima biti morali i da su pred špitaljem stajali.

U selu *Donjoj-Dobrinji* ima veliko rimsko groblje s nadpisima i raznim figurama, izmedju kojih se jedan kamen od fat dug i rif širok i debeo odlikuje time, što je na njemu čovjek na konju u ritterskom odjelu izrezan i pred njim grdno velika zmija, a izmedju njega i zmije ima liepo izrezana okrugla kao tas vodeni, rupa bez svakog nadpisa.

Ovakovoga groblja s kamenjem nahodi se u selima: *Dražinoviću, Gorobilju, Otnju, Kalenićima, Ježevići* na tri mjesta, *Tubiću, Družetiću* i *Beloj Crkvi*.

A u *Vranjanima* ima stara crkvina, groblje s velikim pločama iztoku okrenutim i onim uzvišenim na podobiye kuće srezanim kamenjem, koje mi Srbsko nazivamo.“

O starinama kod *Bele Crkve* zanimivo je, što piše isti *Obradović* „Znamenitije u ovoj crkvi nema se šta viditi, osim mnogog rimskog i drvnog srbskog groblja *oko nje*. Rimsko je kamenje po većoj časti podpisano, a srbsko nije, samo ima po jednoj goreizpučastoj, od fata dugoj ploči krst, dug koliko i ploča ali nije *urezan*, nego je ploča pod njom tesana i doterivana da krst lepše izgleda“.

Selo *Arilje* ima osobito i retko mestopoloženje i leži medju dve reke: Moravom i Rzavom; a da je tu i stara srbska varoš bila, svedoči kako groblje na podobiye onoga u srezu Zlatiborskomu tako i mnoge zidine, kuda su domovi bili . . .

Ovdje se primjetiti ima, da se sve više objašnjava, da su ono grobovi plemića i starih Srbalja, što su na formu kuće izrezani, jer to se i time potvrđuje, što je na tu proporciju, samo u nižem formatu, i ova grobnica sv. Ahilija u crkvi ariljskoj i još jedna podobna njoj, pod stream crkvenom, južno s polja smještena, koju je, kao što smo vidili, Stefan Uroš kralj srbski svecu na slavu napraviti dao. A neka povr' svega služi za dokaz ovome i to, što svud po srbskim grobljima vidimo, da ljudi svojim preminuvšim srodnima, kud nema dovoljno kamena, građé od drveta na grobu formalne kućice, stavivši sa strane široke i debele daske, a ozgo pokrivač i šleme na podobiye kamenja izrezanog, za koje utvrđujemo, da je srbsko. I tako je sad izvan svake sumnje, da nisu samo *Magjari* — jer se po gdišto i njena groblja naodi — i Rimljani, nego i Srbi svojim preminuvšima ogromno veliko kamenje na grobove podizali“.

„U *Banjoj Bašti* pored drevnoga druma naode se na dva mesta po dva velika nadgrobna spomenika na formu kuće od jednog kamena, kao što je u srezu Zlatiborskomu rečeno i koje mi srbskim nazivamo, izrezana, i to na oba mjesta jedan veći a drugi manji. No izmedju ova četiri spomenika, jedan sbog svoje ogromne veličine osobiti pozor zaslužuje. On je jedan i po fata dug, po fata širok a tri četvrti fata visok, ali pri svem tom uredno i dobro izradjen. Smatrajući na ravnicu, u kojoj se naodi, i grdnu težinu njegovu, čisto se neda verovati, da je odkuda donet, no to se mora dopustiti, počem je dosta udaljen od kamenitih planina i u sred ravna polja pored rieke Pilice. Ovaj dakle kamen označava, da su onoga vremena i Srbi snažni, moćni i dosta umjetni bili, kao i to, da pod njim leži neki otmjeni plemić srbski“.¹

Gosp. Milićević, komu su bile dobro poznate radnje gg. Obradovića i Kanitz,² i koji je mogao kao rođeni Srbin i povjestničar svog naroda bit svestrano obaviešten o tim spomenicima, nije se ipak usudio izreći zadnju rieč ob odnošaju medju rimskim i tako zvanim bogumilskim grobnim spomenicima u Užičkomu okružju.

„U kratko da kažemo; veli on, užički je okrug vrlo bogat ostacima od starine, svedocima nekadašnjega života i rada u ovom kraju; ali to sve još čeka znalca, koji će ga proučiti, i odgonenuti njegov tajneni jezik, koji mi, obični smrtni, ne možemo ni da razumemo, a kamo li njime da govorimo“.³

Što bi mi mogli tomu nadodati? Gosp. Obradović spominje doduše na više mjesta tu smjesu rimskih nadgrobnih ploča sa po njemu zvanim srbskim grobovima. O rimskim veli, da su neki obskrbljeni nadpisima, a neki da samo nose figure bez nadpisa. Tekom radnje g. Obradović obećavao je da će iznieti na pregled u osobitu prilogu te figure i te nadpise, ali toga ipak učinio nije.

Važno je uz to opaziti, da figuralna nadgrobna ploča u *Kremnima* nenosi nikakova nadpisa, a tako isto ni one u *Visibabi*, *Beloj Crkvi*, *Donjoj Dobrinji*, pak je isti gosp. Kanitz kazao, da na tim tako zvanim zavjetnim rimskim pločama (stele), nema viditi ni najmanjeg biljega nadpisa, te samo što je na jednoj našao nekoliko latinskih slova, a nije kazao, da li je to običajni grobni nadpis na jednostavnoj ploči ili je na spomeniku poput poznatih naših stećaka.

Dalje ćemo i to opaziti, da gosp. Obradović ne govori već samo jedan put, da je na srbskim grobovima vidio izklesan ili urezan kakav nakit, priliku, obilježje ili što slična, dok nas g. Kanitz o tomu točnije obavješćuje.

^{1 2 3} Obradović: Nav. dj., str. 322.—337.

Rimskih nadgrobnih ploča bez nadpisa može biti, ali na podlogu samih figuralnih predstava, kakvih je u užičkomu okružju, da se mogu rimskoj i baš zadnjoj dobi pripisati, to nije dosta utvrditi, nego je potrebno i dokazati, osobito kad se oni nahode, kao u našem slučaju, u sporu sa drugim istonaravnim spomenicima, koji se broje u kašnja doba, i pripadaju drugomu daleko različitomu narodu po vjeri i po običajima.

To ćemo pitanje, jer sasvim važno i donekle odlučno, u smieru naše radnje dalje pretresati.

(Nastavit će se.)

Podatci za kranilogiju grobova pod stećcima.

(Sa slikama.)

predjašnjem broju opisasmo dvie od predpostavljenih četiriju lubanja; a sad ćemo opisati druge dvie.

Prije toga napomenuti nam je, kako ploča, što je pokrivala opisanu lubanju br. 5, duga je 1·90 m., široka 0·90 m., debela 0·35 cm., nosi na sebi oskočen dug dvosječan mač, a preko mača štit. Grob je ozidan u suhozid tesanim kamenjem. Mrtvac položen bijaše od iztoka u zapad sa prekrizanim rukama. Treća lubanja br. 3 izkopana na rimokat. groblju u Biskupiji, 15 met. pred pročeljem bazilike, u grobu duboku i liepo u klak ozidanu, koji je pokriven bio pločom dugom 2·60 m., širokom 0·86 m., debelom 0·25 m., bez ikakva urezana znaka. Lubanja pripada ženskom čeljadetu od kakovih 30 godina. Simetrična ortognatna dolikokefalna. Pri- lično uzdržana.

Promjer dužine	16
„ širine	12·3
Kefalični indeks	76·9
Promjer visine	71·2
Sagitalni objem	49·2
Popriečni objem	44
Horizontalni objem	50
Promjer najmanje širine čela	8
Frontalni indeks	65
Jednostavna dužina lica	8
Najveća širina lica	11·2
Lični indeks	71·4
Nosni indeks	40
Očni indeks	87·5

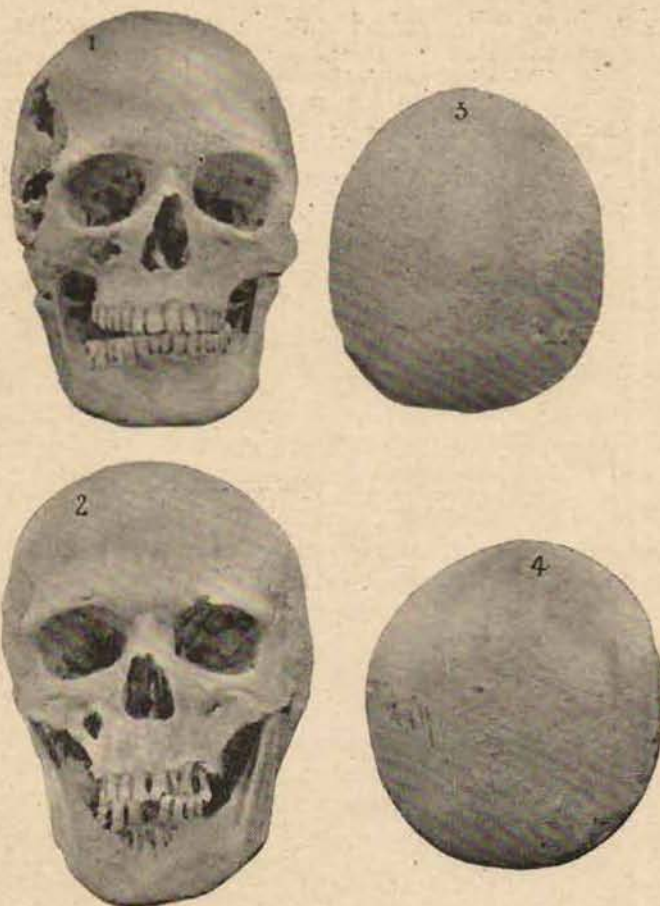
Na prstenku lieve ruke našast je srebren prsten, na kojemu je oko u obliku okružne pločice 12 mm. premjera. Na polju je pločice prostim crtama zarezan heraldički liljan, oko kojega su četiri piknje.

Lubanja br. 4 našasta u Pile Burića ogradi na Mirloviću u Zagori u grobu u suhozid sa tesanim kamenjem ozidanu, koji je bio pokriven težkom pločom, dugom 2·20 m., širokom 1·25 m., debelom 0·38 m. Gornja strana ploče je pri gornjem rubu zasječena, te je odskočena, a na ujoj su opet

naskočena dva usporedna križa. Grob je jednake konstrukcije kao i onaj lubanje br. 5, a ista je i orientacija i položaj ruku mrtvaca.

Lubanja je muškog čeljadeta od kakovih 40 godina. Simetrična, ortognatna, dolikokefalna. Obrvni luci izbočeni.

Promjer dužine 17
 „ širine 13.1

Kefalični indeks 77
 Promjer visine 12
 Indeks visine 70.5
 Sagitalni objem 50
 Popriečni „ 45
 Horizontalni objem 52

Promjer najmanje širine čela	9
Frontalni indeks	68·7
Jednostavna dužina lica	8
Najveća širina lica	11·4
Lični indeks	70·1
Nosni „	42·3
Očni „	75

Na prstenku lijeve ruke našast mu je srebren prsten, na kojemu je okružno oko sa 17 mm. premjera. Na sriedi mu trokutan grb-štit. Prostori oko štita izpunjeni su zarezanim zrakama. Na štitu je ozgor desno, nizdol lievo kos širok trak mrežasto razdieljen na četvorine. Nad trakom zaparane su četiri središtne zrake, a izpod njega su četiri okomite takove zrake. Po štitu rek bi da je prsten to iz XIV. vieka.¹

¹ Prstene i grobove opisalo je Uredništvo.

Stećci u Konavlima u Dalmaciji.*

Priopćio

Vid Vuletić-Vukasović.

Lovornu je ispred crkve sv. Ilije nekoliko golemijeh ploča, a na nekijem je obilježja, te mi je napomenuti ovo:

1. Ploča. Na njoj je oskočen krst jednakijeh kraka.
2. Ploča. Na njoj je udubljen krst latinskoga oblika.

3. Ploča. Na ploči krasna oskočena targa. Za štitom je upravan mač, te mu je obla ručica. U štitu je udubljen vijenac.

4. Ploča. Na ploči je Ω . V., ali držim, da je kašnje ukresano u četverokut.

U trijemu je ploča, a na njoj odulji natpis latinskijem pismenima. Objelodanjen je u »Viestniku«.¹

U *Pridvorju* je pred crkvom sv. *Srgja* stećak. Naslonjen je na potstavak Svršuje se u trostran ležeći bridnjak sa osnovicama nagnutijem unutra. Sprijeda je na stečku jahači konj, okrenut put lijeve. Na konju nema jahača, nego se pozna dobro sedlo. Konj hrže, a iščekuje ga junak podbočen s obje ruke. Junak je u kratkoj dolami. Na nogama je stečka jelen okrenut put desne, te bježi na svu silu. Na glavi su stečka dvije ptice na grani, jedna prama drugoj, te su oborile glave i rek bi da su paunice, kao na starokršćanskijem spomenicima Straga je ili s gornje strane stečka životinja pognute glave poput koze, kao da se hoće trkati, al joj je dvostruk zakovrčan rep, te izgleda kao bajoslovna s ovakijem repom Υ kako kuka dvostruka.²

Prama opisanoj životinji, nešto uzgori, druga je životinja isto pognute glave i zakovrčana repa. Stećak je vap., dug m. 1.22; visok m. 0.81; potstavak je šir. m. 0.21, a debeo m. 0.07. Ovaj je stećak od najstarijih, te se je na nj osobito osvrnuti kao i na stečke na Brotnicama pred crkvom sv. Luke, gdje je jedan i s natpisom, al sam o njemu pisao u »Viestniku« i u posebnoj raspravi »Mrtvački Običaji i Obredi kod južnijeh Slovena prije i sada«.³

U selu je *Mihanićima* kod Mijole crkve u golemoj smrekovači (smrekovoj šumi) stara nekropola.

1. Stećak poput goleme ploče. U vrhu je ravan i obrubljen oko plohe dvostrukijem užetom. U vrh stečka je udubljen golem štit, gotovo pačetrovinasta oblika. Za štitom je upravan mač oble ručice.

2. Stećak u vrhu ravan i širi. S dolnje je strane oko živice porubljen užetom. Na gornjoj je plohi krug u vrhu, a u krugu je dvanaest skopčanijeh ruža. U svakoj su ruži po četiri liska. Na nogama je sa strana obrubljen užetom. Na stražnjoj je plohi u vrhu udubljena kupa, te je krasno izragjena. Niže kupe je polumjesec oskočen, te je

* V. „Starohrv. Prosvjetu“, god. I., br. 4., str. 237.—238.

¹ Viestnik hrv. ar. dr. 1891., br. 4., str. 121.

² V. Die bosnischen Grabdenkmäler i t. d. Dr. C. Truhelka, str. 5 [407].

³ V. Летопис Матице Српске 1895., knj. 184., str. 63—64.

malo nagnut put desne. Niže mjeseca je golema zvijezda sa šest zraka. Sada je stećak prevaljen, te ga se svega nevidi, al se vidi, da je na glavi, kao i na nogama, porubljen, a tu su četiri ruže.

3. Stećak. U vrhu je siri. Oko gornje je plohe pouniže porubljen užetom. S donje je strane stećka kolo od osam ženskih, te se drže rukom za ruku odignutu. U ruci jim je po ruža, a prva i posljednja u kolu drži ružu u lijevici. Na nogama je stećak urešen arhitektonički s tri reda stupovlja, te su svezani okruglijem ili izbočenijem čemerom. S gornje je strane muško kolo od devet junaka, te kreću kolom put lijeve, a u ruci jim isto ruža. I s ove je strane, kao i s gornje, naokolo porubljen užetom.

4. Golema ploča. Na njoj je okrugao vijenac.

5. Stećčić. Na njemu je oskočen krst ovoga oblika:

Ovaj je stećak pred samom crkvom. Svakako nije stariji od XVI. vijeka, pa se sasvim razlikuje od opisanih, koji su drevni.

6. Ploča. Na njoj je pačetvorinast grb-štit. Za targom je upravan mač, a ručica mu obla. U štitu je, s desne strane mača u vrhu, ruža sa šest listaka.

7. Ploča. Na njoj se razaznaje upravan mač.

8. Ploča. Na njoj je oskočen kolobar poput sunca, al držim, da nije sunce, jer bi ovo bio, u koliko znam, prvi na stećcima.

U ovoj je nekropoli u sve do trideset starijih stećaka, te su njekeji zarasli u onoj goruštini smrekovine. Veoma je drevna ova nekropola, te zasijeca u prvu dobu, kad su u Konavlima podizani stećci. Opazio sam, da se siromašniji narod i dan današnji kopa pod njekeje omanje stećke.

Na Grudi je pred Petrovicom do devedeset stećaka, a na njih ću se navratiti u drugomu članku, gdje ću nastojati, da se bavim i o stećcima na Mrcinama, kod drevnoga *Sokola* grada, Sandaljeve razglašene sile u *Vrsinama*.

Sredovječna bazilika S. Duha u Škripu na otoku Braču.

(S 1 tablicom.)

selu Škripu na otoku Braču se nahode mnogobrojni spomenici, po kojima se doznaje, da je bez sumnje na tom mjestu bivao grad (*oppidum Brettium*) stare rimske kolonije.¹ Grad su najprije razorili Goti u ratu sa carem Justinijanom, kako pripovieda nadpop brački Dujam.² Nakon razorenja Solina, onaj dio solinskih i stobrečkih hjeğunaca, koji se je stalno naselio bio na Braču, pripogradio je grad Brettium ili Scribeu. O tom je događaju obstojala uspomena na nadpisu, kojega je prepis sačuvao nadpop Dujam i glasi:

•Salonitani et Epetiani Cives Braciae Oppidum
Desolatum concorditer pro domicilio refabricant,
Et Florus Presbiter benedicendo dicat
Vitalieno Pontif. et Heraclio Const. Augusto.

Nego kako je papa S. Vitalijan upravljao Crkvom Isusovom od god. 657. do 672., dakle 16 godina nakon smrti drugoga Heraklija, treba ili posumnjati u istinitost nadpisa, ili uzeti da se je i Konstantin II. njegov sin takodjer i Heraklijem nazivao, što je posve vjerojatno, jer je običajno kod rimskih careva iztočnih i zapadnih.

Stara je predaja, da je sv. Jelina Križarica po svoj prilici rođena u Škripu. O gradu Scribeji pripovieda nadpop Dujam, koji je pisao svoju kroniku 1405. god., da su tad obstojali ostanci zidova, kula, nadpisa i drugih biljega velikoljepnosti.³ Brački pjesnik Ivan Ivanišević pisao je 1660. god. Leonardu Condulner, nadbiskupu spljetskomu, da mu šalje petnaest komada starinskih novaca, nadjenih u nekom vrtu u Škripu, kao što i prepis nadpisa, koji da se je nahodio na jednoj raki žive vode u Škripu, o kojoj kaže i o drugoj joj susjednoj, da su tako dobro sagrađene, da pokazuju, da su bile prave kupaonice Rimske veličine. Još piše, da ima u Škripu još mnogo nadpisa i ostanaka staroga grada, kojega da se još vide temelji na više mjesta, kao što i mnogi veliki i liepi sarkofazi. On piše takodjer, da je taj grad bio po drugi put razoren od Neretvana oko god. 840.⁴ Starinski ostanci Škripa našli su svoje zaštitnike u plemićima bračkim Iv. Mićeli i Jurju Arneriću, koji su 1764. god. izposlovali od tadanjega bračkoga kneza Frana Marije Badoera strogu naredbu pod zapelom izгона, tamnice, konopa i galije, da se nesmiju dirati ni kvariti spomenuti sarkofazi i temelji.⁵ Nakon drugog razorenja Škripa, stanovnici njegovi sagrađiše nov grad u Bolu, takodjer kod žive vode; ali i taj grad oko god. 866—67. postrada od Saracena.⁶ — Tad se stanovnici opet povukoše u nutrnjost otoka i naseliše nutrnja sela, pa možda i Škrip.

Nedaleko od župničke crkve i od starog mletačkog kaštela, uz kojeg se vide spomenuti rimski sarkofazi (a medju njima i jedan staro-kršćanski sa poklopcem na

¹ A. Ciccarelli, Osservazioni sull' isola della Brazza, str. 22 i sljedeće.

² Nav. dj. str. 35.

³ Cicc. Nav. dj. str. 100.

⁴ Nav. dj. str. 101—102.

⁵ Nav. dj. str. 102—103.

⁶ Cicc. Nav. dj. str. 44.

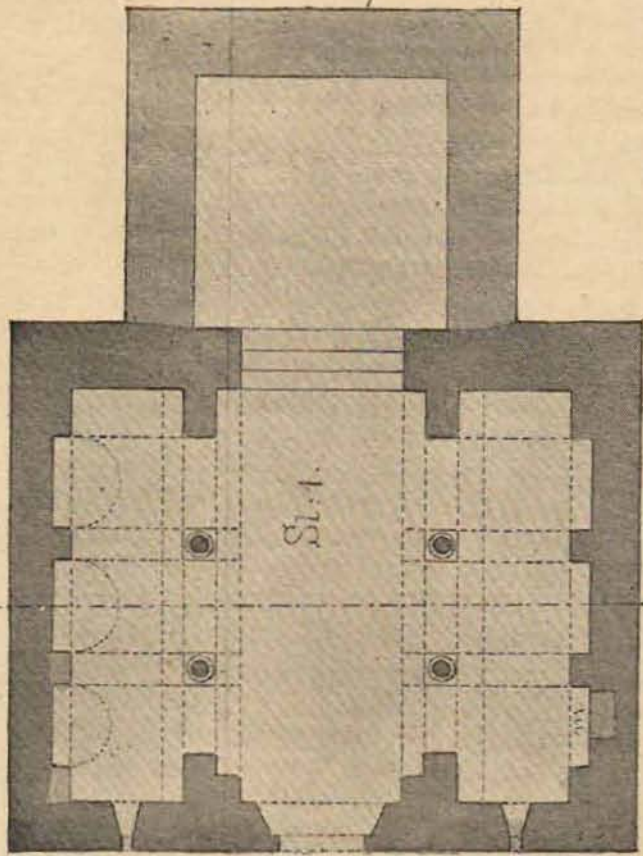
oblik poluvaljka), je put iztoka seosko groblje, na kojem se nahodi starinska crkva S. Duha (orientovana s pročeljem put zapada). Naplavljena ju je zemlja tečajem vjekova pritisnula sa sjeverne strane do pola visine sjevernoga platna, a i sve unaokolo joj je zemlja oko 30 cm. do 50 cm. viša od nutrnjeg pločnika crkvnoga. (Vidi sl. 3. pril. Tablice.) — Crkva je malašna i neznatna, ali je prezlamenita radi svojeg graditeljskog ustrojstva. Osim kapele s iztočne strane, koja će radi proširenja crkve biti bila sagrađena u doba prije izgradnje sadašnje lijepe župne crkve, dok će ona biti služila kao župna, zaprema pačetrovinu širju nego dulju, sa četiri nizka stupa, razdieljenu na tri broda. (Vidi sl. 1. pril. Tablice), od kojih srednji ima 2·15 m. širine, pobočni po 1·46 m. Veličinom i razdiobom, kao što i posvodjenjem, ova je crkva slična bivšoj crkvi Svete Nedjelje i onoj zapuštenoj Svetoga Lovre u Zadru.¹

Veleuč. gosp. Al. Hauser, koji je o tim crkvama pisao, kazao je, da su to dvie dragocjene karike u onom lancu dalmatinskih spomenika iz prvih doba srednjega vieka, koji se proteže celom pokrajinom od Boke Kotorske do skrajnjeg sjevernog medjaša, i dokazuje stari upliv bizantinizma u ovim krajevima“. Razmjerno široko pročelje, na kojem se vidi profil posebnih krovova pobočnih brodova i srednjega (V. sl. 4.), završuje pročeonim zvonikom, koji je srednjim stupčićem razdieljen u dva polukružno završena otvora za zvona. Na sred pročelja su 1·11 m. široka vrata, a poviše njih mali okrugao prozor zatvoren pločom, koja je na križ prošupljena. Desno i lievo je po uzak prozorčić starinskog predromaničkog ustrojstva. Uz južni dovratnik je prosta kropionica. Malo po više vratnoga korniza vire iz pročelja dva kamenita zuba, kojih položaj odgovara onomu dvaju debela starorimskih kaneliranih i gori tanjih stupova, kojih je dno usadjeno u naročitim debelim pločama pred pročeljem crkve (V. sl. 1. i 2.). Od tih stupova do zubova sva je prilika, da je stajao krovac, koji je pokrivao triem, kao predvorje crkveno. Prosti stupovi, kojih su valjasta debela od mjestnog vapnenjaka, imaju proste nezgrapne podstupine i nadstupine sa žliebnom letvom (gola rovescia) u profilu, a visoki su ukupno tek 2·80 m. Nad njima su mjesto bizantinskih pulvina koso odsječene donje strane širokih i dobro naskočenih lezena, koje sredinama neodgovaraju sredinama stupova. Lezene završuju prostim koso odsječenim pločama, nad kojima su nejednaki lukovi, iz kojih počimlje bačvast svod srednjega broda. Lezene i zidovi nad njima debeli su više od metra (1·05 m.). Na pro- i začelju stupovi su vezani lezenami. Nezgrapni lukovi medju stupovima (sl. 2.) i njima odgovarajućim lezenama pro- i začelja, kao što i lezene nad stupovima, onako surovo podsječene, upućuju na misao, kao da je u početku samo srednji brod sačinjavao prvobitnu crkvu, kojoj su po prilici u X-om vieku prolomljene lezene i platna medju njima; lezene poduprte na brzu ruku iztesanim stupovima, a platna plosnatim lukovima, te crkvi dodati pobočni brodovi. — Ovi su pokriveni posvodjenim kopicama, a imaju na nutrnjim stranama zidova lezene spojene lukovima. Moguće, da su pobočni brodovi završivali ničama, a srednji četverostranom ili polukružnom absidom, ali se toga sad ne razabire nakon tolikih pre- i dogradjivanja. — U platnu medju prve dvie lezene do pročelja južnoga broda uzidana je oko 80 cm. visoka pašesterasta kamenita raka, o kojoj bi se reklo, da je mogla služiti za krstionu raku u doba, kad se i u katoličkoj crkvi krstilo uronjivanjem (*per immersionem*).

Crkva svetoga Duha ima lezene s nutrnje strane zidova i one poviše stupova, i razmjerno je odviše široka poput bivše crkve S. Nedjelje, a ima uprav četiri stupa, koji diele brodove, kao crkva S. Lovra u Zadru, a bačvasto posvodjen srednji brod, kao što je samo srednji travée srednjega broda ove zadnje spom. crkve. Kanelirani stupovi pred

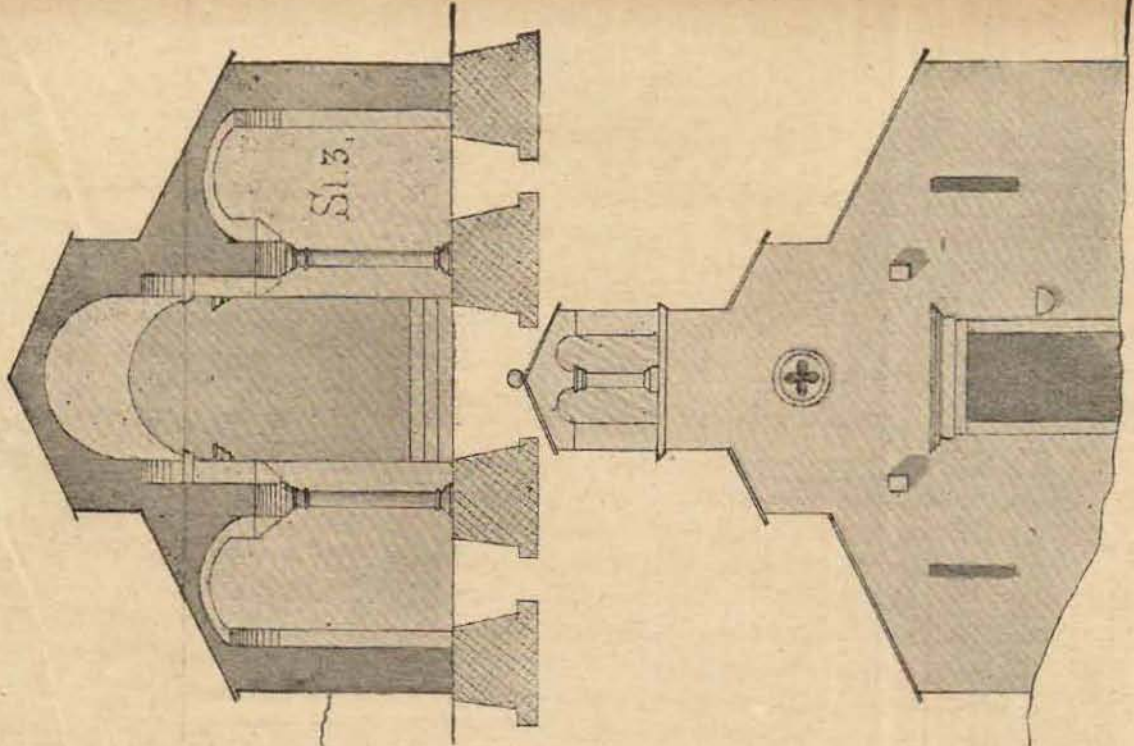
¹ Vidi „Mittheilungen der k. k. Centralcommission“ 1894. str. 245 i „Bullettino di arch. e st. Dalm.“ God. XVIII. (1895.) Br. 8 str. 150—158.

Tab. IV.

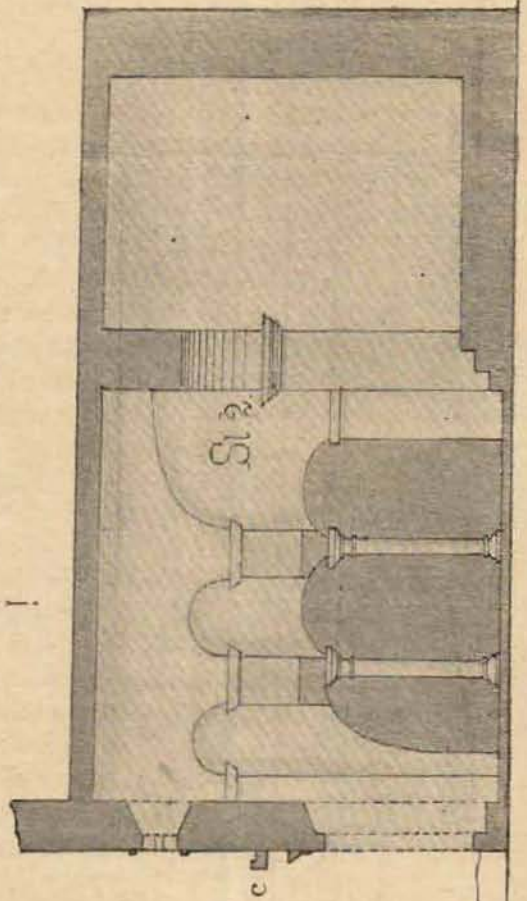

■ a

■ b

Sl. 4.

c

crkvom, uzeti iz kakve staro-rimske gradjevine, podsjećaju na graditeljsku nuždu prvih doba srednjega vieka, po kojoj su stari kršćani uzimali iz rimskih gradjevina gotove stupove i prilagođivali jih svojim potrebama, kao što se to najbolje vidi u crkvi S. Barbare u Trogiru iz VIII. vieka.¹ Crkva S. Duha može po svojem ustrojstvu poticati takodjer iz VIII. ili IX. vieka — pa je zato najstarija do sad poznata kršćanska bogomolja na otoku Braču, župna crkva najstarije kršćanske občine na istomu otoku, i dragocjen kršćanski spomenik staroga grada Skripeje; graditeljski spomenik, koji je čvrstoćom svojih zidova i debelih svodova odolio žestokim navalama Neretvana, Saracena i rušućeg upliva vremena kroz jedanaest stoljeća.

U Korčuli, o Vidovdanu 1896.

F. Radić.

¹ Vidi moju razpravu u „Viestniku hrv. arh. društva“ God. XIII. Br. 1—3 pod naslovom „Četiri starohrvatske bogomolje u primorskoj županiji“ str. 78—83.

Predstavlja li plohozreba na ploči spljetske krstionice Spasitelja ili kralja?

Odgovor na razpravu prof. dra. Luke Jelića „Interessanti scoperte nel fonte battesimale del Battistero di Spalato“.

(Nastavak. V. br. I. str. 46.—50.)

bzirom na krunu, što je na glavi sjedeće osobe na spljetskoj ploči, ovako piše dr. Jelić:

(Str. 98.) »Il Salvatore colla corona in capo ricorre per la prima volta, per quanto lo sappiamo, nelle miniature dei Codici del X secolo. Tale rappresentazione è stereotipamente ripetuta nel *Benedictionale s. Aethelvoldi*. Nell'esemplare del X secolo del Trinity College a Cambridge, il Salvatore seduto e benedicente con corona in capo è contraddistinto colla leggenda „*Redemptor mundi*“; la qual miniatura è riprodotta sulla nostra Tav. IV—V, n. 2. dall' opera di Westwood. Però già sui crocefissi del IX secolo, sopra il capo del Salvatore sospesa in aria ricorre la corona; che più tardi nel X ed XI secolo è posta sul capo. Stockbauer osserva, che la corona sul capo del Salvatore può considerarsi tanto come corona regale, quanto un distintivo sacerdotale, nel mentre secondo Reusens essa simboleggia la divina regalità di Gesù Cristo«. Slika, što ju dr. Jelić prenaša po spom. miniaturi *Benedictionala s. Etevolda*, pokazuje Spasitelja u slavi u posve drugčijem položaju i uresu, nego li je osoba na našoj ploči. Na toj miniaturi osjem krune ima Spasitelj i nimbus, a na kruni su mu tri trozuba listića. Izpod krune vide se nabori i krajevi marame običajne do X. vieka, što jih je dr. Rock prozvao *head-linen*, i iz kojih su se tek kašnje razvili *fanones* biskupskih mitra¹. Desnicom preda se podignutom blagosivlje, a u lievici drži volumen. Zaogrnut je palijem, te ne ima kazule. — Nasuprot osoba naše ploče ima na glavi krunu sa tri križića u vrhu i sa uhobranima, poput onih na krunama franačkih kraljeva IX. vieka,² karlovinžkog roda, nakon kojih se niese više rabili. Na spom. min. slici X. vieka imamo tek prvi početak uporabe krune *zajedno sa nimbom* na glavi Spasiteljevoj, kad je predstavljen kao *Pantokrator*. Taj je jedini primjer izlaknuo dr. Jelić na moje potaknuće (V. Star. Prosvj. g. I. br. 2. str. 121.), da bi naveo mjesto gdje je vidio predstavljena sjedećeg Spasitelja u X. v. sa krunom na glavi, a razumije se po sebi iz smisla razprave, da sam ga pitao, da navede predstavljena sjedećeg Spasitelja *samom* krunom, bez nimba, kao što je osoba na našoj ploči. U tomu nije uspio, jer je naveo nešto, za što ga nisam pitao. Ni ono što navodi po Stockbaueru,³ da je na propećima IX. vieka Spasitelju nad glavom lebdeća kruna, ništa ne pomaže za utvrđenje dra. Jelićeva mnjenja, jer baška predstave Spasitelja u slavi, baška one Spasitelja na križu. A opet je tu govora o kruni lebdećoj, a ne na glavi postavljenoj. Opazit mi je takodjer, da na tom mjestu navodi dr. J. i ono, što u sp. djelu govori Stockbauer na str. 241., kao da je ob istoj predstavi i ob istom

¹ Dr. Bock: *Gesch. d. liturg. Gew. d. Mittelalt.* II. 154. passim.

² Louandre: *Les arts sompt.* I. Text expl. pag. 33.

³ *Kunstgesch. d. Kreuzes*, str. 246., 247., 235., 236., 241.

zemanu, dočim je tu u Stockbauerovoj knjizi govora o propeću iz sredine XI. vieka kojemu nad glavom ruka drži krunu. Dr. J. navodi Stockbauerovo djelo i na potvrdu onoga što kaže, da u X. i XI. vieku kruna, koja je prije toga doba lebdila nad glavom, nalazi se na glavi propetoga Spasitelja. I doisto, na mjestu navedenom po dru. Jeliću na str. 264. je slika brončanog pečata iz 14. vieka, na kojemu je propeće, tako zvani *volto santo di Lucca*, a na str. 265. kaže Stockb., da ako je na takovim prilikama kruna izvorna, to je teško da bude prije 10. vieka. Nego po onom, što g. dr. J. ne navodi iz Stockb. na str. 259., razumije se, da je i na sad navedenom mjestu Stockb. hotio reći *svršetka X. vieka*, jer tu piše doslovce: »Eine eigenthümliche Auszeichnung dieser Crucifixbilder von *Anfang des 11. bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts* war die *Krone* mit der man das Haupt des Crucifixes schmückte« i u obće tu govori o umjetnosti od XI. do XIII. vieka. Razumije se dakle po tomu, da ni sam Stockbauer nije ni za propeća hotio dokazati, da su imala krunu na glavi prije početka XI. vieka. I Rohault de Fleury¹-a tablice 88, 89 navodi dr. J., da potvrdi svoje mnjenje, da Spasitelj na križu nosi krunu na glavi u X. i XI. vieku, dočim je na tab. 88 predstavljen Spasitelj sa *krstonosnim nimbom i krunom* na glavi, gdje desnicom blagosivlje, a u lievici drži otvorenu knjigu. To je na otaru iz Stroddetorp-a, koji je sad u muzeju u Stockholmu, a potiče iz XII. vieka, a na tab. 89 je na jednom danskom spomeniku predstavljen propeti Isus sa krunom na glavi. Pod križem je druga predstava, u kojoj Isus sjedi sa krstonosnim nimbom oko glave, blagosivlje desnicom a lievom drži otvorenu knjigu. O tom spomeniku Roh. d. Fl. ne kaže iz kojega je doba, ali po redu kako je predstavljen nakon spomenika XII. vieka, razumije se, da ga spisatelj nije smatrao starijim. Dakle ni ta citacija ne pomaže tvrdnji dra. Jelića. Na tom mjestu navodi dr. Jelić još Caumont-a, Reusons-a i Otte-a, djela, koja mi sad niese pri ruci, ali sam uvjeren e je teško, da bi u njima moglo biti objelodanjeno spomenikâ iz doba prije XI. vieka, a da se na njih nebi bili obzirali Stockb. i Roh. d. Fl. U svoje doba neću ipak propustiti, da jih prolistam u tu svrhu. Na str. 110.—111. »Buletтина«, u kojemu je objelodanjena njegova razprava, dr. Jelić piše:

«Reca stupore che gli assertori della spiegazione, che sul pluteo di Spalato sia rappresentata l'incoronazione di un re nazionale o la sua memoria, non abbiano chiamato a raffronto la rappresentazione del re Krešimir sul preziosissimo sigillo dell'a. 1070., da noi già citato, di cui il Ljubić nella prelodata sua opera (dal sig. Radić ripetutamente citata!), sul frontispizio ha riprodotto il disegno già nel 1875. Ivi il re è rappresentato con corona triloba sulla testa, con lungo scettro terminato da diramazione triplice in forma di tridente e col globo nella sinistra. La forma della corona, che sul disegno del Ljubić è riprodotta per intero, è quella delle corone lobate usate dai principi dell'Occidente (Cfr. Stockbauer o. c. p. 259). Questa è evidentemente la corona dei re croati; e che, se in realtà il bassorilievo del Battistero rappresentasse un re nazionale, vi figurerebbe sul monumento, che come vedrassi, è di poco posteriore al re Krešimir. La forma strana della corona sul bassorilievo certamente deve ascriversi anzitutto alla sbagliata prospettiva ed alla rozzezza del disegno. I pizzi laterali massicci, che sul bassorilievo sembrano formare auritegni in continuazione non interrotta col serto metallico, ed essere quindi di metallo, si devono piuttosto considerare come pendagli flessibili, decorati con gemme ed attaccati al serto, come sulla corona vescovile di S. Cirillo dell'a. 868. (Cfr. Jelić *Sbornik j. u. sp.* I. p. 18 s.; la figura è riprodotta sulla nostra Tav. IV.—V. n. 4); od ancor meglio lembi della stoffa ricamata e gemmata, sulla quale veniva

¹ La Messe T. I.

sopraposta la corona come si vede nella già citata miniatura di Cambridge (V. sopra pag. 98. Tav. IV. — V. n. 2). La corona regale, formata da serto metallico gemmato terminato da fondo dritto e da tre crocette, si riscontra sulla capsula di S. Cristoforo in Arbe, monumento contemporaneo all'incirca al bassorilievo di Spalato (V. Eitelberger o. c. p. 69.; Jackson III., 221. I predetti due autori ritengono questo cimelio di stile bizantino non posteriore al XII. o XIII. secolo. Però bisogna distinguere nel cimelio due periodi, uno più antico e l'altro posteriore, e che all'XI. s. la capsula esisteva già, di che mi riservo di trattar un'altra volta). Ma è indifferente pel caso nostro se la corona, portata dal Salvatore, sia liturgica o regale, qualora nei secoli di mezzo se ne possa fare una distinzione marcata; il Salvatore nella sua *Maiestas* è rappresentato anche cogli attributi regi, corona e globo. Volendovi insistere su quella particolarità di importanza secondaria o discutibile molto, si dovrebbe nella corona ornata con tre crocette riconoscere piuttosto una corona liturgica, anzi che regale; tanto più che abbiamo il sigillo dell'a. 1070., ove la corona regale ha la forma lobata senza croci.

Ako se u mojem prijašnjem razlaganju njesam poslužio slikom pečata kralja Petra Krešimira, koja se nahodi u Ljubićevoj numizmatici, bilo je najprvo zato, što mi se učinilo, da ta slika ne može da predstavlja tačan i vjeran snimak rečenog pečata, i pouzdajuć se u nju, da bi se u nekim potankostima, kao što su žezlo i kruna, lako mogao prevariti, a drugo, što onda ni sam prof. dr. Jelić nije bio pomislio, da bi preporna plohorezba mogla poticati čak iz početka XII. vieka, kao što je uvjeren u zadnje doba; ali sada, kad je on uskočio u ovaj kašniji zeman, da ga i nije napomenuo, red bi mi bilo da se poslužim tim pečatom, u koliko mu navedena slika odgovara izvorniku. Tu je dakle kralj Zvonimir predstavljen sjedeć sa krunom na glavi, o kojoj se nisu izrazili ni Kukuljević¹ ni Rački² u dotičnim opisima, a Dr. Jelić piše da je »corona triloba« t. j. *trodjelna kruna* onoga oblika kakva su ju upotrebljavali zapadni vladavci, i to po Stockbaueru.³ Ali tu Stockbauer tumači i potanje stvar, pa kaže, da se ta kruna nalazi u minijaturama različitih rukopisa od XI. do XIII. vieka i bez iznimke na svim zapadno-evropejskim novcima. I Stockbauer se je odveć naglo zaletio, izrekavši kategorično, da se je na zapadu upotrebljavala samo narezkana (zackige) kruna. Ta eno Karla Čelavoga naslikana na suvremenu mu časoslovu, gdje je okrunjen prostim viencem (στέφανος) nadvišenim sa tri cvietka, koji sastoje od tri krugljice kao tri zrna biserova.⁴ Dapače se zna ob istomu caru franačkomu⁵, da nakon toga, što se bijaše učinio okruniti carem, ostavi krunu i odjeće kraljeva franačkih, svojih predšastnika, i uze vienac (diadem) i odjeće careva grčkih. Eno cara Lotara i Karla Debeloga na franačkim minijaturama, koji nose na glavi krune, koje nisu narezkane,⁶ eno Otona II. na diptihu od slonove kosti,⁷ eno Rudolfa Švabskoga na nadgrobnoj ploči u Merseburgu,⁸ koji takodjer nenose narezkane krune; a one Lotarova i Otonova dapače su obkrbljene uhobranima, poput one na prepornoj našoj ploči. Louandre u nav. djelu donosi na jednoj tablici slike raznih vrsti kruna, a ob onima br. 6 i 8, koje obedvie imaju *uhobrane*, kaže, da su prva iz IX., druga iz X. vieka. Uhobrani na krunama rabili su se i u XI. v., kako

¹ Codex dipl. I. str. 140.

² Documenta VII. str. 88.

³ Nav. dj. str. 259.

⁴ Labarte: Hist. d. a. ind. T. I. pl. L. — Louandre: N. d. I. Text expl. 46.—47.

⁵ Louandre: N. dj. I. T. ex. str. 78.

⁶ W. Lübke: Grundr. d. Kunstgesch. I. str. 277.

⁷ W. Lübke: Nav. dj. I. str. 366, 368.

⁸ W. Lübke: Nav. dj. str. 368.

razabiremo iz poklonstva triju svetih kraljeva, naslikana na stoli iz toga zemana,¹ gdje krune na glavama triju kraljeva i na onoj Bl. Gospe imaju ne samo uhobrane, nego i po tri križića na vrhu kao ona na basreljefu preporne ploče, dočim Isus, na Gospinim koljenima, ima oko glave običajni mu tada krstonosni nimbus. Prof. dr. Jelić, koji je u znanstvene svrhe posjetio starodavni grad Rab, koji čuva dragocjeni izvornik privilegija slavnoga hrvatskoga kralja Petra Krešimira, imao se je potruditi, da poblize ispita i po mogućnosti snimi otisak ili viernu sliku Krešimirovog pečata, pa bi onda bio mogao da izreče sud o valjanosti navedene slike u prof. Ljubićevoj numizmatici, jer se inače slabo možemo pouzdati u viernost one, rek bi samo šematične, slike. Ta čuo je i sudjelovao je na kongresu starokršćanskih arheologa u Spljetu razpravi, u kojoj se je pretresalo o tomu, koliko su za dandanašnje potrebe znanosti znamenite, neobhodne dapače, što vjernije slike starinskih spomenika! Moglo bi biti dakle, da je Krešimirova kruna trodielna, ali ja toga za sad ne mogu vjerovati, dok ne vidim sam pečat, otisak ili viernu sliku. Imam za tu sumnju i svojih dobrih razloga, a neka se prof. dr. Jelić slobodno drži svoje tvrdnje, da je ono »evidentemente la corona dei re croati«. U toliko, dok prof. dr. Jelić ne bude čisto i nepobitno dokazao protivno, sve to više se utvrđuje pok. Kukuljevića mnijenje, o kojemu sam prije² spomenuo, da u njega tvrdo vjeruje i veluč. prof. T. Smičiklas, da je na glavi sjedeće osobe spljetske ploče sačuvana uspomena oblika hrvatske kraljevske krune. Da je bizantinska kruna sastojala od vienca urešena biserjem i da je vrlo često imala sprieda nad sobom po sriedi križ, ili kakav drugi nastavak³ od dragog kamenja, to je stvar poznata iz slika bizantinskih careva na dotičnim novcima od VIII. do XIII. vieka,⁴ a i među našim kninskim izkopinama imao sam prilike, da to vidim u naravi na zlatnom novcu Konstantina V. Kopronyma⁵ i na onom Vasilja Velikoga Makedonskoga.⁶ Da su tri križa nad viencem krune upotrebljavali franački kraljevi, i da su ta tri križića bila uobće poznata na Zapadu, vidili smo u dva prije navedena primjera, a eto jih, hoćeš nećeš, i na plohorezbi u slavnoj spljetskoj krstionici. Nego ću, ako sve to nije dosta, iztaknuti jošte jedan nepobitan spomenik iz prve polovine XIII. vieka, koji će biti novim dokazom za to, da je kruna spljetske ploče hrvatska kruna i da je hrvatska kruna bila urešena su tri križa u vrhu. Ja sam već prije kazao (V. »Star. Prosvj.« God. I., Br. 2. str. 123.), po slici u Eitelbergerovoj knjizi (Die mittelalt. Kunstdenkmale Dalmatiens str. 68.), da kruna na moćniku S. Kristofora u Rabu neima u vrhu tri križa nego tri krina, ali je to dr. Jelić vidio na samom spomeniku, pa hoću da mu vjerujem, a vjerujem mu takodjer, da bi taj dio moćnika mogao poticati iz XI. vieka. E, pa ako je taj spomenik izradjen rukom hrvatskog majstora, ništa lašnje nego da je krunu na moćniku izradio po uzoru prave hrvatske krune, koju bi mogao bit svojim očima vidio na glavi samog kralja Petra Krešimira, koji je toliko ljubio grad Rab. Ni taj spomenik nije dakle u prilog mnenju dra. Jelića, već protivno. Pišuć o krunitbi kralja Zvonimira, prof. T. Smičiklas kaže:⁷ »Mnogi su mislili, da je sada istom kralj

¹ Rohault de Fleury: La Messe. VII. Pl. DXXXII.

² Vidi »Starohrvatska Prosvjeta«, god. I., br. 2., str. 119., u mojim primjetbama na »Izvjješće Kat. Dalmacije«.

³ Labarte: Nav. dj. I., 2. izd. str. 302.

⁴ Vidi J. Sabatier: Description générale des Monnaies Byzantines. Paris 1862. Dva svezka sa 70 tablica.

⁵ V. »Starohrvatska Prosvjeta«, god. I., br. 4., str. 243. na prvoj gornjoj slici.

⁶ Vidi u ovom broju »St. Pr.« sliku među ostancima iz sarkofaga iz bazilike S. Marije u Biskupiji.

⁷ Nav. dj. I. str. 252.

hrvatski dobio krunu i zato su krunu hrvatsku nazivali Zvonimirovom, ali nije tako. Znakovi kraljevske vlasti *već su bili kod otaca naših*, samo je sada Zvonimir pored njih primio i papinsku zastavu... a dalje ob istoj kruni piše:¹ »Čuvala se je na jednom mjestu, u jednoj od kraljevskih palača. Samo kod svečanih sgodah postavljao bi kralj krunu na glavu... i dalje ono, što sam već naveo (»St. Pr.« God. I. Br. 2. str. 119). O hrvatsko-ugarskim kraljevima toliko znamo, da je kralj Koloman bio »u Belgradu kod mora u kraljevskom gradu okrunjen za kralja hrvatskoga«², te da se je prisegao³ »da će se on i njegovi nasljednici kruniti s krunom hrvatskom«; da je Stjepan III. po svoj prilici »bio krunjen u Hrvatskoj«;⁴ da je kralj Gejza »mogao biti okrunjen za kralja hrvatskoga«;⁵ da je kralja Mirka otac (Bela II.) dao *okruniti* i postaviti ga za vladara obnovljenomu *kraljestvu hrvatskomu*;⁶ da je kralj Bela III. (IV.) »godine 1245. dao si sina Stjepana okruniti za kralja hrvatskoga«⁷; da je kralj Mirko pozvao Bernarda nadbiskupa spljetskoga⁸, »da mu kruni sina Vladislava za kralja hrvatskoga«; da je g. 1300. u Zagrebu okrunjen Karlo Roberto.⁹ O kruni, kojom je okrunjen bio kralj Mirko, piše prof. T. Smičklas, da ne kažu spomenici, koja je to bila, a i ob onoj Karla Roberta, da je pitanje, koje »nije jošte odgonenula poviest«; premda je sva prilika, da je to bila hrvatska kruna, kad je s njom bio »ovjenčan za hrvatskoga kralja«.¹⁰ Kralj Vladislav napuljski okrunjen je dne 5. aug. 1403. u prvostolnoj crkvi zadarskoj »za kralja hrvatskoga«, i »to je posljednja krunitba kralja na zemlji hrvatskoj«.¹¹ Sva je prilika, da je i to bila vazda ona ista hrvatska kruna, jer se Vladislav nije hotio odlučiti, da podje u Ugarsku, odakle su mu poručivali, da je tamo žezlo, »tamo kruna sv. Stjepana«. Meni nije na žalost pri ruci Ruppovo djelo „*Numi Hungariae*“, ali naohodim u nekoj priručnoj knjizi¹², otisnutu iz toga djela, viernu sliku bakrena novca spomenutih kraljeva Bele III. i Stjepana VI. Obadva sjede uporedo (s jedne strane novca) na priestolju u posve jednaku kraljevskom ornatu: drže svaki po žezlo sa liljanom u vrhu u desnici ruci, u lijevici kruglju, nadvišenu *križem predstavljenim sa tri pupice* (piknjice), a na glavi jim kraljevske krune bizantinskog oblika t. j. gori ravne, urešene svaka sa tri križića takodjer predstavljena sa tri pupice poput onih što su na vrh kruglja, i kataseistima visećim do ramenâ. Ovaj novac potvrđuje ne samo mnenje, da je hrvatska kruna urešena bila sa tri krstića u vrhu, nego još pobija sjajno i dr. Jelićev prigovor¹³, da tri pupice u vrh žezla vladaoca na jugoslavenskim novcima »non rappresentano il re colla croce, bensì il re collo scettro o asta lunga terminato da tre sfere congiunte insieme, come si vede chiaramente nella Tavola I. fig. 1, 2, 3 dell' opera del Ljubić, che pure così descrive lo scettro nel testo«, o kojemu ću kašnje obširnije. Spomenik rabski, spljetski i spomenuti novac slažu se dakle u obliku gornjega diela hrvatske krune. Pada ovim i tvrdnja prof.

¹ Nav. dj. I. str. 270.

² T. Smičklas; Nav. dj. I. str. 264.

³ T. Smičklas; N. dj. I. str. 301.

⁴ T. Smič.; N. dj. I. str. 306.

⁵ T. Smič.; N. dj. I. str. 313.

⁶ T. Smič.; Nav. dj. I. str. 326.

⁷ T. Smič.; Nav. dj. I. str. 354.—355.

⁸ T. Smič.; N. d. I. str. 332.

⁹ T. Smič.; N. d. I. str. 374.

¹⁰ T. Smič.; N. d. str. 378.

¹¹ T. Smič.; Nav. dj. I. str. 470.

¹² S. Ambrosoli; Manuale di numismatica. Milano 1895. pag. 210.

¹³ V. njegovu razpravu str. 106.—107.

dra. Jelića »si dovrebbe nella corona ornata con tre crocette riconoscere piuttosto una corona liturgica, anzi che regale«, jer navedeni spomenici kraljevskih kruna sa tri križića dokazuju uprav protivno;¹ a ono što dr. Jelić dodaje k tomu »tanto più che abbiamo il sigillo dell'a. 1070, ove la corona regale ha la forma lobata senza croci«, neima nikakve kreposti, dok postoji sumnja o vjernosti sp. slike u prof. Ljubićevom djelu.

Nije manje za nas vriednosti pitanje, da li se privjesci kruna na spljetskom basreljefu imaju smatrati kao da su uprav krunom čvrsto spojeni uhobrani (auritegni), kako bi se imalo suditi po samom spomeniku, ili tek gibivim privjescima t. z. »katazeistima«, kako se vidi na spomenutim bizantinskim novcima pa i na bugarskima,² a rek bi, po navedenom novcu, i na starijim hrvatsko-ugarskima, ili napokon okrajcima izvezene i dragim kamenjem posute marame, na koju se nicala kruna, kao što se čini da su na krunama cara Otona II. i žene mu Teofanije na spom. diptihu od slonove kosti, pa i na Spasiteljevoj kruni na Benedictionalu sv. Etevalda. U obće rek bi, da se je marama upotrebljavala u IX. i X. vieku izpod liturgičnih i vladarskih kruna, a i da su ostanci takove marame i oni lapti svile nadjeni oko glave mrtvaca u sarkofagu u Biskupiji, koji se opisuje u ovom broju ovog časopisa. U toliko se uhobrani nahode na krunama franačkih vladaoca Karla Čelavoga i Lotara. Sam prof. Ljubić donša u često napominjanu svojemu djelu, pred opisom bugarskih novaca, sliku bugarskog vladarskog pečata, ali nekaže odkuda taj pečat potiče. Pošto sam ga sad molio, da bi mi kazao, odgovorio mi je, da se ni sam ne spominje. Tu je car bugarski okrunjen krunom, na kojoj su uhobrani uprav onako čvrsto spojeni s krunom kao na našem spljetskom spomeniku. I tu su uhobrani samo jednim redom biserna zrnja urešeni i dulji su nego oni na našem spomeniku, te ne do- sižu samo do visine ušiju, nego uprav do ramenâ. Nad viencem se završuje kruna na način visoke kape, kacige ili tiare, te pripada onoj vrsti krunâ, koje su se zvale *came- laucion*³. Na toj visokoj kapi je po sriedi križ, sastavljen od pet jajolikih zrna biserovih. U desnoj ruci drži car žezlo, koje u vrhu završuje križem, a urešeno je takodjer bise- rovim zrnjem. Oko glave mu je svielta svetiteljska osienka. Pošto je papa rimski poslao bio krunu bugarskomu caru Simeonu, a sva je prilika, da je takovu poslao bio i prvomu okrunjenomu hrvatskomu kralju Tomislavu, nije se čuditi, da su jim slične i kruna, koje

¹ Na tom mjestu je prof. dr. Jelić po svojoj prilici mislio o križićima na tobožnjoj liturgičnoj kruni uz tobožnju liturgičnu opravu nekog tobožnjeg biskupa, koja se nahodi u Rimu kao vlastništvo G. C. Rossi-a, i koje je on sliku donio na str. 30. svoje razprave „Zavjetna Spomen-slika slavenskih apoštola i srodni njoj spomenici“ i napravio dapače i restauraciju iste na glavi vidjenu sa strane (str. 30. sl. 9.). On je jošte u svojoj monografiji, protiv De Waala, koji je nagadjao, da bi tobožnje blago moglo pripadati „ravenskomu eksarku Srgiju (772 do 770 l.), oslanjajuć se na pretpostavu, da kruna nije biskupska liturgična, nego obilježjem svjetovne vlasti“ (Röm. Quartalschrift, 1889, str. 66.) postavio nagudjanje, da ta „čitava liturgična oprava patri nekomeu papi devetoga vieka“. Ali oštroumni prof. H. Grisar, Isusovac, koji je već na I. kongresu kršćanskih arheologa u Spljetu bio „iztakao sumnju o autentičnosti blaga viteza G. E. Rossija“, kako nam pripovieda sam prof. dr. Jelić (Nav. monografija str. 31. u biljezi), (premda on na tom mjestu priznaje, „da glede onih komada, kojima se je on bavio, nije našao podatka, što bi tu sumnju mogao potvrditi“) u svojoj brošuri lani izdanoj pod naslovom „*Di un preteso tesoro cristiano de' primi secoli*“, dokazao je konačno, „da je cielo to blago proizvod XIX. vieka i spomenik ne stare liturgije, nego rađinovane umjetnosti krivotvoritelja iz današnjeg doba“, što sam takodjer doznao po istomu prof. dru. Jeliću, koji je to priobćio u „*Bull. di arch. e st. dalm.*“ od ove godine, br. I., str. 14.—16. Sad se nadam, da neće ni on više misliti kao prije, da je naša kruna radije liturgična nego kraljevska.

² S. Ljubić: Opis jugosl. novaca. Tab. I.—III.

³ Labarte: Nav. dj. I. str. 302.

su isto tako bile obskrbljene uhobranima, kao i krune franačkih Karlovaca, koji su također primili krunu iz Rima.

Svakako stoji, da je ciela spljetska preporna plohozba surovo nacrtana, prama ondašnjemu stanju klesarske umjetnosti; ali se, po predstojećem razlaganju, razumije, da oblik krune na njoj nije »strana« (tamačan), ni izvanredan, nego prama običaju zemana u IX. i X. vieku, niti da zavisi od pogriješene perspektive.

(Nastavit će se.)

F. Radić.

Starohrvatska bazilika u selu Žažviću u bribirskoj županiji.

(Sa slikama.)

U starohrvatskoj bribirskoj županiji, a u selu Žažviću, porezne občine Ostrvice, za dva kilometra na zapad Bribira, na zemljištu čest. 1150 g. Filipa Sinobada, skradinskoga načelnika i čest. 1151 dr. Fausta Nakica, c. k. bilježnika u Trstu, seljani se slučajno namjeriše na starinske ruševine a među njima i na nekoliko graditeljskih komada i 700 komada srebrnih novaca: 5 jih Spalatino a ostali Mirka hrvatsko-ugarskoga kralja, iz god. 1185—1203. Novci su našasti u tucetima poredani skoro na površini ruševina abside od bazilike, koju opisujemo, na položaju označenomu na tlocrtu A.

Na tu viest odmah je naš društveni predsjednik pošao na lice mjesta, i, pokle se uvjerio o važnosti ruševina, zamolio je vlasnika jednog diela zemljišta, gos. Filipa Sinobada, da bi seljanima zabranio dalje razkapanje ruševina, a on je to najvećom usrdnošću učinio. Za tim su odmah započeli dogovori sa obojicom gorespomenutih gg. vlasnika, kako bi se te ruševine sistematično pretražile.

Oba vlasnika blagorodno društvu dozvolise, da na tom mjestu kopa, na čemu jim budi ovdje na ime društva izražena najdublja zahvalnost, jer tako učiniše liepu uslugu društvu i znanosti. — Dva diela ruševina sa zapadne strane vlasništvo je g. Nakića, a treći g. Sinobada. Zemljište, na kojemu su se izkopine imale izvadjati, imalo je u promjeru oko 50 met. a površine 2750 □ met.

Radja se započela dne 14. ožujka o. g. sa zapadne strane roveć zemljište. Obzirom na to, što je zemljište uzgojeno, nije se mogla radja svestrano izvesti izvozeć materijal, nego se je morala naprosto zemlja sve do zdravice presipati i prebirati.

Najprije se radnici namjeriše na ruševine zidova, što se vide sa zapadne strane na priloženom tlocrtu. Tu otkriveni zidovi imaju ulaz u neku sgradu, koja je po svoj prilici stajala u svezi sa bazilikom. Istosmjerni zidovi okrenuti prama zapadnomu pobočnomu zidu bazilike posve su do temelja davno prije izrovani, te nemožemo ustanoviti točan oblik sgrade.

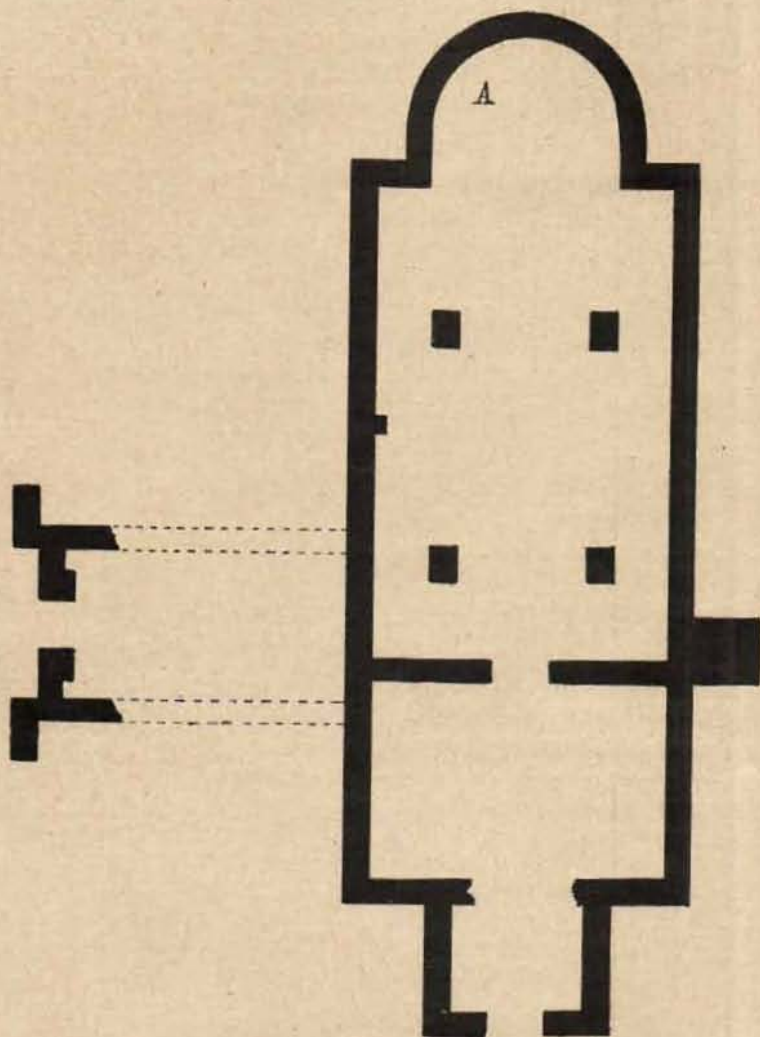
Dalje krčec radnici se namjeriše na nekoliko grobova prosto u suhozid ozidanih, raznim pravcem okrenutih, a većinom u pobočni zid bazilike širinom upirućim. U dvojici grobova našlo se po tri ljudska kostura, a u ostalim po jedan.

Naišav na sjevero-zapadni pobočni zid bazilike, svom dužinom ga se odgalilo, i po tomu se je ustanovio njezin položaj i orientacija pročeljem prama jugo-zapadu. Za tim se radnici okrenuše pročelju bazilike, jednako prekopavajuć i presipljuć zemlju. Pred samim ulazom u zvonik otkriveno je više usporednih prosto u suhozid gradjenih grobova.

Mrtvaci po jedan ili više jih u grobu, ležali su pruženim rukama na tlu, potaracanu tankim neizgladjenim pločama, ili na goloj zemlji. Pokle se je taj prostor pretražio, išlo se unaokolo tragom zidova k iztočnoj i sjevernoj strani bazilike, tako, da vanjski zidovi budu sasna otkriveni. Po svemu tomu prostoru nadjeni su grobovi neki usporedno, neki upiruć u zidove bazilike. Grobovi su konstrukcijom jednaki prije spomenutim, samo što

se je uz vanjski podpornjak do jugo-istočne strane našlo po dva reda grobova jedni nad drugima.

Nakon toga stala se otkrivati nutrnjost bazilike, izvozeć materijal na sve strane na prije pretraženo zemljište.

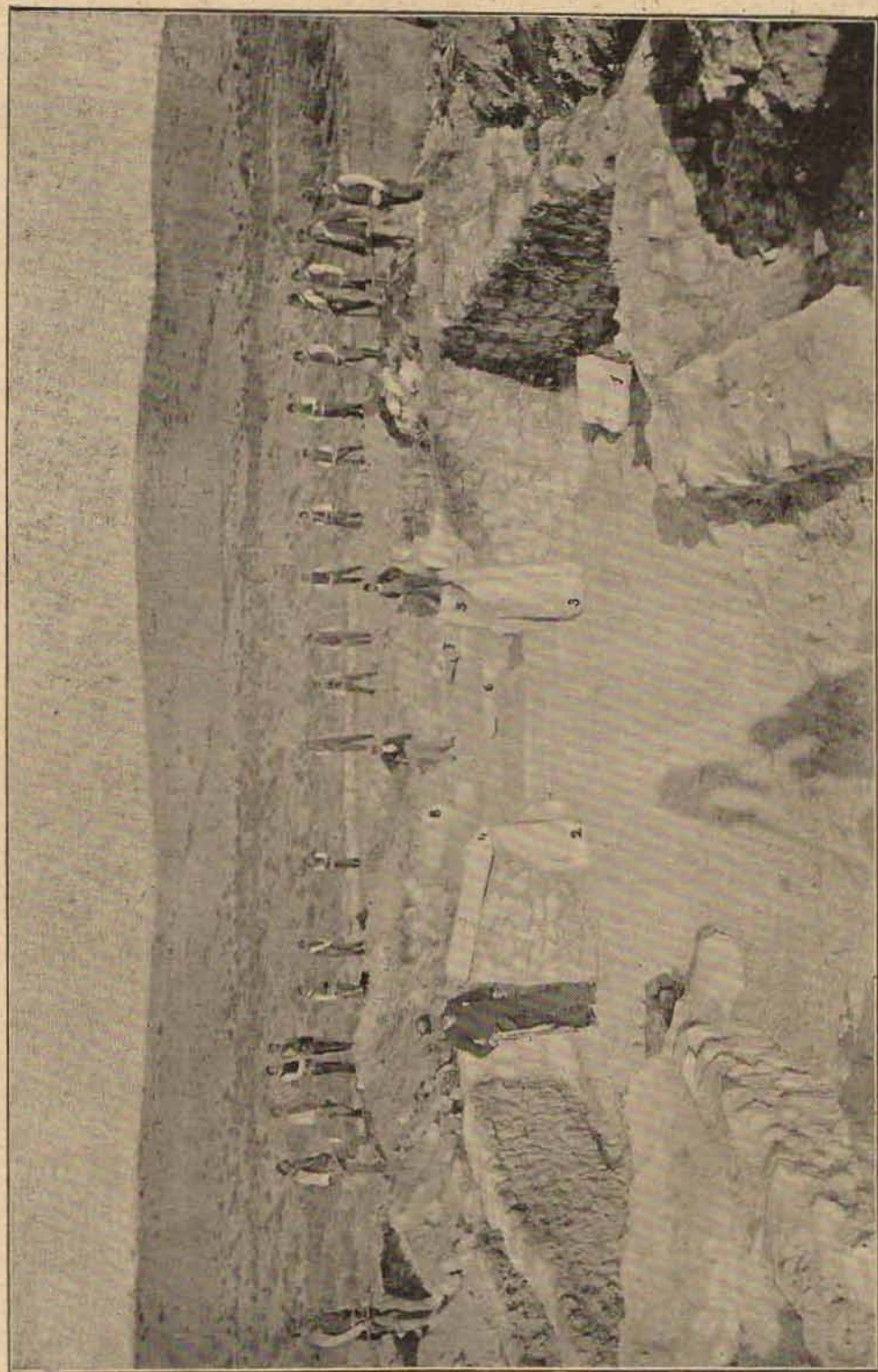

1:200.

Najprije je otkriven zvonik, kojega zidovi najviše su bili srašeni, kao što su izrovanana i vrata, koja vode iz zvonika u narteks, te jim se nemože ustanoviti točno širina.

Iz zvonika prešlo se u narteks bazilike. Ovdje našasto je razstrkano šest prostih grobova, koji za stalno pripadaju poznijoj dobi iza porušenja bazilike, kao i oni spomenuti oko lezene sa jugo-istočne strane.

Izpod ovih grobova sa zapadne strane narteksa našast je jedan, i to jedini pravilno u klak sa tesanim kamenjem ozidani grob, dug 2.30 m., širok 80 cm., dubok 60 cm., i u

Starohrvatska bazilika u selu Žažviću u brbirske županiji.

njemu koštur odrasla čeljadeta sa opruženim rukama. S desne strane ulazeć uza zid narteksa našast je ulomak praga dug 1.50 m., širok 55 cm., debeo 24 cm. Na jednom licu mu je žlieb: čest je valjda praga od vrata na zvoniku. Iz narteksa ulazi se u baziliku preko jedne stepenice te praga vrata širokih 1.40 m., dok je prag dug 1.70 m., debeo 24 cm., širok 50 cm., obskrbljen žliebom i imao je tri luknje, o koje se opirahu osi okretala vrata i zaporaka istih.

Sa lijeve strane ovih vrata u narteksu nadjen je ulomak praga u perspektivnoj slici, označen br. 2: dug 0.50 m., širok i debeo kao i prvi. Ovo je ulomak odnosni pragu br. 3, nadjenu s desne strane vrata, koji je dug 1.90 m., a debljina i širina mu je jednaka, kao i u prve dvojice. Kad se sljube oba ova ulomka, cio prag iznosi duljine 2.40 m., koja bi odgovarala visini vrata, koja su vodila u baziliku. Prag ležeći na zidu s lijeve strane vrata dug je 1.40 m., debeo 0.24 m., širok 0.48 m., nije nadjen na sadašnjem položaju, gdje nam ga slika prikazuje, nego sa sjevero-istočne strane izvan bazilike, a ovdje je prenešen, pošto nije sumnje, da je to nadvratnjak ovih vrata.

Potniji opis ovog praga donosimo niže.

U bazilici, s desne strane vrata, nadjen je opet drugi dovratnik, prelomljen na dva nejednaka diela: veći dug 1.38 m., širok 3.56 m., debeo 0.24 m., užliebljen sa jednom luknjom pri jednom kraju za os kretala vrata. Manji je dug 0.38 m., širok i debeo kao i prvi. Kad se sljube ova dva ulomka, vidi se, da prag nije čitav.

U bazilici nadjena su dva reda pilova, koji su baziliku razdieljivali na tri broda. Pilovi do narteksa za metar visine nad pločnikom dobro su sačuvani, dok od onih pred prezbiterijem ostali su samo temelji.

Medju pilovima na zapadnom platnu bazilike nadjena je lezana iztaknuta 0.30 m., široka 0.50 m., ali su ju seljaci obnoć, misleć da su pod njom novci zakopani, sasvim izrovali.

Nutrnjost bazilike do prezbiterija bila je popločana velikim debelim četvrtastim pločama od biela domaćeg vapnenjaka. Jednu takovu ploču predstavlja nam slika označena br. 6.

Presbiterij, koji završuje polukružnom absidom, ima tlo od klaka, u kojemu su nabijeni komadi sitno stučenih opeka. Na nugalima abside našao se je po jedan ulomak debelih stupova, za koje mislimo, da su jednom mogli resiti slavoluk abside. Dva ulomka sličnih stupova leže uloženi u temeljima drugog pilova s desne strane pred absidom. U absidi nadjena su tri srebrena novca kralja Mirka. Buduć Stevan Bielić prije ovih izkopina našao na površju ruševina u absidi pod jednim kamenom u tucete predana 693 komada istovjetnog novca od istog vladaoca, dakle iz istog doba, kako to prije spomenusmo, to možemo misliti, da i ova 3 komada, što jih kroz izkopine nadjosmo, pripadahu istomu sahraništu.

Bazilika je sa zvonikom duga 28 met., široka 9.20 met. Na zvonik otpada duljine 3.80 m., na narteks 6.20 m., a na samu baziliku 18 met. Dakle svojim objemom bila je prilično velika.

Zidana je dobro i čvrsto iz sitno tesana klakom slijepljena kamenja. Iz nutra je bila obliepljena liepom, i žutom bojom bojadisana.

Iz vana s istočne strane prama zidu, što narteks dieli od bazilike, imala je bazilika jak četvrtast podpornjak. Nadpisa nije se našlo nikakovih. Graditeljskih uresnih komada našlo se je tek malo i jesu:

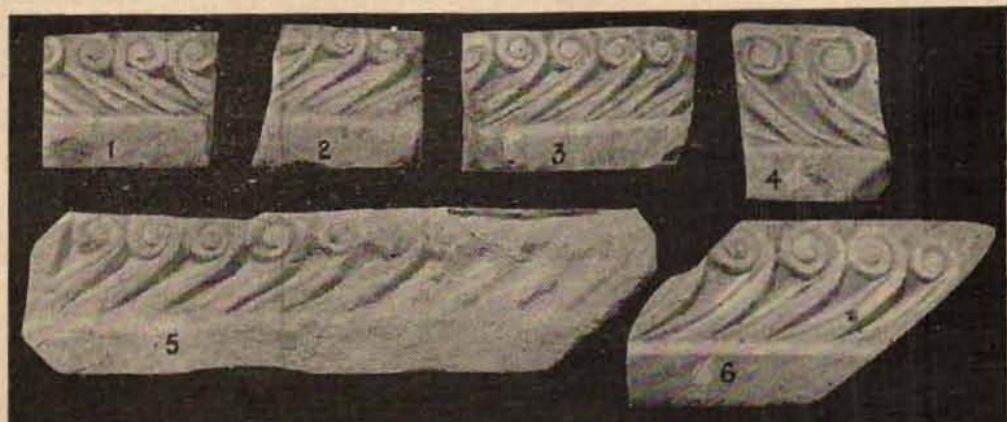
I. Prije opisani prag br. 1. je od bielog vapnenjaka; gradivo rimsko, na njemu je s jedne strane opazit uresa od akantova lišća, te je preudešen za nadvratnik. Na sredini ima običajni križ iz dobe od VII.—X. vieka.

II. Sedam ulomaka pragova urešenih kukama :

br. 1. dug 23 cm., širok 15 cm., debeo 12 cm. Od biela zrnata domaćeg vapnenjaka, nadjen pri noglu vanjskog zida narteksa ;

br. 2. dug 13 cm., širok 17 cm., debeo 11 cm. Gradivo kao i prvi, nadjen uz prvi ;

br. 3. dug 24 cm., širok 15 cm., debeo 11 cm., gradivo kao i prvi, nadjen u bazilici s lijeve strane medju pilovima ;

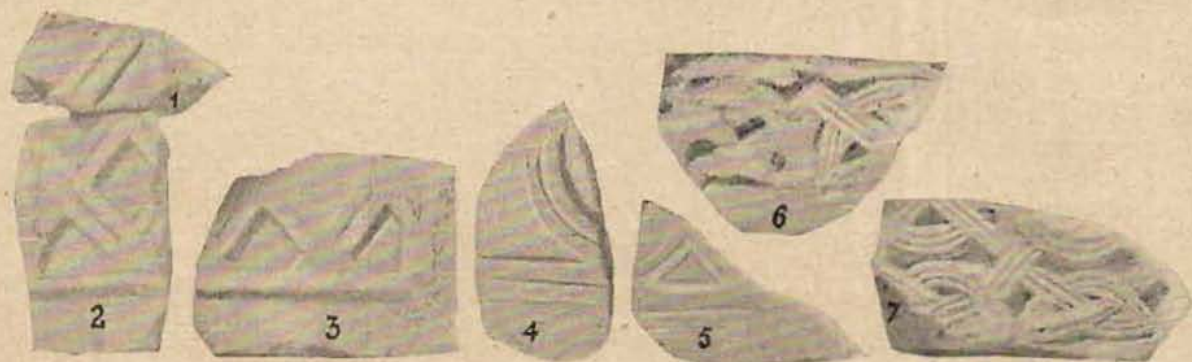

br. 4. dug 35 cm., širok 19 cm., debeo 12 cm., gradivo kao i prvi, nadjen u bazilici pri lievom uglu do vrata ;

br. 5. dug 16 cm., širok 18 cm., debeo 12 cm., gradivo kao i prvi, nadjen u bazilici pred vratima ;

br. 6. dug 68 cm., širok 16½ cm., debeo 10 cm., gradivo kao i prvi, nadjen pred vratima bazilike u narteksu.

Još ima jedan sličan ulomak, kojega sliku ne donosimo ; dug 26 cm., širok 10 cm., ima samo slovo I urezano ; gradivo kao i prvi, nadjen na zidu pri absidi s lijeve strane bazilike.

Opisani ulomci pragova raznih su razmjerja, te bi se mogli odnositi na razna vrata bazilike.

III. Sedam ulomaka plutejâ ; br. 1. dug 33 cm., širok 13 cm., debeo 17 cm., od biela vapnenjaka, nadjen u srednjemu brodu bazilike ;

br. 2. dug 32 cm., širok 19 cm., debeo 15 cm., gradivo kao i prvi, nadjen s istočne strane izvan bazilike ;

br. 3. dug 22 cm., širok 14 cm., debeo 12 cm., gradivo kao i prvi, našast u srednjemu brodu bazilike;

br. 4. dug 27 cm., širok 18 cm., debeo 12 cm., kamen kao i prvi, našast s istočne strane izvan bazilike;

br. 5. dug 13 cm., širok 24 cm., debeo 12 cm., gradivo kao i prvi, našast sa podnevene strane izvan bazilike;

br. 6. dug 27 cm., širok 18 cm., debeo 12 cm., kamen kao i prvi, našast sa podnevene strane izvan bazilike;

br. 7. dug 22 cm., širok 12 cm., debeo 12 cm., kamen kao i prvi, našast u srednjemu brodu bazilike;

br. 6. i 7. običajni su troprutni pleteri, kojima sličnih našlo se je po svim starohrvatskim odkopanim crkvama od VIII. i XI. vieka. Br. 1. i 2., 3., 4. i 5. dvoprutni mrežasti pleteri na rešetke. Do sada sličnih našast je na neodkopanim ruševinama kod kuća Pavla Vagića u Mokrompolju kod Knina i među ruševinama bazilike u Potravlju.¹

IV. Četiri nadstupine:

br. 1. čest debela stupa ujedinjena sa nadstupinom, koja je podvezana užetom.

Gornji dio nadstupine otučen je: dug 20 cm., širok 18 cm., promjer 18 cm., gradivo bio zrnati vapnenjak, našast u sredini bazilike;

br. 2. sa strana odbiven, dug 22 cm., širina biti će mu kao i sljedećih dvaju, gradivo kao prvi, našast sa sjevero-istočne strane izvan bazilike;

br. 3. dug 17 cm., širok 19 cm., gradivo kao i prvi, našast sa istočne strane izvan bazilike;

br. 4. čest stupa ujedinjena sa nadstupinom podvezanom užetom, dug 34 cm., širok 16 cm., promjer stupa 18 cm., kamen kao i prvi, našast sa istočne strane izvan bazilike. Izradba je ovih nadstupina veoma dobra.²

V. Dvie podstupine: br. 1. ulomak, dug 14 cm., gradivo zrnat domaći vapnenjak, našast u bazilici;

br. 2. dug 21 cm., promjer stupa 24 cm., kamen kao i prvi, našast sa istočne strane izvan bazilike.

¹ Dvoprutasti pleteri rek bi da potiču iz starokršćanskog doba od petoga do osmoga vieka. Ur.

² Oblikom svojim i uredom slične su ove četiri nadstupine onima iz našeg Muzeja, koje sam uvrstio u II. skupinu i koje bi mogle slobodno poticati iz VIII. vieka. One bi sve mogle pripadati istoj česti bazilike, a po svoj prilici su podupirale ciborij. Vidi moj članak „Hrvatsko-bizantinske nadstupine Prvoga muzeja hrvatskih spomenika“ u God. I. Br. 4, str. 206—208. Urednik.

Ima još 7 raznih ulomaka od stupova premjera 18, 24 i 30 cm.

VI. Našast je još jedan mali ulomak valjda od ciborija, na kojemu su plohorezane dvie ptice okrenutim repovima jedna prama drugoj, dug 22 cm., širok 13 cm., debeo 15 cm.

VII. Dva ulomka od kamenica bez nakita.

VIII. Nekoliko ulomaka criepova žliebovitog i klasičnog oblika (tegole).

IX. Sedam ornamentalnih ulomaka iz rimske dobe: br. 1. ulomak, na kojemu je plohorezana, vijugasta loza sa akantusovim lišćem i cviećem, dug 73 cm., širok 32 cm., debeo 9 cm., gradivo zrnati domaći vapnenjak, našast s iztočne strane izvan bazilike;

br. 2. ulomak od lica sarkofaga, gdje su plohorezane dvie jednostavne volute, okvir i kraj akantusova lista u kutu trokuta, dug 23 cm., širok 24 cm., debeo 14 cm., gradivo i nalazište kao i prvoga;

br. 3. čest lievog donjeg kraja lica sarkofaga. Na njemu je urezana čampra lavska; dug 26 cm., širok 21 cm., debeo 14 cm., gradivo kao i prvi, našast sa zapadnog kraja izvan bazilike. Našast je na istom položaju još jedan ulomak; br. 4. od gornje česti lica sarkofaga kanelirana, obrubljena dvama pojasima uzeta, te kukicama, dug 25 cm., širok

16 cm., debeo 14 cm.; gradivo kao i prvi, našast u bazilici. Još su našasta dva slična ulomka, jedan u narteksu, a drugi sa zapadne strane izvan bazilike.

X. Dva ulomka rimskih nadpisa:

br. 1. dug 46 cm., širok 13 cm., debeo 17 cm.

br. 2. dug 47 cm., širok 40 cm., debeo 17 cm.

Bez sumnje su svi ovi ulomei iz rimskoga doba bili uloženi kao prosto gradivo, onako, kako je uporabljeno po svim drugim starohrvatskim crkvama dosada odkopanim. Donešeni

su ili sa »Alveriae« — »Berberae« sa iztočnog, ili »Asseriae« sa zapadnog kraja, za malo kilometara daleko od bazilike. Kovinskih predmeta po grobovima našle su se: dvie srebrne naušnice sa jabučicom, dvie mjedene proste od žice, bez ikakvih uresa i šest prstenova, od kojih jedan ponešto urešen.

Ovi predmeti srodni su onima, koji su našasti oko starohrvatske bazilike na rimokatoličkomu groblju u Biskupiji kod Knina.

Ostalo gradivo kroz stoljeća kojekuda raznešeno je i uporabljivano kao gradivo za novije gradje. Mnogo kamenih ulomaka moguće da je uzidano i po kućama sela Žažvića, kako se neki opažaju i u kući Draganića, a ostalo je bez traga postradalo.

Ovako silno propadanje starohrvatskih umjetnina može se nekako tim tumačiti, što, kad bi se koja javna sgrada zapuštala, okolno pučanstvo, počam od krova, mal' a malo bi gradivo za svoje potrebe odnašalo, dok se tako nebi došlo do najdonje ruke kamenja, koju bi pak naplavljena zemlja zasula i tako nam sačuvala samo uspomenu na njihove položaje.

Taj proces propadanja naših starinskih spomenika sbio se i u Žažviću, zato kod manjkavosti sabranih predmeta nismo u stanju ustanoviti, čijom je zadužbinom bazilika bila sagradjena, kojemu li sveteu posvećena, kojoj bi porabi poblize opredjeljena; te se neusudjujemo ni upuštati u tolika nagadjanja, koja nam se nameću, pošto do ozbiljnih zaključaka kod manjkavosti nadjenih predmeta nebi ipak došli.

Toliko je samo stalno, da je bazilika gradjena u hrvatsko-bizantinskom slogu kroz razdoblje od VIII.—XI. vieka. Ipak obret ostanaka bazilike u Žažviću nov je prilog za poznavanje kulturnih prilika hrvatskoga naroda u doba njegovih vladaoca iz narodne loze.

Fra Luigj Marun.

Izvještaj

Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjeseč.

Društvo je zadnjeg vremena nabavilo dio zemljišta u Biskupiji kod Katiću bajama, gdje je još god. 1889. počelo odkrivati veoma važne ruševine. Ugovor je sa vlasnicima sklopljen tako, da su vlasnici dužni unapried na istomu mjestu toliko zemljišta društvu pod istu cieniu ustupiti, koliko ga rad daljnjih izkopina bude trebalo. Na tom je mjestu neznatna radja izvedena, da se ustanovi, koliko su ruševine duboke. Pri ovoj radji odmah se namjerilo na množiju ulomaka biela mramora, a na jednomu dugu 1.54 široku 0.47, sliedeći rimski nadpis:

SARCOFAGVM ITA DEF
ENDVNT VT SVPERAVO ND i NT u lig.
RVM (QVO)RVM CORPORA
NVLL(VS IN)TRA AEVM PONAT AE i AT u lig.
QVOD SI QVIS POSVERIT DET
FISCO AVRI PONDODVA

S lijeve nadpisa stoji genij prekrštenih nogu, zabljom okrenutom k zemlji, a glavom na desnu ruku u znak žalosti naslonjenom.

Bez sumnje ovdje leže veoma važne ruševine bilo biskupove palače „palazzo di delizie“, bilo, što je vjerojatnije, hrvatskog kraljskog dvorca „villa regalis“; pošto mislimo, da ruševine biskupove palače po ot. Vinjaliću imaju se tražiti izmed bazilike na Stupovima i one na rim. groblju. Nahodi se tragova nekim sgradama na Prijićevoj oranici, koja bi dobro Vinjalićevu opisu odgovarala, pa je željeti, da društvo čim prije namakne potrebna sredstva, da te ruševine sistematično pretraži.

U ožujku o. g. društvo je odkopalo u županiji bibrirskoj, u selu Žažviću občine skradinske, znamenitu starohrvatsku baziliku, o kojoj potanje na drugom mjestu ovoga broja. Ovim je društveno upraviteljstvo liepo odgovorilo obećanju učinjenom na zadnjoj društvenoj skupštini, da će tek. godinom nastaviti od tri godine obustavljeni rad izkopina.

Naš društveni povjerenik g. Vladimir Ardalić, koji od dvie godine, prama svojim snagama, pohvalno naše društvo podupire, na čemu budi mu naša velika zahvalnost, namjerio se u občini skradinskoj na tri starinska groblja, naime na Ležaića glavici, u Gjevrskam (o kojem potanje pod rubrikom „Razne viesti“), te u vinogradu Mihe Tomaševića u Smrdeljima, pa opet za jedan kilometar dalje u iztok na treće u vinogradu Save Vrankovića, poviš znamenite tvornice rimskih opeka. Sva tri groblja, a osobito dva zadnja, treba da su veoma znamenita, u koliko se po njima slučajno našlo starinskih liepo izradjenih naušnica i krasnih bronzanih pozlaćenih fibula.

Nu pošto je zemljište zasadjeno vinogradima, trebalo bi ga odkupiti da se izvedu sistematične izkopine.

Isti povjerenik našao je pod Otresom kod Ostrvice u oboru Jakova Mandića jedan ulomak ciborija sa slovima **ENDOES**, te ga je poslao u naš muzej i popratio sliedećim pismom: „Moj prijatelj Mandić, koji mi je poklonio taj kamen, reče mi, da mu je odnekle iz avlije isplinuo. Njegova avlija sva je na starinskim grobnicam, pa se vidja i ruševina starinskih zidova“.

Suviše g. Ardalić umio je uzbuditi veliko zanimanje za naše starine u raznim selima občine skradinske tako, da su seljani na raznim mjestima sami počeli tražiti i našli više starinskih rimskih i hrvatskih ruševina, kao u selu Plastovu, kod kuće Tome Urukala, nekoliko ulomaka glagolačkog nadpisa, a nekoliko sa bosančicom, koje ćemo kasnije objelodaniti, i suviše nekoliko lonaca. Položaj je znamenit, te bi i ovdje zaslužilo sistematično provesti izkopine.

Sa jugo-istočne strane, tik rim.-kat. crkve S. Nikole a na zemljištu Stojana i Luke Dobrijevića, seljani dobrim dielom odkriše u sjevero-iztok okrenutu crkvu sa jednom absidom. Kroz površnu seosku radju, odkrivena je pravilna absida sa cementovanim bojadisanim tлом i podlogama pluteja, koji su absidu od trula crkve dielili. Vriedilo bi i ovdje sistematično izkopine provesti.

Više seoskog točka na maloj glavici „Baščina“, seljani načese odkopavati ruševine neke velike rimske sgrade, prilično sačuvane. Radja jim je tekla oko odgaljivanja vanjskih zidova sgrade. Pri čemu nadjoše podstupinu debela stupa. Ruševine su važne, pa oni, koji se bave rimskim starinama, vriedilo bi, da jih obadju i izkopine izvedu, jer je opravdane nade, da bi trud uspješan bio. Ove sve ruševine obašao je naš društveni predsjednik.

Na Gjevrskam, kako nam piše naš povjerenik Ardalić, „neki Bjelić namjerio se na neke ruševine, te je otvorio dug zid izpod nekih gromila i našao izradjenih pragova, dosta opeka i kupa“, te nadodaje, da bi i tu vrijedilo kopati. Seljani u Siritkovicima občine drniške namjeriše se takodjer na neke rimske ruševine i kroz kratku radju nadjoše zavjetni spomenik sa nadpisom, što ga je već prag. Bulić objelodanio u svojem „Bull. di arch. e st. dalm.“ od ove god. br. 6., str. 86.—87. Suvviše nadjoše ulomak stupa.

Župnik iz Promine ot. Krsto Maretić poslao je društvu ulomak pluteja, na kojemu su predstavljene golubice i jelenovi, slučajno nadjen na groblju B. Gospe u Lukama.

Župnik Kljaká ot. Marko Laco poklonio je društvu jednu starokršćansku nadstupinu, našastu u Balinjoj glavici (Municipium Magnum).

Župnik Gradca ot. Marko Čačić poklonio je društvu nekoliko dobro sačuvanih bivolskih kostiju, što su seljani slučajno našli u nekoj pećini pod Svilajom.

G. Josip Lovrić poklonio je društvu 20 kom. srebrnih dubrovačkih novaca, našastih u Vrljičkoj okolici.

G. Josip Šimunović mladji našao je pod kninskom tvrđavom dva ulomka srodna pilastru sa nadpisom „Stephaton“, koji je objelodanjen u „Star. Pros.“ (God. I. br. 1. str. 24, i br. 2. str. 84.). Na njima su predstavljene tri osobe: dvie drže u ruci po anforu a treća podbočenih ruku stoji.

Ovi ulomci, o kojima će se drugom prilikom razpravljati, krasno podupiru mnenje našega urednika o znamenovanju prije navedenoga ulomka pilastra.

Zemaljski odbor Dalmatinski pružio je društvu za t. g. podporu od 500 for.

Prva hrvatska štediona u Zagrebu po drugi put poslala je društvu 100 for.

Pres. gos. dr. Božidar pl. Kukuljević-Sakcinski, prigodom smrti svoga blagopokojuoga strica, pl. Ladislava, podario je društvu 25 for.

G. Milan Karlovac, arhitekt u Kninu, podario je takodjer društvu 12 kruná.

Društvo povjerenik ot. Šimun Mendjušić prigodom prijateljske zabave na Kuni sakupio je 11 kruná.

Preć. gos. Ante Justitz, župnik u Dubici, poslao je društvu 10 kruná kao preostatak od tamošnje diletanske zabave.

Svim veledušnim darovateljim budi naša najdublja zahvalnost.

Stupiše nadalje u naše društvo kroz god. 1895. zauzimanjem povjerenika p. n. Petra pl. Akačića:

Niko L. Petrović, trgovac i posjednik, Škaljare Kotor, C. k. vel. realka, Split. Pavao Čović-Plenković, trgovac, Makarska. Ante pl. Cindro, posjednik, Split. Mate Dvornik, kanonik, Split. Frano Kovačević, c. kr. pošt. i brz. čin. Sućuraj na Hvaru. Blažimir Sučić, Ivanov, Split. Dr. Ivan Mangjer, načelnik i narodni zastupnik, Split. Ot. Ante Rako, nadžupnik, Imočki. P. Ivo Sintić, uprav. župe, Predočica (Cres-Istra). Pravoslav Filipić, župnik, Žminj-Istra.

Sakupio povjerenik p. n. ot. Šimun Mendjušić: Mato Belin, trgovac, Trpanj.

Sakupio povjerenik p. n. Nikola Spužević: Luka Heroc, Križevac.

Sakupio povjerenik p. n. Dragan Šašel: Josip Bösendorfer, filozof, Zagreb.

Sakupio povjerenik p. n. Pavao Vučenović: Šimun Ostojić, pisar na sudu, Trogir. Šimun Ivanko, porezni činovnik, Trogir.

Sakupio povjerenik g. Juroslav Paskiević-Čikara: Franjo Trevisani, Trst.

Nadalje neposredno stupiše u naše društvo kroz god. 1895. p. n. gospoda: Josip Miljan, regens konvikta, kr. odsječni savjetnik, Zagreb. Don Petar Stanić, župnik, Mrzlopolje. Središnje kat. bogosl. sjemenište, Zadar. Dr. Stjepan Boroša, župnik sv. Marka, Zagreb. Antun Kjuđer, župnik, Tinjan-Istra. Vladimír pl. Barac, viećnik grada, Zagreb. Ot. Šimun Bušelić, nadžupnik, Metković. Dr. Josip Zaffron, narodni zastupnik, Korčula. Občina Metković. Vilim pl. Filipović, porezni oficial, Petriuja. Aleksa Dolački, župnik, Dugaresa. Ivan Rukavina, c. k. poručnik regim. Staremburg br. 54, Bielitz Šlezka. Društvo „Hrvatski Skup“, Tiesno. Ivan Miletić, c. k. financijski povjerenik, Korčula. Ot. Frano Tonković, župnik, Vrgorac. Dr. Ivan Buić, odvjetnik, Drniš. Metel Peklić, odvjetnik, Jaska. Jakov Ladavac, župnik, Bulje. Dr. Radivoj Šimonović, liečnik, Milna. Koloman Benges, prof. trgov. škole, Bjelina. Antun Justitz, kat. župnik, Dubica. Adolf Hudovski, gradski viećnik, Zagreb. Milutin Barac, ravnatelj tvornice petrolja, Rieka. Ivan Tuškan, sudac, Zlatar. Dragutin pl. Šimončić, knjigovodja štedionice, Petrinja. Bartol Vitezić, župnik, Pazin. Ilija pop Malić, župnik grčko-katol., Vrljika. Dr. Petar Marjanović, obć. liečnik, Pazua. Josip pop Nekić, župnik, Jesenice. Franjo Radočaj, domobran. nadporučnik, Sisak. Občina Novska kod Trogira, Stari. Franjo Forko, župnik, Samobor. Dr. Vjekoslav Homotarić, župnik, Tuheľj. Franjo Fabek, župnik Cvitović, Slunj. Ivan Krstulović, posjednik, Nerežišće. Josip Horvat, župnik, Goruđi Osiek. Milan Karlovac, mjernik, Knin. Ravnateljstvo kr. realne gimnazije, Osiek. Grgo Tambaća, bolnički dušobrižnik, Šibenik.

Nekrolozi.

† Dr. Ante Starčević i Miho D. Babić.

Svršetkom mjeseca veljače t. g. umrla su u Zagrebu dva velika hrvatska *rodoljuba*, u pravom smislu riječi: političar-filozof, utemeljitelj stranke prava, **Dr. Ante Starčević** i **Miho D. Babić**, mlad trgovac. Obadva su djelima pokazala i celim životom svojim posvjedočila nesebičnu ljubav k svojoj hrvatskoj domovini, obadva su se prije smrti u svojim oporukama sjelila našega društva, ostavivši mu znamenite svote novaca za njegovo promicanje i uzdržavanje, pa nam je sveta dužnost, da jim, kao velikim društvenim dobrotvorima, uspomenu za-bilježimo u čitulju društvenog glasila. Iz oporuke blagopokojnog dra. A. Starčevića izdijelimo tri sljedeće točke:

„VII. Ako moj rečeni baštinik (dr. Mile Starčević) nebi u našem rodu „našao vriedna nasljednika si, on ima taj dom (Starčevićev u Zagrebu) ostaviti jednom ili dvama javnim hrvatskim društvom, što su po njegovu sudu „najkorisnija za hrvatski narod“.

„VIII. Kad izplati dug, što je sada na mojem domu, ili ako bude moguće, uz odplativanje duga toga, svakako za tri godine kon što je taj dug „izplaten, moj će rečeni baštinik imati izplatiti: društvu Ćirila i Metoda u „Istrii jednu tisuću fiorina (1000 fiorina), **društvu za izkapanje davninah u „Kninu četiri sto fiorina (400 fiorina)**; društvu za hrvatsku povjest u Splitu „dve sto fiorina (200 fiorina).“

Naše društvo nije imalo prilike, da za života dra. Ante Starčevića sazna, koliku pokojnik daje važnost obretnim hrvatskim starinam, al' je on svojom oporukom podpuno zasvjedočio, da jih je cijenio skoro više nego ijedan drugi Hrvat, pa je za to od svoga siromaštva našem društvu namjenio koliko je god mogao. Zlamenitije od iste njegove ostavštine smatramo u oporuci sljedeću izjavu, koju kao zavjet hrvatskomu narodu ostavlja:

„**Ja nepoznam hrvatsko društvo, koje bi zasluživalo ili trebalo pripomoć, kako ona tri;** nu ako se koje pokaže, siguran sam da će ga kako i drugu „svaku narodnu stvar moj rečeni baštinik *po mogućnosti sveserdno pomagati*“.

Blagopokojni Mijo D. Babić ovako se je sjetio našega društva:

„3. *Hrvatskom starinarskom društvu u Kninu 4000 kruna*“.

Upraviteljstvo će u dojučeršnjoj glavnoj skupštini predložiti, da obedvie ove ostavštine budu sačuvane kao posebne zaklade pod imenom dotičnih oporučitelja. Nego pošto bi dr. A. Starčevićeva zaklada bila razmjerno malena, to bi Starčevići štovatelji doprinieli k podizanju najljepšeg Starčevićevog spomenika, kad bi sakupljanjem milodarâ nastojali, da se spomenuta zaklada što više pomnoži.

Dr. Ante Starčević rodio se je dne 23. svibnja 1823. u Žitniku kraj Gospića. Početne je nauke svršio u Klanju, a gimnaziju i filozofiju u Zagrebu. U veljači 1848. god. stekao je doktorat filozofije u Pešti, pa se vratio u Hrvatsku. Godine 1861. imenovala ga je riečka županija svojim velikim bilježnikom, a kotar grobničko-hreljinski izabra ga zastupnikom na hrvatski sabor. Kao veliki bilježnik riečke županije počeo je razvijati načela stranke hrvatskoga državnoga prava u raznim predstavkama, što jih je županija slala hrvatskomu namjestništvu i dvorskoj kancelariji u Beču. Na hrvatskom saboru upoznao se sa Eugenom Kvaternikom. U svom govoru od 26. lipnja 1861. razvio je načela stranke prava, a tadanji vlastodržci odmah razabraše tko je i što je Ante Starčević. Obtужиše ga, da je županijskim predstavkama počinio zločin bunjenja. Sudbeni stol u Zagrebu osudio ga je na tri mjeseca zatvora. Stol sedmorice snizio kaznu na mjesec dana, te je god. 1863. odsjedio mjesec dana u zagrebačkim tamnicama. Godine 1871., prigodom rakovačke bune, bio je također bačen u zatvor u Zagrebu. Od godine 1878. sjedio je bezprestano u hrvatskom saboru kao predstavnik raznih kotara. Nakon smrti sve mu je hrvatsko novinstvo priznalo dvie uzorne vrline: „neprekidni apostolat hrvatskoga imena i katonski značaj sa priprostim načinom života“. Niti je ovdje mjesto, niti je još došao čas, da se može bezpristrano suditi o političkom djelovanju dra. Antuna Starčevića, komu se jošte nije ni trava na grobu zazelenila. Toliko se samo može stalno kazati, da će mu ime ostat nerazdruživo spojeno povješću hrvatskoga naroda u zadnjoj trećini XIX. vieka.

Miho D. Babić rodio se u Belovaru god. 1861. Stekavši naobrazbu nuždnu za mladića, koji hoće da stupi u trgovački stališ, odmah nakon zapremčenja Bosne i Hercegovine našao se je u Sarajevu, gdje je kao trgovački pomoćnik bio u željeznarskoj trgovini Rachera i Weissa. Od naravi nadaren živahnošću, okretnošću i bistrim duhom, brzo se je izlaknuo kao ugledan član trgovačkoga stališa. Njegova točnost i oštroumnost toliko su mu pomogle, da je pred desetak godina otvorio bio veliku željeznarsku trgovinu na svoju ruku u Sarajevu. Buduć poduzetna duha, davao se je na oveće poslove i poduzeća, koja je izpunjavao tako riedkom točnošću i poštenjem, da je na daleko slovio u trgovačkom svijetu, kao jedan od najpo-

štenijih i najuglednijih bosanskih trgovaca. Zauzevši tako, neumornim svojim radom, liep položaj u društvu, uživao je svako štovanje među sugrađanima i kod svakoga, koji je imao prilike, da kakogod dodje s njim u doticaj Štedljivošću i uztrajnim radom podigao je svoju trgovinu, da je postala prvom svoje vrsti u Bosni i Hercegovini, i, kad je bilo vrijeme, da bi se mogao početi odmarati, uhvatio je klicu sušice. Pokušao je sve liekove, slušao savjete prvih liečnika, pohodio Kneippa, razna kupatila i klimatička liečilišta, kao Lošinj, Opatiju, Nizzu, Ajaccio, kanarske otoke, Maderu, Meran, nu sve bi uzalud. Četiri mjeseca prije smrti za zadnji put ode na dalje putovanje u Francuzku; odtuda se vrati u Meran, a tri dana prije smrti u Zagreb k svomu prijatelju Frani Folnegoviću, kod kojega je i izdahnuo svoju plemenitu dušu dne 26. veljače. Miho Babić bio je čovjek takova kroja, takove naravi, da je sebi priljubljivao svakoga, tko ga je ma i jednom vidio. Osrednjeg rasta, prikladne i privlačive vanjštine, kao da mu je iz očiju progovarala plemenitost srca. Znao je mnogima prednjačiti samostalnošću, otačbeničtvom i darežljivošću u narodne svrhe. — Društvu S. Ćirila i Metoda ostavio je 50.000 krunâ, Matici Hrvatskoj 20.000 krunâ, društvu sv. Jerolima 10.000 krunâ, bratovščini hrvatskih ljudi u Istri 10.000 kr., hrvatskom pjevačkom savezu u Zagrebu za gojenje čisto narodne hrvatske pjesme 10.000 krunâ, gradu Belovaru, za odgajanje vriednih siromašnih djaka hrvatské narodnosti, 20.000 kr. Ostali dio imetka, skupa sa 25.000 for., kojih je uživanje kamatâ ostavio svojemu ocu Gjuru u Belovaru, razdielio je ovako: 25% za odgajanje hrvatskih djevojaka, koje bi išle učiti u tudji sviet, 20% za utemeljenje „Mensae Academicæ“ u Zagrebu, 25% za utemeljenje hrvatskoga etnološkičkoga društva, 20% za hrvatske mladiće, koji bi išli u tudji sviet, da se usavršuju u trgovini i obrtu, a 10% za utemeljenje hrvatskoga gospodarškoga muzeja u Zagrebu. Da je ovoj plemenitoj hrvatskoj duši bilo sgode, da se poblize obavjesti, kako najljepše slave njegova naroda zapuštene u ruševinama darežljivu ruku čekaju, da jih na svjetlost iznese, doisto njegova darežljivost još bi blagodarnija prama njima bila. Ipak plemenitost njegova srca i uzvišeno rodoljublje zrecali se iz svih navedenih točaka oporuke, a osobito iz onih rieči u istoj, gdje kaže, da imetak svoj ostavlja „*mojemu milome hrvatskome narodu, koga sam za nj sticao i za njegov procvat i napredak namjenio*“.

Molimo se Svevišnjemu, da udieli vječni pokoj plemenitim dušama dvaju velikih dobrotvora našega društva i želimo, da jim bude laka ona hrvatska gruda, koju su ljubili svim žarom srca svojega!

Razne viesti.

1. G. Fr. Poici, inžinir u Gospiću, javlja nam, da je kod gradnje zemaljske ceste Udbina-Podudbina-Korenica god. 1895. kod kopanja kamena blizu sela Grabušića, občine Bielopolje, našao na razvaline brama. Našao je tarac iz obdjelanih ploča, nekoliko mletačkih zlatnih cekina kao i nekoliko staro-rimskih novaca. Poduzetnik cestogradnje htio je i dalje kopati, ali mu je zabranjeno iz Bielopolja. — Gosp. Poici, koji će se ovog ljeta baviti na Udbini, obećaje, da će i nadalje naše društvo obavješćivati o nadjenim stvarima. Hvala mu.

2. Gosp. Vlad. Ardalić iz Gjeversaka kod Skradina piše nam dne 11. travnja t. g.: „Razkopavajući grobove na starinskom groblju na Ležaića Glavici u Gjevskom občine Skradinske, našao sam u jednom grobu 9 komada; oko glave sa svake strane po 3 komada, kao i po šiljatu naušnicu. Na lijevoj ruci istog mrtvaca dvie vitice, a na desnoj jednu. U drugom grobu nadjoh 8 komada, oko glave kao i u prvomu žice savijene i naušnica 6, na lijevoj ruci viticu rek bi kao srebrnu, takovu viticu i na desnoj ruci, ali mjedenu. Na 8. travnja razkopao sam 8 grobova. U jednom sam samo našao 9 komada; oko glave 6, na lijevoj ruci dva, na desnoj jedan prsten. U grobu duboku 0-80 m., dugu 0-93 m., široku kod pleća 0-27 m., našao sam puca i malu naušnicu i prilično sačuvan nožić. Naušnica je bila na lijevom uhu, puca među koljenima, nožić pri dnu nogu; lubanja je bila zdravo sačuvana sa zubima. U nekim sam grobovima našao gdje jednu, gdje dvie vitice. Samo u dva groba nije bilo nikakvih predmeta; u ostalim je štogoder nadjeno. Na svakom su grobu bile navaljivite grdve, debele, celokupe ploče. Zidani su grobovi pravilno u suhozid, ali su posve uzki i kratki“. Sve je predmete gosp. Ardalić poslao u naš „Prvi muzej hrvatskih spomenika“.

3. Antropološko društvo u Beču u svojoj odborskoj sjednici dneva 6. ož. t. g. imenovalo je prag. prof. Fr. Bulića, c. kr. konzervatora i gimnazijalnog ravnatelja, urednika „Bullettino di arch. e st. Dalm.“ u Spljetu itd., svojim pravim članom. Čestitamo!

4. *Umrla*. Dne 5. travnja o. g. umro je u Celju Slovenac dr. Vatroslav Oblak, mlad slavenski filolog, u 32. god. života, upravo kad je imao postati profesorom slavistike na gradačkom sveučilištu. Imali smo prilike, da se lično upoznamo s njim, kad je putovao po otocima Korčuli, Lastovu, Visu, Hvaru i Braču, proučavajući nuance čakavskog narječja, i da se divimo neumornoj njegovoj uztrajnosti u radu, uzprkos slabu zdravlju. Za stari slavenski jezik odlučno je zastupao macedonsku teoriju, t. j. „da je jezik sv. braće Ćirila i Metodija ogranak bugarskoga govora“. Tako je posve osnovanim razlozima pobijao zastarjelu teoriju o diobi narječja Hrvata i Srba, te je dokazivao, „da je štokavština s kajkavštinom upravo toliko govor Hrvata, koliko i na milost nam dana čakavština“. Iz njegovih se radova opaža, (piše „Vijenac“ br. 19. o. g.), da je bio vanredno spreman u filologiji, a dotičući se obćenitih pitanja u slavistici, najvolio je, dakako komparativno, obradljivati svoj slovenski jezik, koji je ljubio svom dušom, kao i narod, koji njim govori. Od god. 1887. nema knjige Jagićeva „Arhiva za slav. filologiju“, da od Oblaka ne bi bilo i radnja samostalnih, a i mnogo veoma poučnih prikaza različnih djela o slav. svijetu. Matica slovenska, slovenski časopisi, imaju mnogo liepih prinosa, a i Bugarima je podao svojih iztraživanja o dijalektima u Macedoniji“.

Na 30. siečnja o. g. umro je u Monakovu dr. teologije Vilim Preger u 69. god. života.

Na 21. siečnja o. g. umro je u Jeni u 91. godini Gustav Stickel, koji je trajnih zasluga stekao u iztraživanju numizmatike Omejada i Abbassida na Iztoku.

Na 1. siečnja o. g. naglom je smrću umro prof. crkvene povjesti dr. Josip Grimm u Würzburgu u 69. god. života. Glavno mu je djelo „Život Isusov“ u 4 svezka.

Na 9. ožujka o. g. prerano se prestavio u 30. god. života dr. filol. Viktor Krause u Falkensteinu a. T. Velikim je uspjehom radio oko nastavka „Monumenta Germaniae“, te je nastavljao „Capitularia regum Francorum“, a objelodanio je još mnoge druge učene razprave.

Na 10. ožujka umro je također u mladim godinama u Atini dr. Karlo Buresch, privatni docent klas. fil. u Lajpcigu.

Na 15. ožujka umro je u Lajpcigu priv. doc. filozofije dr. Hermann Wolff.

Na 29. veljače umro je u Wiesbadenu u 90. godini nestor sanskritskih iztraživaoca prof. F. r. Bollenzen.

Na 28. siječnja umro je u Brnu nestor austrijskih povjestničara dr. savj. Christian vit. d'Elvert u 93. god. života. On je napisao skoro sve što je od god. 1851. izdao statistički odsjek u Brnu.

Na 30. ožujka umro je u Pragu u 63. godini prof. crkvenoga prava na njemačkom sveučilištu dr. Vering.

Na 7. veljače umro je slavni orientalista dr. Reinhold Rost u Canterbury. Bio je knjižničarom indijanskog ureda u Londonu

Na 18. veljače umro je drž. popeč. i senator bar. Cristoforo Negri u Florenciji u 87. god. Bio je jedan od najuglednijih talijanskih zemljopisaca i za dugo vrijeme predsjednikom zemljopisnog društva u Florenciji. Glavno mu je djelo „La storia politica dell'antichità paragonata alla moderna“.

Na 2. siječnja o. g. umro je u Briselju Frère Orban, slavni belžijanski državnik, koji je napisao glasovito povjestničko djelo „La Belgique et le Vatican“ (3 svezka) 1880.—1881.

Na 10. siječnja o. g. umro je u 84. godini Aleksandar Heune, znameniti belžijanski povjestničar, koji je ostavio zamašita djela „Mémoires anonymes sur les troubles des Pays-Bas de 1565.—1580.“ 2 sv., 1864.—1866., „Memoires de Pontus Payen“, 2 sv. 1860.—1861., skupa sa Alfonsom Wauters-om, „Povjest grada Briselja“, 3 svezka, 1845.; a samo djelo, koje ga je podiglo u red prvih belžijanskih povjestničara, a to je: „Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique“, 10 sv., 1858.—1860.

U Holandiji umro je u 84. god. umirov. profesor nizozemskog jezika i povjesti na sveučilištu dr. W. Brill.

Iz Sofije javljaju, da je na 1. ožujka umro prof. Alfred Odin, koji je tamo predavao francuzki jezik i književnost.

5. Naš je urednik u ožujku mjesecu t. g. obišao Komižu, njezinu okolicu i otočić Biševo, te je izpitao tamošnje četiri raznovrsne staro-hrvatske posve zanimive crkve, o kojima će, ako Bog da, čim prije izviestiti u „Star. Prosvj.“.

Uredništvo.

Bibliografija.

Bullettino di archeologia e storia dalmata, pubblicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XIX. Nro. 2. Sadržaj: Scavi nell'antico cimitero cristiano di Marusinac a Salona durante l'a. 1895. (Izkopine u starokršćanskom groblju u Marusincu u Solinu kroz god. 1895.) — Le gemme dell' i. r. Museo in Spalato acquistate nell'a. 1895. (Drago kamenje u c. kr. Muzeju u Spljetu, nabavljeno god. 1895.) — Recensione dell' opera „La Dalmatie“ de 1797.—1815. (Ocjena djela „La Dalmatie“ de 1797.—1815.) — I nostri monumenti nella Commissione Centrale per l'indagine e la conservazione dei monumenti artistici e storici. (Naši spomenici u središnjemu Povjerenstvu za izraživanje i čuvanje starih spomenika. — Bibliografija. Sa dvie tablice.) I. Supplemento: Documenti e genealogia dei bani e re Bosnesi Kotromanović. (Isprave i rodopis bosanskih bana i kraljeva Kotromanovića.) II. Supplemento: Statuti di Sebenico. (Statut Šibenski.) — Nro. 3. Sadržaj: Scavi itd. kao gori. — Iscrizioni inedite: Ortospula, Salona, Epetium. (Neobjelodanjeni nadpisi: Starigrad, Obrovac, Solin, Stobreč.) — Le gemme itd., kao gori. — Recensione itd., kao gori. — Bibliografia. U bibliografiji hvali gosp. savj. Alačević prof. Poparićevo djelce „Hercezi Sv. Save“ s objektivnosti, poznavanja predmeta, savjestne priprave i dovoljne kritike; ali opaža, da su ponešto oskudne viesti, koje se tiču Hercega Vlatka, Stjepanova nasljednika, i zove djelce pokušajem, u nadi, da će viditi obširnije razpravljeni povjest Huma bar počamši od Vuka Hrave do Vlatka Hranića i Sandalja njegova unuka. — Nro. 4. Sadržaj: Iscrizioni inedite: Salona. (Neobjelodanjeni nadpisi: Solin.) Collezione di antichità nel Seminario Arcivescovile di Udine, destinata pel Museo di S. Donato in Zara (Sbirka starina u Nadbiskupskom Sjemeništu u Udini, namijenjena za Muzej Sv. Donata u Zadru) sa 2 slike. — Le gemme itd., kao gori. — Recensione itd., kao gori u I. i II. Supplementu u 3. i 4. broju, kao u 2. — Nro. 5. Sadržaj: Iscrizioni inedite itd. kao u br. 4. sa 1 slikom. — Collezione itd. kao u br. 4. sa 1 slikom. — Recensione itd., kao gori. — I nostri monumenti itd., kao u br. 2. i II. Supplemento, kao gori. — Necrologia di Marco Bonačić (Nekrologija Marka Bonačića). Uredništvo „Buletina“ donielo je u nekrologiju iz „Rivista Italiana di Numismatica“ 1896. A. IX., Fasc. I., pag. 117, a mi ju ovđe prenašamo u prevodu:

Marko Bonačić.

Dne 20. pr. siječnja mjeseca umro je u Londonu u liepo doba od 96 godina gosp. Marko Bonačić, nestor sakupljača i talijanskih trgovaca novaca.¹

Rodio se je dne 12. kolovoza 1800. u Bolu na otoku Braču² (Dalmacija); služio je u napoleonskom brodogradu, u kojem se je odlikovao i bi narešen kolajnom S. Jeline. Zatim se nastani u Trstu, posvetivši se objubljenim svojim arheološkim naukama, a navlaš numizmatici God. 1835. započeo sabirati slike, starinske predmete u obće i sastavljati sveobću numizmatičku sbirku. Dr. Kandler u svojoj povjesti Trsta napominje njegov Muzej, koji je bio pohodjen od učenjaka, koji bi prolazili kroz taj grad. Sve su te sbirke bile prodane u Parizu 1866. god.

Iza toga gosp. Bonačić se naseli s porodicom u Milann, tjerajuć tamo trgovinu novcima. Preseli se za tim za neko doba u Mletke, te u London, gdje je sproveo zadnje godine.

Bijaše čovjek uzorna ponašanja, prepošten do skrupula. Ostavi liep broj numizmatičkih sastavaka, neizdanih ali ne svršenih.

¹ U velike se čudimo, da Rivista tako slabo poznaje zemljopis Dalmacije, da otok Brač s dalmatinske obale prenaša na talijansku! Bilj. ur. Bull.

² Marko Bonačić (*recte* Bonačić) rodio se je u Milni, a ne na Bolu.

Ove je godine uredništvo „Buletina“ izdalo u debelu svesku od 156 str., sa 36 str. priloga o Spljetskom evangelijaru, zaostale brojeve od 8 do 12 iz god. 1894. sa sliedećim sadržajem: Iscrizione dedicatoria al I. Congresso Internazionale di archeologi cristiani a Spalato. Salona in agosto 1894. (p. 113.) Nadpis posvjetni I. Medjunarodnomu Kongresu Kršćanskih Arheologa, držan u Spljetu-Solinu god. 1894., str. 113.) — Relazione dello stesso Congresso (p. 115—240.) (Izvjješće ob istomu Kongresu str. 115 do 240.) — Descrizione delle lucerne cristiane, che si conservano nell' i. r. Museo Archeologico Salonitano a Spalato p. (241—256.) (Opis svjetiljaka kršćanskih, koje se čuvaju u c. kr. Arheološkome Solinskomu Muzeju od str. 241. do str. 256. — Necrologia del Comm. G. B. De Rossi (p. 257—261.) (Nekrolog Kom. I. K. De Rossi-a (od str. 257—261.) — Il restauro del Campanile del Duomo di Spalato p. 262—263.) (Popravljanje zvonika Stolne Crkve u Spljetu od str. 262—263.) — Elenco degli oggetti d'arte acquistati nell'anno 1894. dall' i. r. Museo Archeologico di Spalato, pag. 264. (Popis umjetnina nabavljenih od c. k. Arheološkoga Muzeja u Spljetu godine 1894., str. 204.) Indici (Kazala). Supplemento. Evangelionario Spalatense dalla pagina 77—111 (fine). — Svezak je obskrbljen sa šest tablica slika. Od istog uredništva „Buletina-a“ primili smo sa zahvalnošću i posebni otisak izvješća o I. medjunarodnom kongresu kršćanskih arheologa, održana u Spljetu u kolovozu 1894. pod naslovom: „Relazione del I. Congresso Internazionale degli archeologi cristiani tenuto a Spalato-Salona nei giorni 20.—22. Agosto 1894. del prof. Dr. G. A. Neumann, primo Segretario dello stesso Congresso — Spalato — 1895.“, str. 128, sa 2 fotolitografske tablice članova kongresa u Solinu u starokršćanskoj bazilici „Legis sanctae christiannae“ i u Trogiru pred ulazom bivše stolne crkve sv. Ivana. Izvjješće je to prilično izcerpljivo i točno o predmetima pretresanim u prva četiri odsjeka kongresu; ali u onom dielu, gdje pripovieda o razpravi, održavanoj u V. odsjeku o plohorezanom liku sjedeće osobe sa krunom na glavi na pluteju spljetske krstionice, pošto je g. izvjestitelj po svoj prilici nevjest hrvatskomu jeziku, te se je morao pouzdati u izvješće g. prof. Katalinija u „Kat. Dalm.“, kojemu je naš urednik našao već koješta prigovoriti (V. u „Star. Prosvj.“ God. I. Br. 2. str. 112—123), izvješće nije baš najtočnije, što se opet neima zamjeriti g. izvjestitelju, nego njegovim izvorima.

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva. — Nove serije god. I. 1895. Sa tri table i stošestdesetijednom slikom u tekstu. — Urednik dr. Josip Brunšmid. Str. 224 u 4°.

- Sadržaj: Bojničić Kninski dr. Ivan: Grbovnica kraljevine „Slavonije“.
 Isti — Sfragistička iztraživanja I. i II.
 Brunšmid dr. Josip: Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije.
 Isti: Nadgrobni spomenik M. Valerija Sperata iz Viminacija.
 Isti: Njekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji I.—IV.
 Brusina Spiro: Novija literatura o etruščanskim povojima zagrebačke mumije.
 Jelić dr. Luka: Zvonik spljetske stolne crkve.
 Klaić Vjekoslav: Croatia superior et inferior.
 Laszowski Emilij: Prilog k hrvatskoj sfragistici I.
 Miler Ferdo: Prilog numizmatičkoj terminologiji hrvatskoj.
 Musić dr. August: Homerova Troja.
 Purić Josip: Spomenica na boravak Njegova veličanstva u Zagrebu.
 Tkalčić Ivan: Pavlinski samostan u Dubici.
 Fleischer Gustav: Izvještaj o iztraživanju u Kloštarskoj okolici.
 Dopisi muzejskih povjerenika: Ignjat Juny u Mitrovici, Jakov Pavelić u Kostajnici, Despot Teodorčević u Kutini i Ferdo Hefele u Sisku.
 Bulić Fran: Iztraživanja „Bihaća“.
 Sitne viesti.
 Zapisnik glavne skupštine hrvatskoga arheološkoga društva, održavane dne 25. ožujka 1895.
 Veseljem smo pozdravili sjajno opremljenu novu publikaciju hrvatskog arh. društva zagrebačkoga, jer smo vazda bili tvrdo uvjereni, da „Viestnik“ treba da bude glavnim i tako rekuć središtnim glasilom za sveukupnu arheološki znanost u hrvatskoj književnosti, isto tako kao što su neobhodno potrebiti: „Buletino di arch. e st. dalm.“ kao glasilo muzeja spljetskoga, dotično najpače rimskih starina solinskih; Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini kao glasilo svih grana znanosti, gojenih u Bosni i Hercegovini, a navlaš predhistoričke; a naš časopis kao glasilo hrv. star. društva u Kninu, dotično sredovječnih starina hrvatskih.
 Novomu drugu želimo najbolji uspjeh u svojem poduzeću.

Pošto se dr. Jelić u članku o spljetskom zvoniku bavi ponešto i preporinim pitanjem o basreljefu na ploči spljetske krstionice i dovodi ga u odnošaj s drugim spljetskim spomenicima, naš će se urednik obazrijeti na to mjesto dra. Jelićeva članka u nastavku započeta odgovora dru. Jeliću ob istom predmetu.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Urednik Kosta Hörmann, vladin savjetnik. VIII. 1896. 1. svezak. Sadržaj: 1. Čovječje i životinjske kosti, zatim biljevni ostanci iz sojenice u Ripču. Dr. Leopold Glück: Ljudske kosti. Dr. Iv. Nep. Woldřich: Fauna kičmenjaka (sa 5 tabla u tekstu). Dr. Günther vitez Beck pl. Managetta: Plodovi i sjemenje. 2. Ferdinand pl. Šišić: Bitka kod Nikopolja (25. septembra 1396.). 3. Franjo Fiala: Izvještaj o prekopavanju na Debelom brdu kod Sarajeva (sa 47 slika u tekstu). 4. Pokojni V. Radimsky: Ostaneci rimske ciglane i ciglarske peći u Sarajevu (sa tri slike u tekstu). 5. Karlo Patsch: Japodi (sa 19 slika u tekstu). 6. Franjo Fiala: Arheološke bilješke. Svezak iznosi 167 str. u 4°.

Izvestja muzejskega društva za Kranjsko. Urejuje Anton Koblar. Letnik VI. Sešitek 2. Vsebina: 1. Dr. Fr. Kos. Iz domaće zgodovine: Kdaj so Slovenci prišli v svojo sedanjo domovino? (Dalje.) 2. Vladimir Levec: Cesta od Šmarne Gore v Kokro. 3. Fridolin Kavčič: Ruška gimnazija. 4. S.: Poprava tabra in stare slike v taberski cerkvi pri Št. Juriju. Mali zapiski. 1. Ivan Kunšič: Imenoslovni paberki. 2. Dr. Fr. Kos: Nekoliko opazk k sestavku „Laiabach in Urkunden des königlichen Bibliotheks-Archives in Venedig“. 3. Vl. Levec: Cerkev na Jeperci. 4. Vl. Levec: Slovenska prisega iz l. 1676. Sa 1 slikom.

Věstník českoslovanských museí a spolků archaeologických. Roč. I. Čís. 9. Sadržaj: Shodnost muzejá. Odkrivanje i iztraživanje nalazišta. (Nastavak.) Arheološki sadržaj časopisa „Vesmir“. Muzejalno društvo u Pardubicah. Popis listinā na Kvieru u arhivu kraljskoga vanjskoga grada Melnika u L. Viesti. Nalazi. Literatura: Almanach České Akademie cisaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Roč. VI. V Praze 1896. str. 136. Čís. 10. Sadržaj: Odkrivanje i iztr. itd. kao u br. 9. (Svršetak.) Godišnje izvješće muzejalnoga društva „Včela Časlavska“ za god. 1895.—6. Nalazi u ciglani u Koželuh pod Časlavom. Skupljač starinā. Nalazi. Literatura: Sbĕratel. Mjesečni viestník muzejá narodopisnih, knjižničnā, privatnih i javnih sbiraka prirodinā, starinā, riedkostí itd. U Staroj Boleslavi. International Scientist's Directory u Bostonu u Americi. Živa prirodopisni časopis. Památky archaeologické a mistopisne, Dílu XVI. šes. XI. a XII. Dílu XVII. šes. I. Roczniki Towarzystwa przyjaciół nauk Poznanskiiego. Díl. XXI. Poznań 1895., str. 598. Oslava stých narozeniu Pavla Jos. Šafařika v Pantheonu Musea král. Českého dne 12. kvĕtna 1895. Slovník francouzsko-český. Kapesní vydání. Sestavili prof. dr. Jan Herzer a prof. Čeněk Ibl. Seš. 1—5. Prähistorische Blätter von dr. Jul. Naue in München. VIII. roč., čís. 1.

Razpravy společnosti přátel starožitností českých v Praze. III. 1892. Obsah. J. Matiežka: Zbuzanské pohřebiště. Jan Soukup: Hlemýždi v lebkách a kostech. Adolf Pecenka: Románský kostel v Mohelnici. (S vyobrazením). Inž. Herain: Založení Nového města Pražského Karlem IV. J. V. Šimák: Rodiny šlechtické i erbovní v Mladé Boleslavi. Josef Vluka: Stařencino vypravování mladším o dřívějších sirkách a modách. Josef Kořál: Slunce, měsíc a hvězdy v podání prstonárodním. Dr. H. Máchal: O zazdívání lidí do staveb. Jan Soukup: Příspěvky bájeslovné. Karel Václav. Adámek: O muzeích krajinských a o statistice muzejní. Různé zprávy.

Výstava společnosti přátel starožitností českých v Praze v památném roce 1891. (S 1 tabulkou.) V Praze 1892.

Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze. Redaktor Jan Soukup. Praha 1893.—1896. Ročník I, II i III i číslo I. ročníka IV. Iznet čemo sadržaj samo ovog zadnjeg svezka tog znamenitog starinarskog časopisa bratskog nam naprednog naroda českoga:

Dr. Frant. Pastrnek: O domnělém závětném obraze našich apoštolů sv. Cyrilla a Methoda v Řimě.

Jan Soukup: Lidove šperky. (Se 3 vyobr.)

Theodor Antl: Pojistebný oves.

Jaroslav Mančal: Zalesací kulturní obrazek.

Dr. Eduard Albert: Nápisý na zvonech v Žamberce a v okolí.

J. K. Hraše: Čertova rokle. Pověst z Tábořska.

Vojt. Král z Dobré Vody: O středověkých pečetech. S 1 vyobr. (Pokráčování.)

J. A. Jira: Předhistorická soška bronzová nalazena v Kouřimě. (S obraz přílohou.)

Národopisná výstava českoslovanská v Praze. (Sa 1 vyobrazením.)

Drobné zprávy.

Zprávy o spisech a časopisech.

Otázky a odpovědi.

Ze společností přátel starožitnosti českých v Praze.

Příloha znaková (kreslí a popisuje Vojtěch ryt, Král z Dobré Vody).

Znamenit je kratak ali jezgrovit prilog dra. Fr. Pastrneka, profesora na českom sveučilištu u Pragu „O tobožnoj zavjetnoj slici naših apostola sv. Ćirila i Metoda u Rimu“. On se protivi mnienu dra. Jelića, da je zavjetnu sliku ss. apostola Ćirila i Metoda sam s. Metod naslikao, a ponajviše s paleografičnih razloga. Knjigu D. F. Běljojeva „Istorija alfavita i novoje mněnije o proischođeniji glagolici. (Kazan 1886, 8°, 84 str.), na koju se je dr. Jelić oslonio za utvrđenje svojega mnjenja, da je sv. Ćiril izumio dvostruko pismo slavensko: uncijalu i kursivu, koje „da se razlikuje od ćirilice i glagoljice, što se od njih poznije razviše u samostalne azbuke“, zove dr. Pastrnec „knjigom bez znanstvene vrijednosti a Běljajevu hipotezu, po kojoj rek bi da je glagolica kao kursivno pismo bila pismom svakdanjega života, svjetskim pismom, a ćirilica kao uncijala liturgičnim pismom, kaže da je „samo na porugu položaju, u kojemu se sad nahodi slavenska paleografija“. Dr. Past. napominje, kako i V. Jagić u kratkoj svojoj ocjeni Jelićeve knjige¹ potvrđuje dr. Račkievo mnjenje, da nadpisi na prepornoj slici potiču od prilike iz XIII.—XIV. vieka. Kaže još, da jesu Crnčić i Parčić doisto dopustili (pri komisiji 1881. god.), da bi to pismo moglo sizati i do XI. vieka; ali da s paleografičkih razloga nije moguće to potvrditi. A najpotla, da za samu stvar nije tim ništa dobiveno. Tumačenje ćirilo-metodijsko da i pri toj koncesiji ostaje nemoguće. „I zato je već kard. Bartolini izrazio mnjenje, da slavenski nadpisi nijesu izvorni, nego kašnji prepis. Toga se je mišljenja prihvatilo Jelić i dokazuje, da su sadašnji nadpisi istodobno s celom slikom u XV. vieku bili malo popravljani i svežom bojom pokriveni. Slikar, kaže se, da nije bio Slaven, nego Rimljanin, i zato je sebi doisto dopustio neke inačice, ali je u suštini pridržao oblik slová tako, kako su istodobno sa slikom bila napravljena od sv. Metoda. Ali mi se čini (rieči su dra. Pastrneka), da ni tom interpretacijom za nevolju nije moguće spasiti ćirilo-metodijsko tumačenje. Jesu li slavenski nadpisi zbilja pozniji, a odlikuju li se od nadpisa oko glave Spasiteljeve, onda treba najnaravnije pomisliti na izvorne nadpise grčke, koji su bili zamienjeni kašnjim ćirilovskim pismenima“.

„Nikakovim načinom nije moguće pripustiti Jelićevo nagadjanje, koje kulminira u tom, da su to dosta vjerne kopije originalá, pisanih pod očima sv. Ćirila. Jer takovi originali nebi mogli biti ćirilski nego glagoljski. Jelić zna svakako takodjer, da „uz danas vriedeće mnjenje“ sv. je Ćiril sastavio samu glagolicu. Ali zašto bi bile hipoteze nego zato, da bi pomagale u otegujućim položajima? I zato i Jelić, čuvši da je glagolica potekla iz grčkoga kursivnoga pisma, a ćirilica iz grčkoga velikoga (uncialnoga) pisma, uhvatio se je hipoteze Běljajeva“.

„Slavenski nadpisi na onoj starodavnoj slici ukazali se, da su dvosječnim mačem. S jedne strane jesu očitim dokazom, da je slika najpotla izašla iz slavenskih ruku; s druge pak su neborivom zaprekom za ćirilo-metodijsko tumačenje. Ponajviše naliči istini ono, što je mislio odlični jugoslavenski povjestničar, od mene već često navedeni Fr. Rački g. 1881., da je slika tvorevinom staro-srbske umjetnosti, koja je za živih doticaja Srbije s Rimom u doba Stjepana Nemanje i sina mu S. Save došla na svoje sadašnje mjesto. Slika je u takovim okolnostima mogla biti napravljena u Rimu, čemu, kako se čini, posvjedočuje gradivo. Kad se je naime 1859. god. slika bila otvorila, pokazalo se je, da je drvo, na kojemu je bila naslikana t. zv. talijanska topola (albuccio), koja raste upravo u okolicí rimskej“.

„Znamenitom podporom pri ustanovljivanju doba i izvora slike imalo bi biti takodjer liturgično odiele ćetiriju osoba na donjem dielu. Jelić je toj stvari posvetio mnogo pozornosti, prikupljajuć dokaze za tumačenje, da pod lukom, koji je rek bi simbolom konfesije ili groba sv. Petra, stoji papa Adrijan II., udjeljuje sv. Metodu poslanstvo k svim Slavenom, dočim su osobe o sebi stojeće sv. braća Ćiril i Metod. Neimam velika pouzdanja u takovo tumačenje, a to s ovih razloga: Ćetiri lica i njihova odiele u donjem dielu slike jesu već veoma nejasni. Posljedicom toga ukazuje se znamenita nesloga u tumačenju celog dogodjaja. Nagadjanje, kojega se drži Jelić, potiče od Kukuljevića; njegovo tumačenje primljeno je bilo u Rimu, s razumljivih razloga, kao oficialno, i zato je našlo mjesta u izvješću komisije 1859. god. i u razpravu kard. Bartolini-a. Jedina je Jelićeva razlika u tom, što odiele obiju prilika o sebi stojećih očituje za biskupska, dočim jih svi dosadašnji tumačitelji (Kukuljević, Rački, Bartolini) držahu za prosta kaludjerska odiele po iztočnom običaju. Opažam ovdje samo mimogredce,

¹ Archiv für slavische Philol. XVII. (1895.), 614. J.

da pitanje, je li Konstantin-Ćiril posvećen bio na biskupstvo, nije dosad doriješeno. Proti onom, da tako rečemo službenom tumačenju, stoji znamenit otpor Fr. Račkoga. Taj, koji je 1859. god. imao samu sliku u rukama, nije nahodio na donjim prilikama ništa takovoga, odkud bi se moglo suditi, da je osoba, stojeća pod lukom, papa, a čovjek pred njim klečeći biskup. Rački se je god. 1860. proti takovu tumačenju energično izrazio. Njegovo je tumačenje od prilike takovo, da je osoba, koja pod lukom blagoslivlja, grčki kaludjer, pred njim kleči čovjek svjetski ili pop; od ljudi, postavljenih s objiju strana, jedan treba da je kaludjer, a drugi svjetska osoba. G. 1881. pripustio je zbilja Rački, da čovjek, koji pod lukom blagoslivlja, predstavlja papu s tiarom na glavi i s palijem na ramenu. Čini se, da je i Rački podlegao pritisku javnoga mnijenja odlučujućih krugova rimskih.

„Pri svrsi treba se jošte riečju dotaknuti jednog Jelićevog nagadjanja, toga naime, da je sam sv. Metod bio sačiniteljem te slike, da ju je sam naslikao. To je osoban Jelićev dopunjak, jer je još Bartolini izričito priznavao, da znameniti povjestnički izvori ništa o tom ne znaju, da bi naš apostol, sv. Metod, bio istodobno slikarom. A razlozi Jelićevi? Da treba da je sv. Metod bio kaludjerom na Olimpu, pak igumaňom u sv. Polihronija i da tada (u IX. vieku) slikarstvo se je njegovalo jedino u samostanima. Ali s toga mi se čini tek vjerojatno, da je sv. Metod mogao biti slikarom, a nipošto da je takodjer takovim bio. Daleko veću dokaznu moć pripisuje Jelić razlogu, crpljenu iz same slike. Pošto rek bi sam sv. Metod kleči pred papom, premda oba brata istodobno postadoše biskupima, proiztiče jasno iz toga, da je on sam bio sačiniteljem slike. Opet mislim, da je taj razlog veoma slab, a da na dalje ostane Metod onaj grčki slikar — prema najstarijemu izvoru te viesti u t. zv. Šimuna Logotheta, nije bio ni kaludjerom — koji rek bi da je obratio na kršćansku vjeru bugarskoga kneza Borisa, slikom posljednjega suda, osoba različita od našega apoštola. Dostatno je, čini mi se, pokazati na knjigu E. Golubinskoga „Kratki očerak istoriji pravosl. cerkvev bolgarskoj, serbakoj i rumunjskoj ili moldo-valaškoj. Moskva, 1872., str. 22, 23, pak 228“.

Kad bi istina bila, kaže dr. Pastrnek, da je tu sliku sam sv. Metod naslikao, kolikom li radosti ne bi to napunilo svaki slavenski narod. „Suvremena slika tjelesnih oblika naših apoštola! Vidljiv znak harnosti naših vjerovjestnika k papinskoj stolici! Nego žalibože! Čim više stvar postiže čuvstvenoga karaktera, tim veća je pogibelj, da skrivene čežnje i želje pomute triezno oko iztraživateljevo, tim strožije nastupa hladna znanost i pita za razloge. Gledajući na stvar s tog mirmog stanovišta, red nas je pri-znati, da zamašita Jelićeva kombinacija ne dostiže do vjerojatnosti“.

Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1895. X svezak, str. 172, u 8°. Sadržaj: Pokrovitelj. I. Uprava, odbori, članovi. II. Razredne i odborske sjed-nice. III. Skupne sjednice. IV. Glavna skupština. V. Svečana sjednica. 1. Svečana besjeda predsjed-nika J. Torbara (str. 36.—46.). 2. Izvještaj tajnika dra. F. Vrbanića. VI. Zaglavni računi za god. 1895. 1. Izvještaj tajnika dra. F. Vrbanića o računima za god. 1895. 2. Priegled prihoda i razhoda g. 1895. 3. Akademijiska zaklada koncem god. 1894. VII. Nekrolozi: 1. Ivan Krstitelj de Rossi. Od Fr. Bulića (str. 106—130.). 2. Dr. Gjurjo Pilar. Od dra. M. Kišpatića (str. 131.—162.). VIII. Razprave i knjige akademijiske, izašle tickom god. 1895. IX. Arkiv akademijiski kojimi se je rukopisi uvećao god. 1894. i 1895. X. Predplatnici na publikacije akademijiske za god. 1895.

Storia del Regno di Dalmazia e di Croazia di Giovanni Lucio Tragurlense. Libri sec. Prima versione italiana (dal latino) cominciata da Monsignor Paolo Clemente Miassich, Ves-covo delle Diocesi di Spalato e di Macarsca, morto nel 1837, continuata, compiuta e pubblicata a Luigi Cesare Cav. Dottor de Pavissich, protonotario apostolico ecc. ecc. Trieste. E. Sambo & Co. 1896. str. XLVII.—708. u vel. 8°.

Kad je prag. Pavišić pozivao na predplatu svojeg prevoda Lučićeva djela „De Regno Dal-matiae et Croatiae“, obzirom na to, da mu stara izdanja nisu toliko razširena po hrvatskim kra-jevima, koliko bi dobro bilo da budu prema današnjemu razvitku hrvatske književnosti, pomislili smo, da će taj prevod, bude li obskrbljen kritičkim bilježkama prema dosadašnjem razvitku historijske i po-moćnih njoj nauka, koristovati bar naobraženoj ruci primorskih Hrvata, vještih talijanskom jeziku, te da će moći medju Talijancima i Talijanašima mnogo doprinieti k razpršenju onih tolikih predsuda, što medju njima vladaju o povjesti hrvatskoj, navlaš starijega doba. Nego, na žalost, sada, kad je prevod već objelodanjen, te ga je vriedni mladi profesor spljetske vel. gimnazije B. Poparić, i ako letimice, radi štednje vremena, a to ipak savjestno u bitnim nekim mjestima pregledao, objelodanivši svoj rad u brošuri „O talijanskom prevodu Lučićeva djela De Regno Dalmatiae et Croatiae“. Spljet 1896., str. 28, u 8°, ne možemo što drugo da kažemo, pošto je vrieme dragocienjeno, nego da se priključimo nepo-volnoj Poparićevoj ocjeni:

- a) da talijanskoga (a mi dodajemo: takovoga) prevoda nije trebalo;
- b) da, kada ga se namjeravalo učiniti, to se je imalo izvesti obzirom na svu odnosnu literaturu, kritički;
- c) da je gosp. Pavišić u svojim uvodih pokazao svoje neznanje u mnogom pogledu; i
- d) da je u prevodu počinio pogrešaka, koje se oprostiti ne mogu, jer njegova ignorantia bijaše vincibilis.

Ein allgemeines bibliographisches Repertorium und die erste internationale bibliographische Conferenz in Brüssel 1895. Von Carl Junker. Wien. A. Hölder 1896. Decimal-Index 010, str. 34 u 8°. G. Junker izvješćuje o zaključku prvog briselskog međunarodnog bibliografskog sastanka, da se utemelji sveobći popis knjiga i znanstvenih sastavaka, razasutih po novinama i časopisima, upotrebivši pri raspoređanju knjiga Dewey-ov decimalni sustav. U Briselju je osnovan međunarodni zavod za bibliografiju, koji je već započeo svoje djelovanje. Zavod ima redovitih, izvanrednih i počastnih članova. Biraju se redoviti članovi između osoba; zavoda i društava, koji se zbilja bave bibliografijom i bibliografskom znanosti. Izvanrednim članom može biti svaki, koga zanimaju ciljevi zavoda. Redoviti članovi plaćaju 10 franaka na godinu, izvanredni 5 franaka. Zavod izdaje svoj Bulletin de l'Institut international de Bibliographie. Bruxelles. Tom zavodu, koji će u velike doprineti međusobnom upoznavanju kulturnih naroda, širenju i napredovanju znanosti, željeti je, da mnogobrojni pristupe hrvatski učeni zavodi, učenjaci i književnici, ne bi li i naša knjiga prekoračila domaći prag i ne bi li se hrvatsko ime pronelo svijetom kao ime naroda, koji hoće da koraca pored velikih kulturnih naroda.

Otčet. cerkovno-arheologičeskago obščestva pri klevskoj duhovnoj akademiji za 1895. godz. J. J. Petrova. Kievz 1896., 30 str. u 8°.

Izvdštija cerkovno-arheologičeskago obščestva pri klevskoj duhovnoj akademiji za 1893. godz. J. J. Petrova. Kievz 1896., 39 str. u 8°.

Uredništvo.

XII. zpráva musejního spolku „Včela Čáslavská“ za rok 1894.—1895. V Čáslavi 1896. — U ovoj skromnoj knjižici u sve je 18 strana, al je tu u kratko sjajno zrcalo ovoga znamenitoga društva plemenitoga nam bratskoga českoga roda, te daleko izobražene naše braće, koja su nam za ponos pred svijetom.

Evo sadržaja ove knjižice:

1. Přednešení předsedy Klimenta Čermáka ve valné hromadě musejního spolku „Včela Čáslavská“ dne 26. května 1895.
2. Výroční zprávy Předsedovy za léta 1894. a 1895.
3. Nálezy v cihelně w Koželuh pod Čáslavi.

Na četvrtomu su i petomu mjestu društvene i upravne vijesti.

Osobito nas zanima treće poglavlje, a tu je razpravica (sa dvije tablice) čuvenoga radnika gosp. Klimenta Čermáka. Ovo je samo izvadak poznate njegove razprave o prvobitnomu čovjeku na onomu znamenitomu nalazištu.

A tko je g. Kliment Čermák? Nije ni profesor doktor, no narodni učitelj, pa mu je ipak ime kao učenjaka i radnika prelećelo daleke krajeve, te osvjetlalo slavu českoga roda i plemena. Ovdje mu se nepiše slavospjev, no se nešto bilježi, što je dobro poznato Nijemcima, pa valja da i mi dobro upamtimo i naučimo se od ove čele radilice. On je u istinu predsjednik i duša „Včele Čáslavské“, što je lako kazati, al je Čáslav slavna uspomena i velika svetinja za braću nam Čehe. — Čermák je stekao u rodnoj zemlji velikijeh zasluga, a u učenomu svijetu ubraja se u najvrlije keramiste prve dobi, a i kašnje, biva, poslušiću se njegovom besjedom na str. 16.: „Sledovali jsme tak vývoj keramiky u nás od střední doby neolithické do nejprvnější doby kovů“. Da, njegovo je ime jamčevina za Čehe proučavanjem gradišta itd., kao što je za Talijance Pigorinia, a neka je skroman kao negda u Bosni pokojui Venčeslav Radimský, a u Beču njegov zemljak dr. Woldřich,

što nam jamči i „Hradec“ kod Golč-Jenikau, što je zabilježeno u Mittheil. der Anthrop. Ges. in Wien. II. H. 1896. s. (22). — Za ovaj sjajni uspjeh odavna je radio i pripravljao se g. Čermák, jer je još godine 1887. napisao za Matice Lidu Právěk lidstva evropského (doba kamene), a da tako pripravi prosti narod, da cijeni svoje uspomene, te da koraca s najizobraženijem narodima, što je svakako priznati Česima, jer su na apogeju znanja i umjeća, a tu je velika čest i našega čuvenoga sudruga g. Klimenta Čermáka, pa nek nam bude za ugled, a osobito učiteljima, jer jaka volja za naukom i ljubav za narodom stvara prave naučenjake, te jim je traženje istine cigla utjeha i ponos.

Vid Vuletić-Vukasović.

Da li je suvišno naše glasilo „Starohrvatska Prosvjeta“?

Pokle je naše društvo kroz pet zadnjih godina u više svetčanih sgoda naglasivalo potrebu posebnog društvenog glasila, te potla dugog i osbiljnog pretresanja lanjske godine pokrenulo „Starohrvatsku Prosvjetu“; sada nam neki strukovni časopisi¹ i neki politički listovi² stadoše poricati potrebu ovog glasila kod postojećeg „Viestnika“ hrvatskoga arheološkoga društva u Zagrebu, „Buletina“ u Splitu i „Glasnika“ bosansko-hercegovačkoga muzeja u Sarajevu, te nazvaše ga nekim luksusom, dok bi se novac, što se za izdavanje istoga troši, mogao sgodnije uložiti u hrvatske izkopine. Prem četrnaest godišnjaka „Viestnika“, osamnaest „Buletina“, sedam „Glasnika“ premalo je do suda objelodanilo spomenika iz dobe hrvatske samostalnosti, a i u I. broju nove serije „Viestnika“ od toliko stotina slika starinskih spomenika skoro ni cigla se ne odnosi na to doba, ipak se hoće svakomu od trojice spomenutih časopisa, koji se samo prigodice bave najdavnijim našim spomenicima, da opravda obstanak; a našemu, koji je izključivo tim spomenicima namijenjen, u ime *tobožnjeg siromaštva naroda*, da poreče važnost i pravo na obstanak.

Nego kad bi se i sva tri prije spomenuta časopisa izključivo bavila hrvatskim spomenicima, ni tada, obzirom na zadatak našega društva i na važnost, obsežnost i neobrađjenost spomenika iz dobe naše narodne samostalnosti, ne samo naše glasilo nebi bilo nikakov luksus, nego prava narodno-kulturna potreba, pošto mi danas ne vidimo toliko važne nove kulturne ustanove, kao što je razgaljivanje najdavnijeg doba hrvatskoga naroda na temelju spomenika.

Dozvolimo, da bi bio namjestan prigovor, *„da naš narod u sadanjim političkim okolnostima ne može uzdržavati toliko arheoloških časopisa“*, ipak taj prigovor nebi se smio odnositi na naše glasilo, koje, kako rekosmo, izključivo se bavi hrvatskim spomenicima, nego na one časopise, koji se uzgređice s njima bave.

Nego za „Glasnik“ u Sarajevu, kao što ni za rad oko starina u Bosni i Hercegovini ne treba našem narodu predati, kod dostatnih tamošnjih materijalnih sredstava i kod onako ozbiljna tamošnjeg rada. Našemu narodu do sada nebijaše brige ni za spljetski „Buletino“, pošto on, kako tako, žive o dotaciji visoke vlade u Beču, pa mislimo, da mu naše glasilo nije moglo probiticima štetovati. „Viestnik“ u Zagrebu već je u svrhu svojih publikacija dobio priličnu podporu od onomašnje visoke vlade, a buduće je i zadatak „Viestnika“ čest narodne obuke, možemo se nadati, da će visoka vlada, koja se za mnoge glavne kulturne potrebe brine, i koja je zadnjeg vremena za odljevke Partenonovih spomenika, za sbirke mletačkih novca i Nugentovu rimskih spomenika do 40.000 forinta žrtvovala, i „Viestniku“ zajamčiti obstanak, a da mu naše glasilo neće ni malo štetovati ni ekonomičnim ni znanstvenim probiticima.

Kad bi na žalost morali i ovdje u obzir uzimati političke okolnosti našega naroda, tad bi one najvećma naše glasilo tištile, *buduće su mu ciljevi hrvatski spomenici iz dobe narodne samostalnosti*; za to ono u prvomu redu moralo bi biti uzdržavano milodarima naroda, a cijenimo da narodu, pojmvivši velevažnost svojih najslavnijih uspomena, neće biti teško uzdržavati ovo svoje mezimče, dok pravo i pravica ne izvjesti i njemu naklonitost mjerodavnih čimbenika; te mu ovi iz redovitih prihoda takodjer zajamče trajni obstanak. Dotle će bez sumnje narod, svjestan svoje prošlosti, blagodarno svoj obol za „S. P.“ polagati, kako ga je veledušno i položio, kad je lanjske godine našem društvu podeseterostručio članove, i tim se najjasnije izrazio u prilog tomu glasilu.

Neka nam se ne kaže, da bi novac (2600 for.), što ga za objelodanjivanje glasila društvo troši, bilo bolje uložiti za hrvatske izkopine, jer tu svotu do sada društvo nije imalo razpoloživu za tu ili onu svrhu, i za to netemeljito mu se prigovara, što ju za izkopine neulaže; a da ju bude društvo imalo, znalo bi ju u izkopine uložiti, pošto su one skoro glavni cilj društva, koje samo najbolje znađe, kolika mu je nužda izkopine nastaviti. Ta srđee nam u njedrima puca gledajuć toliko povjestničko blago, što

¹ „Viestnik hrv. arheol. društva“ u Zagrebu god. 1896. str. 217.

² „Jedinstvo“ u Splitu od 12. lipnja o. g. br. 46.

u ruševinama zakopano leži, a ne možemo, rad oskudice sredstava, da ga na svjetlost iznašamo, a kamo li bi novac teško skucani rasipno trošili!

Spomenutu svotu društvo je počelo od naroda primati kao naknadu za objelodanjivanje svojega glasila, kako se može razabrati i iz toga, što prije osnutka tog glasila milodari rodoljuba i članarine godišnje najviše su iznosile oko 500¹ for., a bilo je velike bojazni, da sasma presahnu; dok zadnje godine, za to što je „S. P.“ pokrenulo, poskočili su na 2471 for. 43² nvč. Ovaj razmjer narodne blagodarnosti treba da za nas bude mjerodavnim dokazom, kako narod odobrava ustrojenje ovog časopisa.

Nego jedan od tolikih razloga, s kojih je pokrenuta „S. P.“, bio je i taj, što su zadnjeg vremena počeli malaksavati društveni prihodi, a narod razlogom za naš podhvat postajao nehajni, ne buduć imao prilike točno znati, što i kako se radi. Uz to neki rodoljubi nesmiljeno počeli „zadivati klinove u srce društva“, uslied čega pobjasmo se za njegovu budućnost, pa zato moradosmo časom izkopine obustaviti a snage podvostručiti, da sredstvom glasila narodu pružimo priliku, da se točno obavjesti toli o velevažnosti najdavnijih svojih spomenika, koli o našem čednom radu, e da on, za nas najmjerodavniji čimbenik, odluči, da li i nadalje društvo ima materijalnu oskudicu trpiti i je li patriotično, što mu se pod kojekakvim izlikama „klinovi zadivaju“.

Uzred budi rečeno, kako treba da nekakav velik usud pretištava našu prošlost, kad, prosimo li podporu za izkopine, prošnje nam se odbivaju ili dielomično uvažuju pod izlikom siromaštva naroda; kanimo li društvu nabaviti nešto strukovnih knjiga, bez kojih nikako ne može da bude, i to se omalovažava opet iznašajuć siromaštvo naroda; hoćemo li da podignemo nešto siromašnog kućerka, gdje da naše spomenike zaklonimo, eto izgovora u siromaštvu naroda; stanemo li, da sredstvom razprava i slika predočimo narodu zlamenitost njegovih starodavnih spomenika, eto nam opet na susret one kobne: „*poterat istud venundari et multo dare pauperibus*“, opet pietet prama siromaštvu naroda. Dok naprotiv, hoće li se podizanjem spomenika kom zaslužnom Hrvat u da se narod oduži, — prem i najveći Hrvat ma koliko slavan bio, nije nego atom prama prošlosti naroda, — tu se troše na hiljade i hiljade novca; kani li se drugima pogrebne počasti izkazati i tu ne žale se hiljade vienaca, tovari blaga; zaželi li se kakva bućna zabava, ima i za nju rasipnih potrošaka, i niko nad tim ne zaplaka. Za sve i za svašto hvali se darežljivost naroda, a samo kad se radi o *hrvatskim* izkopinama, — za koje, u oskudici drugih sredstava, zar bi nam od Boga blagoslovljeno bilo, da i zavjete sa ikona iz naših crkava poskidamo i uložimo, — odmah se, na malu diku naroda, protustavlja siromaštvo naroda; a mi ne znamo, da li je ijednom prigodom narod dao i najmanjeg znaka, da bi prama svojim starinskim spomenicima nehajan se pokazao. Nemamo li uzorna primjera u susjednom narodu magjarskomu, kako da svoju prošlost budemo cieniti? . . .

Neka budu uvjerena častna gospoda, koja našem društvu u tomu lakoumnost i rasipnost spočituju, da bi mi veoma zadovoljni bili, kada bi nam bilo dozvoljeno, da onu svotu mjesto trošiti oko glasila i snage oko istoga razdvajati, trošimo ju u izkopine, pa bi svakom vele zahvalni bili, kada bi nam društvene članove sklonili, da nam jednako vjerni ostanu i kad bi izdavanje „S. P.“ obustavili.

Naše glasilo pokrenusmo također namjerom, da razširimo u narodu ljubav za iztraživanjem svojih spomenika. Sama ta okolovština opravdala bi bila potroške oko takovog glasila, jer kad se postigne obćeno zanimanje za svojom prošlošću, stvara se u narodu najjaća poluga, kojom će se s vremenom preobilno nadoknaditi, što se časovitom obustavom izkopina moglo štetovati.

Ima i drugih razloga, koji opravdavaju ustrojenje našega glasila, koje smatramo da u ovaj čas nije sgodno ovdje izticati.

Što se tiče njeđinjivanja strukovnih snaga oko jednog glasila, a recimo i oko jednog društva, o tomu mi smo obširno iztakli svoje stanovište na sedmoj glavnoj skupštini našega društva i prama hrvatskomu kulturnomu središtu Zagrebu i prama hrvat. arheolog. društvu i prama „Viestniku“. Sada pako, ako se od nas iste opet posebna izjava prama „Viestniku“, to možemo izjaviti, da bi veoma pohvalno bilo, kada bi se sve strukovne snage za sveobću arheologičku znanost okupile oko „Viestnika“, nu *a priori* velimo, da „Viestnik“ nije u stanju da zadovolji najnuždnijim zahtjevima za ilustriranje hrvatskih najdavnijih spomenika, pošto samo naše društvo u stanju je, da mu zapremi sav prostor za dug niz godina; a borme nitko nam neće moći poreći pravo, da za hrvatske spomenike zahtievamo prednost nad svim drugim. Po tom i nehotice „Viestnik“ bio bi prinužen ili da sveosve zamieni u cilju „S. P.“, a napušti sveobću arheologiju, ili da se ova dva časopisa zamjeničnom susretljivošću po-

¹ Vidi naše izvješće sedme glavne skupštine str. 18.

² Vidi I. broj ovogodišnje „S. P.“ str. 62. — Ovdje smatramo nuždnim napomenuti, da se ko- rektura našeg časopisa u Zagrebu vodi, zato da se u zadnjemu izvještaju našega blagajnika pod- krala — krivnjom slagara — krupna pogriješka, iz koje bi proistjecalo, da je na zadnjoj društvenoj skupštini prikazano manjka 482 for. 46 nvč., dok u istinu taj manjak iznosi samo 42 for. 46 nvč.

³ Vidi naše izvješće god. 1894., str. 2—13.

punjuju. Mimo takove uvjete mi želimo „Viestniku“ najbolji uspjeh pri njegovom programu zastupanja sveobće arheolozične znanosti, pa je željeti, da ga u tom pravcu svi naši strukovnjaci podupru. — Za našu pako „S. P.“ ne samo želimo, da li pravom takodjer očekujemo, „da će se svi strukovnjaci arheolozi oko nje okupiti, u smislu njezinog posebnog programa, te nju ne samo u ime znanosti, da li i narodnog ponosa „toliko podignuti, da bude kadra podneti najstrožiju i domaću i vanjsku stručnu kritiku“.

Ona pako gospoda, koja „najboljom namjerom“ htjedoše dokazati suvišnost našega glasila i tim, ako i nehotice, pred narodom i vlastima okrivise društvenu upravu s rasipnosti; što je bez sumnje kadro nanieti društvu materijalnih udaraca; jer kojim li bi se pravom društvo moglo na narod za podpore obraćati, kad bi mu se onako krupna lakoumnost mogla pravedno spočitavati, mislimo, da bi daleko veću uslugu bila učinila hrvatskoj arheologiji, da se budu prama našem društvu, ako ne pravednom a to veledušnom pokazala; te, kad su htjela o našem glasilu nešto da kažu, mogla su istaknuti, kako je to glasilo pokrenulo ono društvo, koje se je pod kritičnim okolovštinama i *uz tolike zapricke od strane prijatelja i neprijatelja*, u malenom Kninu ustrojilo, kako je to prvo društvo, što je umjelo sgodno pred narod da iznese pitanje o hrvatskim izkopinama, koje, uz najveću oskudicu ekonomičnih sredstava, sistematično hrvatske ruševine od toliko godina uspješno pretražuje, te uslied svog postojana rada tolike je predsude o hrvatskoj prošlosti razpršilo, dapače utemeljilo ideju o množini i velevažnosti hrvatskih spomenika za doba narodne samovladavine; a svedjer pokazuje to veću spremnost za nastavak svog zadatka; pa kad se to društvo opet odlučilo na još jedan težki podhvat, kao što je izdavanje strukovnog glasila, jamačno da je umjelo omjeriti sve poteškoće, koje tomu predstoje, zato da je i bez drugih razloga vrijedno, da ga narod i pri tom novom podhvatu što izdašnije podpomogne. Ovim bi rečena gospoda bez sumnje stekla i pred narodom dužno priznanje, dok inače, bez ikakove koristi, pobuđuje se nova pometnja kod i onako na svaku ruku razdvojena i pociepkana naroda. — Nu ako baš takove susretljivosti nije naše društvo zasluživalo, tad mislimo da je bilo umjestnije, bar u ime kurtoazije, nehaljno preko ovog pitanja preći, kako se to prešlo preko drugih nekih pitanja, tičućih se našega društva i glasila, nekmo li u nevieme — *post festum* — gotovo djelo izpravljati.

Ovim ne mislimo poreći ikome pravo kritizovati bilo koji javni rad, tičući se interesâ naroda; dosljedno i djelovanje našega društva budi slobodno svakomu u pretres uzimati. Ali svaki rodoljub pri tomu ima paziti, da svojom kritikom mjesto pitanju koristiti nebude štetonosan. Ta i mi bi mogli i desno i lievo koješta pri arheolozičnom radu zamjeriti; ali na takove prigovore nećemo se nikad odlučiti.

Uz to u koliko nam je do pravih probitaka naroda, spravni smo u buduće svačiji dobar savjet smierno poslušati, pa liepo molimo naše domaće novinstvo, neka se slobodno bez ikakovih predsuda o pitanju izrazi; ali istodobno smatramo opravdanim bilo čije netemeljite napadaje objektivno ispraviti.

Fra Luigj Marun.

Popravci.

U br. 1. od ove godine na str. 3., redak 11. odozgor, mjesto piknje ima biti zarezak; na istom mjestu redak 12. iz početka mjesto **o**vaj čitaj **o**vaj.

Na str. 39. imaju se izostaviti sve one rieči od pošto, na 12. redku ozdol, uključno do rieči slova na 10. redku ozdol.

Umoljavaju se čestiti društveni povjerenici, da nastoje što bolje „Starohrvatsku Prosvjetu“ razširiti, te što više društvu sakupiti članova. Sa dosadanjim predplatama i članarinama tek se mogu podmiriti potrošci oko društvenog glasila. Sa eventualno novim predplatama ili članarinama društvo bi nastojalo, da nastavi od tri godine obustavljene izkopine, koje sa svih strana društveni mašklin očekivaju. Tom namjerom mogu se slobodno svakom imućnijem Hrvatu predstaviti, da onako neznatnim godišnjim doprinosom podupre obret najdavnijih i najslavnijih narodnih spomenika, a teško da će se naći i cigli sviestan rodoljub, koji bi taj preznameni podhvat prezreo.

Moljeni su gg. članovi i predplatnici, da nekasne ovogodišnji prinos društvu poslati, kao što da svaku neurednost u primanju glasila ili slučajne promjene u adresama izvole odmah društvu upraviteljstvu u Kninu dojaviti. Ona pak gospoda, koja su lani redovito „Starohrvatsku Prosvjetu“ primala a nisu još lanjski prinos podmirila, neka to što skorije učine ili društvu primljene brojeve povrate.

I. tečaj „Starohrvatske Prosvjete“ može se još kod društvenog upraviteljstva u Kninu dobiti.

Svoj učećoj hrvatskoj mladeži biti će „Starohrvatska Prosvjeta“ ustupljiva za pola cene, a pučkim učiteljima, koji obećaju poslati društvu tekom godine po dva izvještaja o starinama svoje okolice, „Starohrvatska Prosvjeta“ šalje se badava.

Upraviteljstvo.

Predplatiše „Starohrvatsku Prosvjetu“ za god. 1895
p. n. gospoda:

Tomo Dragičević, c. kr. oružnički stražmeštar, Žepče. — Vjekoslav Ambrinac, župnik, Sarajevo. — Josip Grašić, župnik, Pazin. — Ivan Tkalčić, prebendar, Zagreb. — Josip Kožuh, prof., Kopar. — Ivan Šimek, subsidiar, Krapina. — Dr. Milan Nemičić, gradski fizik, Karlovac. — Don Pavao Bašić, župnik, Opuzen. — Ot. Ante Gojak, župnik, Stari (Kastel). — Gradska učiteljska knjižnica, Mitrovica. — Okružna učiteljska knjižnica, Mitrovica. — Šipuš Nikola, veletržac, Sisak. — Vinko Margan, kateketa, Ogulin. — Dr. Nikola bar. Lalić, liečnik, Šibenik. — Juraj Ortner, župnik, Sisak. — „Casino“, Našice. — Senjska štediona, Senj.

